

**ПРИВАТНА УСТАНОВА
«НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА»**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТИМЧИШИН КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА

УДК 342.92

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ:
ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ К.В. Тимчишин

Науковий керівник – **Боровик Андрій Володимирович**,
доктор юридичних наук, професор,
відмінник освіти України

Ужгород – 2026

АНОТАЦІЯ

Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки: досвід України та країн ЄС. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2026.

У роботі встановлено зміст поняття та сутність адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки, а також досліджено досвід України та країн ЄС у відповідній сфері суспільних відносин. Визначено особливості публічного управління та адміністрування у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.

Підкреслено, що в сучасній адміністративній науці об'єктивною є тенденція щодо активізації досліджень правових засад функціонування механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, що обумовлено необхідністю процесів адаптації національного законодавства до права ЄС.

Визначено методологію порівняльно-правового дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, яка обов'язково має включати філософські, загально-наукові та спеціально-юридичні методи дослідження, а також провідні наукові підходи: історико-правовий, телеологічний, антропологічний, цивілізаційний та синергетичний, які дозволяють розкрити всі аспекти даної теми, виявити актуальні питання, проблеми та запропонувати ефективні шляхи їх вирішення.

Визначено періодизацію становлення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.

Перший період, який охоплює час до середини ХХ століття, можна охарактеризувати як додержавний і ранньоіндустріальний. У цей час не існувало цілісної концепції біологічної чи екологічної безпеки, а правове регулювання мало фрагментарний характер і зводилося переважно до санітарних заходів, боротьби з епідеміями та охорони окремих природних ресурсів. На території України відповідні норми формувалися в межах правових систем держав, до складу яких вона входила, тоді як у європейських країнах регулювання здійснювалося здебільшого на локальному або муніципальному рівні.

Другий період припадає на 1950-1980-ті роки й пов'язаний з індустріалізацією та становленням державницької моделі управління. Для нього характерне різке зростання техногенного навантаження та формування перших систем державного адміністративного контролю у сфері охорони довкілля й санітарно-епідеміологічної безпеки. В Україні, яка перебувала у складі СРСР, домінувала жорстко централізована система управління з пріоритетом економічного розвитку над екологічними та біологічними чинниками безпеки. У країнах Західної Європи в цей період починає формуватися спеціалізоване екологічне законодавство, створюються органи державного управління у сфері охорони довкілля та закладаються основи міждержавної координації.

Третій період, який охоплює 1990-ті роки – початок 2010-х, пов'язаний із постіндустріальним розвитком та інтеграційними процесами. У цей час відбувається усвідомлення глобального характеру екологічних і біологічних загроз, формується концепція сталого розвитку та розширюється інструментарій адміністративно-правового регулювання, зокрема через ліцензування, екологічну експертизу та оцінку впливу на довкілля. Для України цей етап означає становлення власної системи екологічного та адміністративного права, конституційне закріплення екологічної безпеки й поступову гармонізацію національного законодавства з європейськими

стандартами. В Європейському Союзі саме в цей період активно розвивається наднаціональне екологічне та біобезпекове право.

Сучасний, четвертий період, що триває з 2010-х років і дотепер, характеризується сприйняттям біологічної та екологічної безпеки як складової національної та колективної безпеки. Адміністративно-правові механізми орієнтуються на управління ризиками, превенцію та реагування на нові загрози, зокрема пандемії, кліматичні зміни, техногенні аварії та воєнні дії. Для України цей етап пов'язаний із посиленням ролі держави в умовах надзвичайних ситуацій і поглибленням інтеграції з ЄС, тоді як для Європейського Союзу – з формуванням спільної політики біологічної та екологічної безпеки та координацією дій між державами-членами.

На підставі аналізу наукової літератури та першоджерел зазначається, що національне законодавство достатньо детально регламентує питання забезпечення екологічної та біологічної безпеки, проте нові виклики та загрози техногенного, природного, соціального та воєнного характеру вимагають пошуку нових форм та методів адміністративно-правового регулювання механізму запобігання та протидії негативним факторам, які можуть порушити або вже порушують нормальну життєдіяльність суспільства. Необхідність удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні обумовлена також необхідністю завершення адаптації національного законодавства до права ЄС.

Позитивний європейський досвід правового регулювання у даній сфері суспільних відносин є результатом багаторічного формування сталих (стабільних) правових систем Європи, в яких значна увага приділяється саме правовій регламентації функціонування механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки.

Зазначається, що імплементація нормативних приписів права ЄС у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки в національне законодавство означає не лише прийняття відповідних законів, але й

створення підзаконної бази, інституцій, процедур, моніторингу, звітності й реального правозастосування. Без цього формальна відповідність acquis буде неповною. Деякі частини acquis надзвичайно складні, багаторівневі та потребують значних ресурсів (технічних, фінансових, інституційних) для реалізації. Через стратегію розширення ЄС і статус кандидата України, поступова апроксимація законодавства – це тривалий процес, тому важливо проводити його системно й послідовно.

Встановлено, що ключову роль в протидії загрозам національній біологічній та екологічній безпеці відіграють суб'єкти владних повноважень органів публічної адміністрації, юридичні та фізичні особи, які в силу своєї діяльності виконують відповідні функції. Враховуючи особливу важливість оперативного та ефективного реагування на загрози біологічній та екологічній безпеці, діяльність перелічених суб'єктів детально регламентована на рівні законів та відомчих підзаконних нормативно-правових актів. Проте, сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні є задовільним, що обумовлено, у тому числі, розпорошеністю законодавства, низьким рівнем фінансування та матеріально-технічного забезпечення діяльності вказаних суб'єктів тощо.

Інституційна система ЄС ґрунтується на діяльності Європейської комісії, спеціалізованих агентств, таких як Європейське агентство з охорони довкілля, Європейське агентство з безпеки харчових продуктів та Європейський центр з профілактики та контролю захворювань. Вони здійснюють моніторинг ризиків, наукові оцінки, контроль виконання норм та координацію дій між державами-членами. Важливою є також участь громадськості у процесі ухвалення рішень, що закріплено у вимогах Організації конвенції та директивах, спрямованих на забезпечення доступу до екологічної інформації.

Ключовими принципами адміністративно-правового регулювання в ЄС є: принцип обережності, за яким рішення ухвалюються навіть за умов

неповної наукової визначеності, якщо існує ризик значної шкоди; принцип превенції, що орієнтує держави на запобігання екологічним та біологічним загрозам, а не лише реакцію на них; принцип «забруднювач платить», який покладає фінансову відповідальність за шкоду на суб'єкта, що її спричинив; принцип сталого розвитку, що забезпечує баланс між економічними, екологічними та соціальними інтересами.

Досліджено досвід провідних європейських держав, а також держав, які відносно недавно набули повноправного членства в ЄС.

Зазначається, що Федеративна Республіка Німеччина та Французька Республіка представляють собою приклади правових систем з розвинутими механізмами адміністративно-правового регулювання екологічної та біологічної безпеки, де поєднуються як превентивні, так і контролюючі підходи державного впливу. Вказується на доцільність запозичення практики систематизації екологічного законодавства: або у вигляді кодифікованого екологічного кодексу (французький досвід), або через чіткі рамкові акти зі зрозумілим розподілом адміністративних повноважень і процедур та розвинутими підзаконними актами.

Підкреслено важливість посилення національної системи біобезпеки на основі європейських підходів: створення єдиної вертикалі органів, відповідальних за управління ризиками ГМО, лабораторної безпеки, поводження з патогенами, узгоджених процедур оцінки ризику, повідомлення та транскордонної співпраці відповідно до Картахенського протоколу і права ЄС. Досвід Німеччини та Франції свідчить, що саме поєднання стратегічного планування, незалежного моніторингу, жорстких цілей і реальних санкцій за їх невиконання дозволяє перетворити екологічні та біологічні стандарти з декларацій на дієві інструменти державно-управлінського впливу.

Зазначається, що досвід Республіки Польща, а також Балтійських держав (Естонії, Латвії, Литви) у сфері адміністративно-правового забезпечення екологічної та біологічної безпеки є особливо цінним для

України, оскільки ці країни здійснили перехід від соціалістичної правової системи, успішно реалізували комплекс інституційних та адміністративно-правових реформ та набули повноправного членства в Європейському Союзі.

Встановлено, що у Республіці Польща та країнах Балтії (Литва, Латвія, Естонія) система органів публічної адміністрації у сфері екологічної та біологічної безпеки побудована за принципом чіткого розмежування формування політики, адміністративного управління та незалежного контролю, що забезпечує її ефективність і стійкість. Окремо підкреслено, що для національного законодавства доцільною є імплементація кодифікованого або квазікодифікованого підходу до екологічної безпеки, за зразком естонської моделі Загальної частини Екологічного кодексу.

Встановлено, що саме дієвість санкцій за вчинення правопорушень у сфері біологічної та екологічної безпеки в країнах ЄС є гарантією дотримання норм екологічного законодавства та нормативних актів у сфері біозахисту.

Зазначається, що в Україні притягнення до юридичної відповідальності за порушення у сфері біологічної та екологічної безпеки ґрунтується переважно на адміністративних і кримінальних санкціях, із домінуванням карального підходу; практика застосування норм часто є фрагментарною й залежить від діяльності контролюючих органів. Натомість у країнах Європейського Союзу відповідальність має комплексний і превентивний характер: поєднуються адміністративні, цивільні та кримінальні механізми, широко застосовується принцип «забруднювач платить», а контроль і санкції є більш уніфікованими та ефективними. Таким чином, ключова різниця полягає у тому, що в ЄС робиться акцент на запобіганні та відшкодуванні шкоди, тоді як в Україні увага зосереджена переважно на покаранні за вже вчинені порушення.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні, з урахуванням позитивного досвіду країн ЄС.

Зазначається, що найбільш перспективними напрямками удосконалення адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні, з урахуванням позитивного досвіду країн ЄС, є: гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу у сфері біологічної та екологічної безпеки; посилення превентивного характеру адміністративно-правових заходів; удосконалення системи адміністративних санкцій та підвищення їх ефективності; впровадження принципу «забруднювач платить» на практичному рівні; підвищення інституційної спроможності органів контролю та нагляду; забезпечення прозорості, цифровізації та міжвідомчої координації; розширення механізмів громадського контролю та доступу до екологічної інформації.

До конкретних заходів, спрямованих на удосконалення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки, слід віднести: розробку та прийняття Екологічного кодексу України, який стане рамковим нормативним документом, спрямованим на удосконалення національного механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки; прийняття комплексного Закону України «Про екологічний та біологічний захист»; прийняття Закону України «Про штучний інтелект» та підзаконного «Порядку використання алгоритмічних систем у державному екологічному та біологічному нагляді»; розробку та прийняття спеціального закону або комплексних змін до чинних законів під Seveso-подібний адміністративно-правовий режим забезпечення техногенної, екологічної та біологічної безпеки; доведення PRTR (Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів) до «працюючого» інструменту правозастосування через верифікацію даних і зв'язок із контролем; затвердження процесуальних стандартів еко- і біонагляду; створення національної електронної системи оповіщення громадян та органів публічної адміністрації (зворотній зв'язок) про виникнення загроз екологічній та біологічній безпеці у формі спеціального мобільного застосунку; створення єдиного веб-порталу «Екологічна та біологічна безпека», який буде містити

всю інформацію про стан екологічної та біологічної безпеки, інформацію про систему суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки та засоби комунікації з ними, статистику, аналітику, нормативні документи, ресурси для досліджень чи практичної роботи.

Підкреслено, що імплементація проаналізованого позитивного досвіду країн ЄС у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в національне законодавство та юридичну практику потребує обов'язкового урахування особливостей національної економіки, інфраструктури, національних правових традицій та звичаїв, а також особливостей правосвідомості та правової культури громадян України.

Ключові слова: адміністрування, апроксимація, біологічна безпека, директива, екологічна безпека, європейський досвід, імплементація, контроль, повноваження, правові засади, публічне управління, регламент, стандарти, стратегія.

ANNOTATION

Tymchyshyn K.V. Administrative and Legal Principles of Ensuring Biological and Environmental Security: The Experience of Ukraine and the European Union Countries. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a candidate degree in law sciences in specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhhorod National University, Uzhhorod, 2026.

The study defines and clarifies the content and essence of the concept of administrative and legal foundations for ensuring biological and environmental safety, and also examines the experience of Ukraine and EU countries in the relevant field of social relations. The specific features of public governance and administration in the field of ensuring biological and environmental safety in

Ukraine and the EU countries are identified.

It is emphasized that in modern administrative science there is an objective trend toward intensifying research on the legal foundations of the functioning of the mechanism for ensuring biological and environmental safety in Ukraine and the EU countries, which is driven by the need to adapt national legislation to EU law.

The methodology of a comparative legal study of the administrative and legal foundations for ensuring biological and environmental safety in Ukraine and the EU countries is defined. This methodology must necessarily include philosophical, general scientific, and special legal research methods, as well as leading scientific approaches – historical-legal, teleological, anthropological, civilizational, and synergistic, which make it possible to reveal all aspects of this topic, identify current issues and problems, and propose effective ways to address them.

The periodization of the formation of administrative and legal foundations for ensuring biological and environmental safety in Ukraine and the EU countries is determined.

The first period, covering the time up to the mid-twentieth century, can be characterized as pre-state and early industrial. During this time, there was no holistic concept of biological or environmental safety, and legal regulation was fragmented and mainly limited to sanitary measures, combating epidemics, and protecting individual natural resources. On the territory of Ukraine, relevant norms were formed within the legal systems of the states to which it belonged, while in European countries regulation was carried out mainly at the local or municipal level.

The second period falls between the 1950s and the 1980s and is associated with industrialization and the formation of a state-centered governance model. It is characterized by a sharp increase in technogenic pressure and the establishment of the first systems of state administrative control in the field of environmental protection and sanitary-epidemiological safety. In Ukraine, which was part of the USSR, a rigidly centralized management system prevailed, prioritizing economic

development over environmental and biological safety factors. In Western European countries during this period, specialized environmental legislation began to take shape, public administration bodies in the field of environmental protection were established, and the foundations for interstate coordination were laid.

The third period, covering the 1990s to the early 2010s, is associated with post-industrial development and integration processes. During this time, awareness of the global nature of environmental and biological threats increased, the concept of sustainable development was formed, and the toolkit of administrative and legal regulation expanded, particularly through licensing, environmental expertise, and environmental impact assessment. For Ukraine, this stage marked the formation of its own system of environmental and administrative law, the constitutional consolidation of environmental safety, and the gradual harmonization of national legislation with European standards. In the European Union, supranational environmental and biosafety law developed actively during this period.

The modern, fourth period, which has lasted from the 2010s to the present, is characterized by the perception of biological and environmental safety as components of national and collective security. Administrative and legal mechanisms are focused on risk management, prevention, and response to new threats, including pandemics, climate change, technogenic accidents, and military actions. For Ukraine, this stage is associated with strengthening the role of the state under emergency conditions and deepening integration with the EU, while for the European Union it involves the formation of a common biological and environmental safety policy and coordination of actions among member states.

Based on the analysis of scientific literature and primary sources, it is noted that national legislation sufficiently regulates issues of environmental and biological safety. However, new challenges and threats of technogenic, natural, social, and military nature require the search for new forms and methods of administrative and legal regulation of mechanisms for preventing and counteracting negative factors that may disrupt or are already disrupting the normal functioning of society. The need to improve the administrative and legal

foundations for ensuring biological and environmental safety in Ukraine is also determined by the necessity to complete the adaptation of national legislation to EU law.

The positive European experience of legal regulation in this field of social relations is the result of the long-term formation of stable legal systems in Europe, in which considerable attention is paid specifically to the legal regulation of the functioning of mechanisms for ensuring environmental and biological safety.

It is noted that the implementation of EU legal norms in the field of environmental and biological safety into national legislation means not only the adoption of relevant laws, but also the creation of a subordinate regulatory framework, institutions, procedures, monitoring, reporting, and effective law enforcement. Without this, formal compliance with the *acquis* will be incomplete. Some parts of the *acquis* are extremely complex and multi-level and require significant resources (technical, financial, and institutional) for implementation. Due to the EU enlargement strategy and Ukraine's candidate status, gradual legislative approximation is a long-term process; therefore, it is important to conduct it systematically and consistently.

It is established that a key role in countering threats to national biological and environmental safety is played by public authorities, bodies of public administration, legal entities, and individuals who perform relevant functions by virtue of their activities. Given the particular importance of prompt and effective response to threats to biological and environmental safety, the activities of these entities are regulated in detail at the level of laws and departmental subordinate legal acts. However, the current state of administrative and legal regulation of the activities of entities ensuring environmental and biological safety in Ukraine is only satisfactory, which is determined, *inter alia*, by fragmented legislation, low levels of funding, and insufficient material and technical support for their activities.

The EU institutional system is based on the activities of the European Commission and specialized agencies such as the European Environment Agency,

the European Food Safety Authority, and the European Centre for Disease Prevention and Control. These bodies conduct risk monitoring, scientific assessments, compliance control, and coordination of actions among member states. Public participation in decision-making is also important and is enshrined in the requirements of the Aarhus Convention and directives aimed at ensuring access to environmental information.

The key principles of administrative and legal regulation in the EU are the precautionary principle, under which decisions are taken even in conditions of incomplete scientific certainty if there is a risk of significant harm; the prevention principle, which focuses states on preventing environmental and biological threats rather than merely responding to them; the “polluter pays” principle, which assigns financial responsibility for damage to the entity that caused it; and the principle of sustainable development, which ensures a balance between economic, environmental, and social interests.

The experience of leading European states, as well as states that have relatively recently acquired full EU membership, is examined.

It is noted that the Federal Republic of Germany and the French Republic represent examples of legal systems with developed mechanisms of administrative and legal regulation of environmental and biological safety, combining both preventive and supervisory approaches of state influence. The expediency of borrowing practices of systematizing environmental legislation is emphasized—either in the form of a codified environmental code (the French experience) or through clear framework acts with a well-defined distribution of administrative powers and procedures and developed subordinate legislation.

The importance of strengthening the national biosafety system based on European approaches is emphasized, including the creation of a unified vertical of bodies responsible for GMO risk management, laboratory safety, handling of pathogens, harmonized risk assessment procedures, notification, and cross-border cooperation in accordance with the Cartagena Protocol and EU law. The experience of Germany and France demonstrates that the combination of strategic

planning, independent monitoring, strict targets, and real sanctions for non-compliance allows environmental and biological standards to be transformed from declarations into effective instruments of public administration.

It is noted that the experience of the Republic of Poland and the Baltic States (Estonia, Latvia, Lithuania) in the field of administrative and legal support of environmental and biological safety is particularly valuable for Ukraine, as these countries have transitioned from a socialist legal system, successfully implemented a set of institutional and administrative-legal reforms, and acquired full membership in the European Union.

It is established that in Poland and the Baltic States the system of public administration bodies in the field of environmental and biological safety is built on the principle of clear separation between policy formation, administrative management, and independent control, which ensures its effectiveness and resilience. It is separately emphasized that the implementation of a codified or quasi-codified approach to environmental safety, modeled on the Estonian General Part of the Environmental Code, is advisable for national legislation.

It is established that the effectiveness of sanctions for offenses in the field of biological and environmental safety in EU countries serves as a guarantee of compliance with environmental legislation and biosafety regulations.

It is noted that in Ukraine, bringing individuals to legal responsibility for violations in the field of biological and environmental safety is based mainly on administrative and criminal sanctions, with a predominance of a punitive approach; the practice of applying norms is often fragmented and dependent on the activities of supervisory bodies. In contrast, in EU countries liability has a comprehensive and preventive nature: administrative, civil, and criminal mechanisms are combined, the “polluter pays” principle is widely applied, and control and sanctions are more unified and effective. Thus, the key difference lies in the EU’s focus on prevention and compensation for damage, whereas in Ukraine attention is mainly concentrated on punishment for already committed violations.

Proposals are formulated for improving the administrative and legal foundations for ensuring biological and environmental safety in Ukraine, taking into account the positive experience of EU countries.

It is noted that the most promising areas for improving administrative and legal regulation of biological and environmental safety in Ukraine, considering positive EU experience, are: harmonization of national legislation with EU law in the field of biological and environmental safety; strengthening the preventive nature of administrative and legal measures; improvement of the system of administrative sanctions and increasing their effectiveness; practical implementation of the “polluter pays” principle; enhancement of the institutional capacity of control and supervisory bodies; ensuring transparency, digitalization, and interagency coordination; expansion of mechanisms of public control and access to environmental information.

Specific measures aimed at improving administrative and legal regulation in the field of biological and environmental safety include: development and adoption of the Environmental Code of Ukraine as a framework regulatory act aimed at improving the national mechanism for ensuring environmental and biological safety; adoption of a comprehensive Law of Ukraine “On Environmental and Biological Protection”; adoption of the Law of Ukraine “On Artificial Intelligence” and a subordinate act “Procedure for the Use of Algorithmic Systems in State Environmental and Biological Supervision”; development and adoption of a special law or comprehensive amendments to existing laws introducing a Seveso-type administrative and legal regime for ensuring technogenic, environmental, and biological safety; bringing the PRTR (National Pollutant Release and Transfer Register) to the level of an effective law enforcement tool through data verification and linkage with control mechanisms; approval of procedural standards for environmental and biological supervision; creation of a national electronic notification system for citizens and public administration bodies (feedback mechanism) regarding threats to environmental and biological safety in the form of a dedicated mobile application; creation of a unified web portal “Environmental

and Biological Safety” containing comprehensive information on the state of environmental and biological safety, the system of responsible entities, communication tools, statistics, analytics, regulatory documents, and resources for research and practical work.

It is emphasized that the implementation of the analyzed positive experience of EU countries in the field of administrative and legal regulation of biological and environmental safety into national legislation and legal practice requires mandatory consideration of the specifics of the national economy, infrastructure, legal traditions and customs, as well as the characteristics of legal awareness and legal culture of Ukrainian citizens.

Key words: administration, approximation, biological safety, control, directive, environmental safety, European experience, implementation, legal foundations, powers, public governance, regulation, standards, strategy.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Тимчишин К. Адміністративно-правові засади забезпечення екологічної та біологічної безпеки у Республіці Польща та балтійських державах. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7(67). Р. 441–448. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.67>.
2. Тимчишин К.В. Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4(82). С. 483–489. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.77>.
3. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Німеччині, Франції та Великій Британії: позитивний досвід для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 373–376. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/83>.

4. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 667–675. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.92>.

5. Тимчишин К.В. Суб'єкти забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні: адміністративно-правові засади діяльності та напрями їх удосконалення. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 379–386. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.49>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні. *Proceedings of the International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 383–386. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-94>.

2. Тимчишин К.В. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.* Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 654–656. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-178>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ	
ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В	
УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС.....	
1.1 Історіографія, методологія дослідження та історія становлення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.....	30
1.2 Сучасний стан адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС.....	58
Висновки до розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В	
УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВАХ ЄС.....	
2.1 Система суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.....	96
2.2 Особливості адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в окремих країнах ЄС.....	121
2.3 Підстави, порядок та особливості притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення норм законодавства у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.....	140
Висновки до розділу 2.....	154

РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ З УРАХУВАННЯМ ВІДПОВІДНОГО ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС.....	158
Висновки до розділу 3.....	181
ВИСНОВКИ.....	184
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	189
ДОДАТКИ.....	210

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС зумовлена комплексом взаємопов'язаних чинників правового, інституційного та безпекового характеру. У сучасних умовах біологічні ризики (поширення небезпечних інфекцій, зростання загроз, пов'язаних із поводженням із патогенами, біовідходами, ГМО та біотехнологіями) і екологічні загрози (забруднення повітря, вод, ґрунтів, деградація екосистем, накопичення небезпечних відходів, техногенні аварії) набувають системного характеру та безпосередньо впливають на реалізацію конституційних прав людини, насамперед права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, охорону здоров'я та належний рівень екологічної безпеки. Тому адміністративно-правове забезпечення зазначеної сфери потребує наукового переосмислення як з позицій превенції ризиків і кризового реагування, так і з позицій належного врядування, ефективного державного нагляду (контролю), міжвідомчої координації та відповідальності.

Додаткової гостроти проблематика набуває у зв'язку з триваючою повномасштабною війною російської федерації проти України, яка спричинила різке зростання антропогенних та техногенних навантажень на довкілля, ускладнила функціонування системи екологічного моніторингу та державного контролю, підвищила ризики аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, забруднення територій, руйнування інфраструктури водопостачання й водовідведення, виникнення осередків біологічних загроз унаслідок порушення санітарних умов, переміщення населення та деградації екосистем. Воєнні дії актуалізують питання швидкого прийняття управлінських рішень, запровадження спеціальних адміністративно-правових режимів, удосконалення процедур оцінювання ризиків, посилення відповідальності за екологічні правопорушення, а також забезпечення доказової бази для фіксації та правової кваліфікації шкоди довкіллю.

Водночас актуальність теми визначається євроінтеграційним курсом України та об'єктивною необхідністю адаптації національного законодавства до права ЄС. Європейський Союз формує розгалужену систему правового регулювання у сфері охорони довкілля та управління ризиками, що ґрунтується на принципах превентивності, обережності (precautionary principle), принципу «забруднювач платить», інтегрованого підходу до охорони довкілля, належного рівня участі громадськості та доступу до екологічної інформації, а також ризик-орієнтованого державного нагляду. Для України порівняльно-правовий аналіз досвіду держав-членів ЄС є важливим з огляду на потребу приведення адміністративних процедур, інструментів контролю, механізмів екологічної відповідальності та інституційної архітектури у відповідність до європейських стандартів, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню ефективності державної політики та стійкості національної системи безпеки.

Окремим аспектом актуальності є наявність прогалин і колізій у чинному національному законодавстві України, яке регламентує біологічну та екологічну безпеку фрагментарно, через значну кількість актів різної юридичної сили та галузевої спрямованості. Така розпорошеність нормативного масиву нерідко призводить до: нечіткості термінологічного апарату і різнотлумачень базових дефініцій (зокрема, щодо «біологічної безпеки», «екологічної безпеки», «біологічних ризиків», «небезпечних факторів»); дублювання повноважень та розмивання відповідальності між органами виконавчої влади і контролюючими інституціями; несумісності або неповноти процедур моніторингу, оцінки ризиків, реагування на надзвичайні ситуації біологічного та екологічного характеру; колізій між нормами про державний нагляд (контроль) та спеціальними режимами у сферах санітарного, ветеринарного, фітосанітарного, природоохоронного регулювання; недостатньої узгодженості механізмів відповідальності, відшкодування шкоди та відновлення довкілля. У результаті виникають труднощі із забезпеченням єдиної державної політики, належної координації

та прозорості управлінських рішень, що особливо критично в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

У цьому контексті обґрунтованою є необхідність розроблення й прийняття окремого Закону України «Про біологічну та екологічну безпеку», який має забезпечити систематизацію та уніфікацію правового регулювання, визначити цілі, принципи та стандарти державної політики у відповідній сфері, встановити узгоджені дефініції, чітко розмежувати компетенцію суб'єктів публічної адміністрації, закріпити ризик-орієнтовані механізми превенції й реагування, процедури моніторингу та інформування населення, а також дієві інструменти державного нагляду (контролю) і відповідальності. Такий закон повинен стати рамковим актом, здатним усунути нормативні прогалини й колізії, посилити інституційну спроможність держави, а також створити правові передумови для ефективної адаптації до *acquis* ЄС у сфері довкілля та управління біологічними ризиками.

Отже, дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки з урахуванням досвіду України та країн ЄС є своєчасним і суспільно значущим, оскільки воно спрямоване на формування комплексного науково обґрунтованого підходу до вдосконалення законодавства й управлінських практик, підвищення стійкості держави до багатфакторних загроз, забезпечення виконання євроінтеграційних зобов'язань та створення ефективної правової моделі захисту людини, суспільства і довкілля в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Питання екологічної та біологічної безпеки України досліджували такі відомі вчені, як: І. Безноско, В. Бородай, Л. Глущенко, І. Гуменюк, О. Дем'янюк, О. Дребот, А. Запталова, Н. Карачинська, Н. Косовська, А. Ліщук, А. Парфенюк, П. Перейра, Л. Симочко, О. Тертична, В. Цвігун, Г. Чоботько, Д. Яковенко та інші.

Різні аспекти публічного управління, адміністрування та правового регулювання у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки

досліджували: В. Андрейцев, Н. Барбашова, Д. Белов, Ю. Бисага, А. Боровик, Н. Деревянко, І. Дмитренко, О. Дубинський, В. Завгородня, О. Заржицький, Т. Коваленко, Т. Оверковська, О. Піддубний, Л. Струтинська-Струк, О. Хіміч, О. Шамсутдінов та інші відомі науковці.

Проте адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах ЄС у контексті порівняльного аналізу з національним досвідом України ще не були предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує необхідність проведення цього дослідження з метою виокремлення та запозичення позитивного зарубіжного досвіду для України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано в рамках планів науково-дослідної роботи Приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права» та відповідно до Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр.

Проблематика дисертації корелюється з низкою загальнонаціональних стратегічних концепцій та актів, зокрема Стратегією забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 р., схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 р. № 1416-р; Стратегією екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 р., схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. № 1363-р; Стратегією біобезпеки та біологічного захисту, затвердженою Указом Президента України від 17.12.2021 р. № 668/2021; Указом Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», а також Рішенням Ради Національної безпеки і оборони України від 23.03.2021 р. «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», яке введено в дію Указом Президента України від 23.03.2021 р. № 111/2021.

Внесок здобувача полягає у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.

Мета дослідження. Метою дисертаційної роботи є порівняльний адміністративно-правовий аналіз законодавства країн ЄС та України щодо правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки з метою виокремлення позитивного досвіду у цій сфері суспільних відносин та визначення доцільності його імплементації в національне законодавство.

Досягнення поставленої мети дисертаційної роботи пов'язується із вирішенням таких наукових *задач*:

– проаналізувати та систематизувати історіографію дослідження та історію становлення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, а також визначити методологію дослідження цієї теми;

– проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС;

– охарактеризувати систему суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС;

– визначити особливості адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в окремих країнах ЄС;

– охарактеризувати підстави, порядок та особливості притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення норм законодавства у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС;

– визначити перспективні напрями удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки з урахуванням відповідного позитивного досвіду країн ЄС.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки (досвід України та країн ЄС).

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження та вирішення визначених у роботі завдань вимагає застосування як загальнонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання. Застосування законів та принципів діалектики, системного методу, а також історико-правового наукового підходу дозволило проаналізувати та систематизувати історіографію дослідження та історію становлення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, а також визначитися із методологією дослідження цієї теми (підрозділ 1.1). Структурно-функціональний метод, прийоми логіки, а також порівняльно-правовий метод дозволили проаналізувати сучасний стан адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС (підрозділ 1.2). Застосування системного та структурно-функціонального методів, формально-юридичного методу, а також методу компаративістики дозволило охарактеризувати систему суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС (підрозділ 2.1). Порівняльно-правовий метод, прийоми логіки, структурно-функціональний та системний методи дозволили визначити особливості адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в окремих країнах ЄС (підрозділ 2.2). Застосування формально-юридичного та порівняльно-правового методів дозволило охарактеризувати підстави, порядок та особливості притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення норм законодавства у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС (підрозділ 2.3). Використання формально-юридичного методу та методу юридичного моделювання, а також цивілізаційного та синергетичного наукових підходів дозволило визначити перспективні напрями удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та

екологічної безпеки з урахуванням відповідного позитивного досвіду країн ЄС (розділ 3).

Нормативною базою дослідження є закони та підзаконні нормативні акти, якими врегульовано забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС.

Емпіричну основу цього дослідження становили наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, адміністративна та судова практика, статистичні матеріали та аналітичні матеріали автора.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, присвячених адміністративно-правовим засадам забезпечення біологічної та екологічної безпеки з урахуванням досвіду України та країн ЄС. Здійснене дослідження дозволило сформулювати нові наукові положення та висновки, обґрунтовані особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

– сформульовано авторське визначення адміністративно-правових засад забезпечення екологічної та біологічної безпеки, які пропонується розуміти як сукупність адміністративно-правових засобів регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки, застосування яких спрямоване на досягнення публічної мети – захист життя і здоров'я населення та навколишнього природного середовища від негативного впливу факторів природного, техногенного, соціального та воєнного характеру;

– обґрунтовано необхідність прийняття нового комплексного закону про екологічну та біологічну безпеку, інтегрованого з IHR (International Health Regulations) і One Health, яким буде врегульовано всі ключові питання екологічної та біологічної безпеки, регламентовано застосування засобів екологічного та біологічного захисту; встановлено права та обов'язки учасників відповідних правовідносин;

– обґрунтовано необхідність прийняття Закону України «Про штучний

інтелект» та підзаконного «Порядку використання алгоритмічних систем у державному екологічному та біологічному нагляді», який визначить класи систем (аналітика, рекомендації, підтримка рішення), стандарти валідації, правила доказовості даних і межі автоматизації, а також «реєстр алгоритмічних систем» держави з описом моделі, цілей, наборів даних і відповідальних осіб;

– обґрунтовано необхідність розробки та прийняття спеціального закону або комплексних змін до чинних законів під Seveso-подібний адміністративно-правовий режим забезпечення техногенної, екологічної та біологічної безпеки, що передбачає ідентифікацію об'єктів підвищеної небезпеки, оцінку ризиків, превентивний контроль і підвищені вимоги до операторів таких об'єктів (ґрунтується на підходах, закладених у директивах Європейського Союзу Seveso);

удосконалено:

– наукові підходи щодо напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні (з урахуванням позитивного досвіду країн ЄС), до яких віднесено: рамкове оновлення екологічного законодавства під логіку управління ризиками (інтегровані дозволи, моніторинг, відновлення, санкції, цифрові реєстри); доведення PRTR (Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів) до «працюючого» інструменту правозастосування через верифікацію даних і зв'язок із контролем; затвердження процесуальних стандартів еко- і біонагляду (докази, лабораторії, протоколи, припис–зупинення–оскарження);

– наукові підходи до питання забезпечення адаптації національного законодавства до права ЄС у частині правового регулювання забезпечення екологічної та біологічної безпеки шляхом імплементації або доведення до рівня практичного застосування ключових нормативних актів у цій сфері суспільних відносин (повний пакет «ГМО-acquis» (Директива 2001/18/ЄС, Директива 2009/41/ЄС, Регламенти 1829/2003, 1830/2003 і 1946/2003), Seveso

III (Директива 2012/18/ЄС), REACH/CLP (Регламент 528/2012), Habitats та Birds Directives; кліматичний acquis (Директива 2003/87/ЄС у поєднанні з Європейським кліматичним законом) тощо);

набули подальшого розвитку:

– аргументація доцільності правової регламентації та практичної реалізації ідеї створення національної електронної системи оповіщення громадян та органів публічної адміністрації (зворотний зв'язок) про виникнення загроз екологічній та біологічній безпеці у формі спеціального мобільного застосування;

– обґрунтування на підставі аналізу досвіду країн ЄС пропозиції щодо адміністративно-правової регламентації створення єдиного вебпорталу «Екологічна та біологічна безпека», який буде містити всю інформацію про стан екологічної та біологічної безпеки (рівень забруднення води, повітря, земель за регіонами, інформацію про техногенні аварії, епідемії, епізоотії та введені у зв'язку з ними обмеження), інформацію про систему суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки та засоби комунікації з ними, аналітику, нормативні документи, ресурси для досліджень чи практичної роботи тощо;

– аргументація необхідності імплементації європейських стандартів спеціалізованого правового режиму біобезпеки у сфері використання генетично модифікованих організмів, який поєднує оцінку ризиків, дозвільну систему, державний нагляд та ґрунтується на чітких принципах, превентивних процедурах, інтегрованих дозволах, визначених компетенціях і реальній юридичній відповідальності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – шляхом їх використання у подальшій розробці теоретичних актуальних питань організаційного та адміністративно-правового забезпечення екологічної та біологічної безпеки;

– *законотворчій діяльності* – отримані результати можна використовувати для вдосконалення чинного національного законодавства в частині адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної та біологічної безпеки;

– *навчальному процесі* – для підготовки підручників, посібників та в процесі викладання курсів з таких навчальних дисциплін, як «Адміністративне право», «Екологічне право» та ін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на двох науково-практичних конференціях, а саме: «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (м. Рига, Латвійська Республіка, 25–26 грудня 2024 р.); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 7 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному виданні, та 2 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з яких основний текст становить 169 сторінок. Список використаних джерел містить 195 найменувань.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ, МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ
ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС

1.1 Історіографія, методологія дослідження та історія становлення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС

З розвитком науки і техніки та, як наслідок, значним посиленням впливу людини на навколишнє природне середовище питання забезпечення екологічної та біологічної безпеки стало одним із найбільш актуальних питань природознавчих та гуманітарних наук. Причому забезпечення екологічної та біологічної безпеки розглядається як частина загальної стратегії забезпечення національної (державної) безпеки України.

Враховуючи вищезазначене, в історіографії досліджень адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки слід виділити групу наукових праць, присвячених питанням забезпечення національної безпеки.

Так, формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки країни в кінці ХХ – на початку ХХІ століття дослідив В.Г. Пилипчук [56].

В. Горбулін, С. Пирожков та інші науковці сформулювали систему оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України [105].

Також заслуговують на увагу підручник авторства В. Горбуліна та А. Качинського «Засади національної безпеки України» [10], а також монографія О. Дзьобаня «Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс» [13].

Детально дослідив теоретичні основи та елементи національної безпеки В. Ліпкан [47].

Правові виміри категорії «безпека» проаналізовані у науковій публікації Д. Беззубова [4].

В контексті загроз, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України на увагу заслуговує публікація О. Погібко «Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України» [58].

В свою чергу питанням екологічної та біологічної безпеки присвячена значна кількість монографічних та навчально-методичних робіт. Так, із останніх слід виділити колективну монографію «Екологічна та біологічна безпека України» за науковою редакцією О.І. Дребот та А.І. Парфенюк [16]. Зазначена монографія підготовлена науковим колективом Інституту агроєкології і природокористування НААН за результатами проведених фундаментальних та прикладних досліджень.

Зазначена колективна монографія є ґрунтовним міждисциплінарним науковим дослідженням, присвяченим комплексному аналізу сучасного стану та ключових викликів екологічної й біологічної безпеки України. У виданні систематизовано теоретичні положення та прикладні аспекти формування екологічної і біобезпекової політики в умовах трансформаційних процесів, зростання антропогенного навантаження та воєнних загроз. Автори розкривають механізми забезпечення екологічної та біологічної безпеки через призму функціонування агроєкосистем, управління природними ресурсами, мінімізації екологічних ризиків, біологічного контролю та біоремедіації забруднених територій. Особливу наукову цінність має обґрунтування ролі біобезпеки як складової національної безпеки, зокрема в контексті поширення антибіотикорезистентності, вірусних інфекцій, деградації ґрунтів і радіоекологічних загроз. Вказана монографія формує цілісне уявлення про інституційні, організаційні та екологічні передумови розвитку механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки,

поєднуючи наукові підходи з практичними рекомендаціями для системи управління довкіллям. У цьому контексті праця є важливим теоретико-методологічним підґрунтям для подальших досліджень, а також має значення для вдосконалення державної екологічної політики та розроблення ефективних механізмів запобігання і реагування на екологічні та біологічні загрози.

Також на увагу заслуговують монографія А. Качинського «Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення» [26] та спільна публікація А. Качинського та Ю. Єгорова «Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації» [27].

Екологічну безпеку як предмет політики міжнародного співробітництва дослідив в окремому дисертаційному дослідженні А. Махмуд [51].

Так, екологічну безпеку А. Махмуд розглядає як стан, за якого всі складові природного оточення, за рахунок балансування взаємовпливів природних, технічних і соціальних систем, формування природокультурного середовища, є оптимальними для нормального функціонування і розвитку людської цивілізації [51, с. 7].

Також слід відзначити публікацію О. Кашинцевої та Я. Іолкіна «Біобезпека держави у сфері охорони здоров'я: постановка проблеми та визначення ключових напрямів дослідження в умовах війни» [28].

Так, О. Кашинцева та Я. Іолкін зазначають, що на сьогодні відповідно до викликів, зумовлених пандемією та війною, поняття «біобезпека» отримало нове визначення. Біобезпека є однією з найважливіших складових екологічної та національної безпеки України. Нині в країні існує тенденція до посилення негативного впливу біологічних чинників на населення та навколишнє природне середовище, можливість виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних з імовірними негативними наслідками розвитку сучасних біотехнологій та синтетичної біології, міграційними процесами, транскордонними переміщеннями тварин, товарів, появою нових

збудників емерджентних інфекцій, проявами біотероризму, відсутністю чітко визначеної процедури провадження генної інженерії тощо [28, с.91; 91].

Враховуючи те, що дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС має міждисциплінарний характер і проводиться на стику природознавчих та гуманітарних наук, важливим є використання енциклопедичних видань [6] та довідників [17].

Представники юридичної науки природньо приділяють значну увагу питанням правового забезпечення екологічної та біологічної безпеки. Це, зокрема, публікації Н. Барбашової «Забезпечення екологічної безпеки: розвиток галузевого підходу в екологічному законодавстві» [3], І. Дмитренко «Щодо визначення поняття «біобезпека» та його місця в системі права України» [15], В. Завгородньої «Проблеми формування юридичної термінології у сфері правового забезпечення біологічної безпеки» [21], О. Заржицького «Екологічна безпека та безпека праці у системі правового механізму національної безпеки» [22], Т. Коваленко «Правові аспекти біологічної безпеки України» [30], В. Курзової «Поняття біобезпеки як складного багатоаспектного суспільно-правового явища» [43], «Правовий зміст поняття «біобезпека» у контексті співвідношення базових категорій «загроза» – «небезпека»» [44] та «Пріоритетні напрями забезпечення біобезпеки за сферою національних інтересів» [45], О. Піддубного «Правовідносини у сфері біологічної безпеки та трансферу біотехнологій – проблеми співвідношення» [57], Л. Струтинської-Струк «Правове поняття біобезпеки як складової екологічної безпеки: проблеми визначення» [106], Т. Оверковської «Забезпечення біологічної безпеки: теоретико-правові аспекти» [53], О. Хіміча «Екологічна безпека як елемент національної безпеки» [111], О. Шамсутдінова «Біологічна безпека України: логіко-правове дослідження» [112] та інших відомих науковців.

Так, Т. Оверковська зауважує, що в юридичній науці розуміння біологічної безпеки розглядається у широкому та вузькому підходах. Згідно

до широкого підходу «біологічна безпека є станом захищеності людини та навколишнього природного середовища, його окремих компонентів від будь-яких загроз біологічного характеру – як природного характеру (неконтрольоване розповсюдження екопатогенів, патогенних та паразитичних мікроорганізмів, токсинів та шкідників), так і антропогенного походження (вплив генної терапії та інженерії). Вузький підхід до поняття «біологічна безпека» полягає у його застосуванні лише у відносинах щодо забезпечення безпеки виключно від впливу негативних антропогенних біологічних факторів, які виникають у процесі чи в результаті застосування біотехнологій» [6, с. 48]. Враховуючи це, Т. Оверковська вважає, що розуміння біологічної безпеки у рамках вузького, тобто суб'єктивного аспекту, зумовлює забезпечення безпеки від негативного антропогенного біологічного впливу через застосування біотехнологій. Отже, мова може йти про екологічно небезпечну діяльність, для якої є характерним наявність екологічного ризику [53, с. 292].

За результатами проведеного аналізу положення чинного законодавства України Т. Оверковська виокремлює наступні теоретико-правові аспекти щодо забезпечення біологічної безпеки: подальше удосконалення законодавства у сфері забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту населення з урахуванням принципів науковості та загальнодержавних інтересів; розширення міжнародного співробітництва з науковими установами, державними та іншими органами, громадськими організаціями, суб'єктами генетично-інженерної діяльності в галузі біологічної безпеки, біозахисту та поводження з генетично модифікованими організмами, а також участі у міжнародних наукових дослідженнях; необхідність удосконалення порядку проведення оцінки біологічних ризиків і управління ними на основі принципу перестороги здійснення генетично-інженерної діяльності; підвищення ефективності здійснення заходів щодо контролю та управління біологічними ризиками з урахуванням принципів оперативності, обґрунтованості, відкритості, превентивності заходів тощо;

регламентація правових засад обліку, використання, транспортування, зберігання, ввезення та транзит генетично модифікованих організмів, утилізація генетично модифікованих організмів, а також запобігання неконтрольованому вивільненню генетично модифікованих організмів у навколишнє природне середовище; забезпечення своєчасного та доступного подання інформації населенню з питань біологічної безпеки [53, с. 294].

О. Шамсутдінов зазначає, що під біологічною безпекою слід розуміти сукупність умов довкілля, прийнятних для життєдіяльності біоти (живих організмів біосфери), зокрема повноцінного функціонування та розвитку людини як біологічного організму, які контролюються нею шляхом вжиття комплексу заходів (нормативно-правових, організаційних, інженерно-технічних, медико-біологічних, економічних, контрольних, інформаційно-просвітницьких та інших), спрямованих на відвернення, нейтралізацію або мінімізацію загроз біологічного походження. Також під загрозою біологічного походження (або біозагрозою) слід розуміти реально чи потенційно існуючу можливість негативного впливу патогенних мікро- чи макроорганізмів, інших біологічних агентів на біоту [112, с. 72].

Науковець констатує, що біологічна безпека є важливою складовою екологічної безпеки, яка своєю чергою є частиною національної безпеки. Сутнісним завданням біологічної безпеки є забезпечення повноцінного функціонування живих організмів (біоти), у тому числі цілісності генетичної інформації. Це досягається за рахунок недопущення, нейтралізації або мінімізації наявних біологічних загроз [112, с. 72].

Крім того, О. Шамсутдінов справедливо зазначає, що вузький підхід до розуміння біологічної безпеки ґрунтується на положеннях Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», який визначає біологічну безпеку як «стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому

і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини» [112, с. 71; 68].

Він наголошує, що «недоцільно зводити біобезпеку до відсутності негативного впливу чинників середовища життєдіяльності на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, адже повна відсутність такого впливу є утопією. Наприклад, на сьогодні відсутні остаточні достовірні наукові висновки щодо напрямків та інтенсивності негативного впливу продуктів біотехнологій, зокрема генетично-модифікованих організмів на людський організм та живі компоненти довкілля. Застосування принципу превентивності, на думку О. Шамсутдінова, у повному обсязі унеможлиблює введення будь-яких нових розробок у виробництво (будь-який створений людиною об'єкт тією чи іншою мірою є шкідливим для довкілля), тому ним користуються у межах, які дозволяють узгодити вимоги безпеки і потреби суспільства. Отже, забезпечення біологічної безпеки варто пов'язувати із зведенням до мінімуму ризику заподіяння шкоди людині та іншим об'єктам біосфери внаслідок впливу чинників біологічного походження» [112, с. 71].

Таким чином, єдиного, універсального визначення поняття «біологічна безпека» в законодавстві України наразі не закріплено. Відсутній базовий закон, який би системно визначав поняття «біологічна безпека (біобезпека)» та її місце в системі національної безпеки. Термін використовується фрагментарно в окремих нормативно-правових актах (законодавство у сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя, ветеринарної медицини, біотехнологій, охорони довкілля, цивільного захисту), але без єдиного дефінітивного підходу. Часто застосовуються суміжні або замінні поняття: «санітарно-епідеміологічна безпека», «екологічна безпека», «епізоотична безпека», «біологічні ризики», що створює термінологічну неузгодженість.

У стратегічних документах (зокрема у сфері національної безпеки) біологічні загрози згадуються, однак поняття біологічної безпеки не має чіткого нормативного визначення.

Саме тому в науковій літературі обґрунтовується висновок, що біологічна безпека перебуває на етапі становлення як міжгалузевий правовий інститут, і потребує законодавчого закріплення як самостійної категорії або як складової екологічної чи національної безпеки.

Також слід відзначити, що адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС, в контексті порівняльно-правового дослідження, ще не були предметом окремого наукового аналізу, що актуалізує необхідність концентрації зусиль на цьому напрямку наукової роботи.

Теоретико-методологічною основою даного дослідження є також науково-практичні та навчальні посібники з дисциплін «Право екологічної безпеки» [2], «Правове регулювання господарської діяльності» [31], підручники та навальні посібники з «Екологічного права» [18; 50] тощо.

Так, В. Андрейцев зазначає, що екологічна безпека як юридична категорія – це складова національної і транснаціональної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля, забезпечується регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршенню стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя і здоров'я особи, суспільства і держави, яка потребує чіткої конституціоналізації в чинному законодавстві [2, с. 38].

В цілому аналіз наукової літератури дає можливість сформулювати авторське визначення адміністративно-правових засад забезпечення екологічної та біологічної безпеки, які доцільно розуміти як сукупність адміністративно-правових засобів регулювання суспільних відносин у сфері

забезпечення екологічної та біологічної безпеки, застосування яких спрямоване на досягнення публічної мети – захист життя і здоров'я населення та навколишнього природного середовища від негативного впливу факторів природного, техногенного, соціального та воєнного характеру.

Методологія дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС доцільно будувати як послідовну, багаторівневу систему методів і підходів, що забезпечує рух від світоглядно-філософського осмислення явища безпеки як соціально-правової категорії – до конкретного аналізу норм адміністративного права, інституцій, процедур контролю й нагляду, практик правозастосування та порівняння регуляторних моделей України і Європейського Союзу. На першому, філософському рівні, застосовується діалектична методологія, яка задає дослідженню логіку розвитку, взаємозумовленості та суперечливості правового регулювання біологічної й екологічної безпеки.

Вихідним є використання законів і принципів діалектики: по-перше, закон єдності та боротьби протилежностей дозволяє виявити й пояснити внутрішні конфлікти та напруження в предметі дослідження – між свободою господарської діяльності та потребами екологічних, біобезпекових обмежень; між економічною доцільністю та превентивними вимогами; між децентралізацією управління і необхідністю централізованого епідеміологічного, ветеринарного реагування; між національним суверенітетом у сфері регулювання та зобов'язаннями щодо імплементації права ЄС і міжнародних стандартів.

По-друге, закон переходу кількісних змін у якісні застосовується для аналізу того, як накопичення часткових нормативних і організаційних новацій (введення ризик-орієнтованого контролю, посилення моніторингу, нові процедури оцінки ризику, цифровізація реєстрів, розвиток лабораторної мережі, підвищення санкцій) у певний момент змінює якість адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки – наприклад,

трансформує його з реактивного (постфактум) на превентивний (proactive) і ризик-орієнтований.

По-третє, закон «заперечення заперечення» допомагає осмислити еволюцію української системи від фрагментарного природоохоронного й санітарно-ветеринарного регулювання до комплексніших інтегрованих підходів, у тому числі зближення з *acquis* ЄС, де попередні моделі не просто «скасовуються», а знімаються та відтворюються на новому рівні (наприклад, збереження інструментів державного нагляду, але в іншій процедурній формі – через прозорість, підзвітність, ризик-орієнтування, міжвідомчу координацію).

На рівні принципів діалектики застосовуються принцип всезагального зв'язку (для доведення нерозривності біологічної та екологічної безпеки: зоонози, інвазійні види, антибіотикорезистентність, забруднення довкілля, харчова безпека, безпека води та ґрунтів), принцип розвитку (для фіксації змін у праві та управлінні під впливом нових ризиків – пандемічних загроз, змін клімату, інтенсифікації агровиробництва, воєнних чинників), принцип конкретності істини (щоб аналізувати дієвість норм не абстрактно, а в контексті конкретних інституційних спроможностей, фінансування, кадрового потенціалу, адміністративних процедур, судової практики).

Важливим також є застосування принципів об'єктивності та історизму. Застосування принципів об'єктивності та історизму є методологічно необхідним для наукового дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та державах – членах Європейський Союз, оскільки саме ці принципи забезпечують глибину, достовірність і наукову коректність отриманих висновків. Принцип об'єктивності передбачає всебічний, неупереджений і критичний аналіз адміністративно-правових явищ без ідеалізації окремих правових моделей або політичних підходів. У сфері біологічної та екологічної безпеки це означає дослідження не лише формально закріплених норм і повноважень органів публічної адміністрації, а й реального стану їх реалізації,

ефективності управлінських рішень, здатності державних інституцій реагувати на сучасні біологічні ризики, екологічні загрози та надзвичайні ситуації. Об'єктивний підхід вимагає врахування фактичного стану довкілля, наявних систем моніторингу, контролю й нагляду, а також впливу соціально-економічних і безпекових чинників, зокрема техногенних аварій, транскордонного забруднення та воєнних дій, на функціонування механізмів адміністративно-правового забезпечення біологічної та екологічної безпеки.

У порівняльному аспекті принцип об'єктивності має особливе значення, оскільки він унеможливорює автоматичне сприйняття адміністративно-правових стандартів ЄС як універсально досконалих без урахування відмінностей у рівні інституційного розвитку, історичних передумов формування публічної адміністрації та економічних можливостей держав. Об'єктивність вимагає застосування єдиних критеріїв оцінки, таких як превентивність, пропорційність, інтегрованість екологічної політики, а також здатність адміністративно-правових інструментів реально забезпечувати захист життя і здоров'я людини та довкілля. Водночас вона передбачає визнання як позитивного, так і проблемного досвіду правового регулювання в Україні та ЄС, що дозволяє уникнути однобічних висновків і сформуванню збалансованих наукових рекомендацій.

Принцип історизму, у свою чергу, забезпечує дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в їх динаміці та розвитку, у тісному зв'язку з конкретними історичними, політичними та соціально-економічними умовами. Його застосування дає змогу розкрити еволюцію підходів до публічного управління у відповідній сфері, простежити зміну пріоритетів державної політики та трансформацію адміністративно-правових інститутів. Для України принцип історизму означає необхідність аналізу спадщини радянської централізованої системи управління, подальших етапів реформування публічної адміністрації в умовах незалежності, а також сучасного етапу, що характеризується євроінтеграційними процесами,

поглибленням екологічних викликів і впливом повномасштабної війни на стан біологічної та екологічної безпеки. Такий підхід дозволяє виявити інерційність окремих адміністративних механізмів, причини їх низької ефективності та обмеження швидкого впровадження нових управлінських моделей.

Застосування принципу історизму у дослідженні права ЄС дає змогу простежити поступове формування екологічної та біобезпекової складової адміністративно-правового регулювання – від початкової орієнтації на економічну інтеграцію до створення комплексної системи захисту довкілля, заснованої на принципі обережності, відповідальності забруднювача та інтеграції екологічних вимог у всі напрями публічної політики. Водночас історичний підхід дозволяє врахувати різний досвід держав-членів ЄС, що має принципове значення для коректного порівняння з українською моделлю та визначення реалістичних шляхів її адаптації.

У сукупності принципи об'єктивності та історизму унеможливають механічне копіювання європейських адміністративно-правових моделей і сприяють формуванню адаптаційного підходу до імплементації стандартів ЄС в Україні. Їх застосування забезпечує науково обґрунтоване розуміння закономірностей розвитку адміністративно-правового регулювання у сфері біологічної та екологічної безпеки, дозволяє коректно співвіднести національні та європейські підходи й створює методологічне підґрунтя для розроблення виважених рекомендацій щодо подальшого реформування системи публічного адміністрування в цій сфері.

Як діалектичні прийоми використовуються сходження від абстрактного до конкретного (від загальних понять «безпека», «ризик», «загроза», «превенція» – до нормотворчих моделей і адміністративних процедур), аналіз і синтез (розкладання механізму на елементи: суб'єкти, компетенції, інструменти контролю, санкції, процедури реагування; а потім – збирання цілісної моделі), індукція та дедукція (від емпіричних кейсів спалахів/екологічних інцидентів і реакцій органів – до узагальнення типових

адміністративно-правових проблем; і навпаки – застосування загальних принципів до пояснення конкретних рішень), абстрагування та ідеалізація (конструювання «еталонної» моделі адміністративно-правового забезпечення безпеки для подальшого порівняння з реальною практикою), а також історизм і системність як філософські настанови, що задають рамку подальшим методам.

На другому рівні загальнонаукових методів дослідження конкретизується через інструментарій логіки, системний та структурно-функціональний методи. Прийоми формальної та діалектичної логіки забезпечують коректність визначень і класифікацій: проводиться логічне розмежування біологічної, екологічної, санітарно-епідемічної, ветеринарної, харчової безпеки; встановлюються родо-видові зв'язки категорій «загроза», «ризик», «школа», «небезпека», «надзвичайна ситуація»; застосовуються операції дефініювання, поділу, порівняння, узагальнення та типологізації для формування понятійного апарату й побудови класифікацій адміністративно-правових інструментів (дозвільні процедури, ліцензування, державний нагляд/контроль, моніторинг, оцінка ризику, державна реєстрація, інформування населення, планування готовності та реагування, міжвідомча координація).

Логічні прийоми причинно-наслідкового аналізу використовуються для виявлення ланцюгів «ризик – регуляторний інструмент – адміністративна процедура – управлінське рішення – правовий результат», а також для аргументації пропозицій щодо вдосконалення законодавства (виявлення прогалин, колізій, дублювання повноважень, надмірної дискреції або навпаки – нормативної негнучкості).

Системний метод дозволяє розглядати забезпечення біологічної та екологічної безпеки як багаторівневу керовану систему, що включає нормативний рівень (закони, підзаконні акти, стандарти, стратегічні документи), інституційний рівень (органи публічної адміністрації, їх компетенція, взаємодія, підпорядкованість, автономія регуляторів),

процедурний рівень (адміністративні процедури, контрольні заходи, порядок прийняття рішень, адміністративні послуги, механізми оскарження), ресурсний рівень (фінанси, кадри, лабораторії, інформаційні системи), комунікаційний рівень (інформування, ризик-комунікація, міжнародний обмін даними), та рівень правозастосування (практика контролю, протоколи, приписи, санкції, судові спори). Саме системний підхід дає змогу коректно інтегрувати до аналізу «мережевий» вимір ЄС: багаторівневість governance, взаємодію національних компетентних органів із європейськими агентствами, механізми швидкого оповіщення та координації.

Структурно-функціональний метод застосовується для виявлення структури адміністративно-правового механізму (елементи, зв'язки, ієрархія) та функцій кожного елемента: регулятивної (встановлення правил), превентивної (упередження шкоди), охоронної (застосування примусу і санкцій), інформаційно-аналітичної (моніторинг, оцінка ризику), координаційної (узгодження компетенцій), сервісної (адміністративні послуги), відновної (ліквідація наслідків, рекультивация, компенсації). У межах цього методу окремо аналізуються функції органів державного нагляду/контролю, лабораторних мереж, систем епіднагляду, екологічного моніторингу, ветеринарно-санітарного контролю на кордоні, а також функції процедур: оцінки впливу на довкілля, стратегічної екологічної оцінки, екологічного дозволу, державної реєстрації небезпечних факторів/матеріалів, планів біобезпеки, протиепізоотичних та протиепідемічних заходів тощо.

Загальнонаукові методи також включають метод моделювання на концептуальному рівні (побудова «карти» органів і процедур), методи аналізу документів (контент-аналіз стратегій, планів, звітів, рекомендацій), а також елементи ризик-орієнтованого аналізу як загальнонаукового прийому (ранжування загроз і відповідних управлінських інструментів).

На третьому рівні спеціально-юридичних методів відбувається безпосередній аналіз нормативного матеріалу та практики застосування права з використанням інструментів юридичної науки. Методологія

порівняльного законодавства використовується послідовно: спочатку визначається об'єкт порівняння (адміністративно-правові механізми забезпечення біобезпеки та еко-безпеки), обираються юрисдикції та рівні порівняння (Україна – право ЄС як наднаціональна система; а також вибірково окремі держави-члени як приклади імплементаційних моделей), встановлюються критерії зіставлення (принципи регулювання; компетенції органів; інструменти контролю; процедурні гарантії; прозорість та доступ до інформації; відповідальність; судовий і позасудовий контроль; інтегрованість «One Health»; механізми координації та швидкого реагування), після чого проводиться функціональне порівняння (як різні правові системи вирішують однакові задачі: попередження зоонозів, контроль небезпечних речовин, реагування на спалахи, контроль води/грунтів/відходів, біозахист лабораторій), і завершується оцінкою трансферу правових рішень (які інструменти сумісні з українськими інституційними умовами, які потребують адаптації, а які є недоцільними).

Порівняльно-правовий метод у цьому дослідженні важливий не лише для «зіставлення текстів», а для встановлення відмінностей у правових концепціях адміністративного нагляду (наприклад, ступінь процедурної деталізації, роль незалежних агентств, характер санкцій, співвідношення державного контролю та самоконтролю операторів ринку, використання цифрових систем простежуваності та оповіщення).

Формально-догматичний метод застосовується для тлумачення, систематизації та внутрішньої узгодженості норм: здійснюється аналіз юридичної сили актів, їх ієрархії, колізій та прогалін, визначається зміст понять у законі та підзаконних актах, встановлюються правові режими (надзвичайні режими, карантинні обмеження, режими природоохоронних територій, режими поводження з небезпечними відходами, обіг біологічних агентів), виявляються межі дискреції адміністративних органів, процедурні вимоги до рішень (мотивування, пропорційність, належна процедура, можливість оскарження), аналізуються юридичні склади адміністративних

правопорушень та підстави відповідальності. У межах цього методу також проводиться юридико-технічний аналіз: чи відповідає нормотворення вимогам визначеності, чи коректно сформульовані повноваження, чи узгоджені відсилочні (бланкетні) норми, чи є дублювання компетенцій, чи забезпечена відповідність міжнародним та європейським стандартам.

Метод юридичного моделювання завершує спеціально-юридичний блок: на основі результатів діалектичного, системного, функціонального та формально-догматичного аналізу конструюється модель «оптимального» адміністративно-правового механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки, яка включає цільовий блок (чітко визначені цілі, принципи, індикатори), інституційний блок (розмежування компетенцій, координаційні механізми, міжвідомчі центри, контактні пункти), процедурний блок (ризик-орієнтований контроль, моніторинг, раннє попередження, управління інцидентами, стандартні операційні процедури, ризик-комунікація), забезпечувальний блок (кадровий і лабораторний потенціал, фінансування, цифрові реєстри, обмін даними), гарантійний блок (прозорість, участь громадськості, доступ до інформації, судовий контроль, відповідальність), блок взаємодії з ЄС та міжнародними мережами.

У процесі моделювання застосовуються сценарні припущення (спалах зоонозу, транскордонне забруднення, аварія на об'єкті підвищеної небезпеки, виявлення небезпечного фактора в харчовому ланцюгу) і перевіряється, чи здатна змодельована система забезпечити превенцію, швидке реагування і відновлення в кожному сценарії; результатом стають конкретні пропозиції щодо змін у законодавстві, підзаконному регулюванні, інституційній архітектурі та адміністративних процедурах.

Окремим блоком у дослідженні застосовуються загальновідомі наукові підходи, які не замінюють наведені методи, а задають «оптику» інтерпретації та дозволяють повніше розкрити адміністративно-правові засади безпеки.

Історико-правовий підхід використовується для реконструкції становлення системи біологічної та екологічної безпеки: простежується

генезис санітарно-епідемічного, ветеринарного та природоохоронного управління, зміна інституцій і компетенцій, еволюція від командно-адміністративних механізмів до сучасних регуляторних інструментів, а також траєкторія євроінтеграційної адаптації – коли і чому з'являлися певні інструменти, як змінювалися пріоритети, які кризи (епідемії, епізоотії, екологічні аварії) ставали каталізаторами нормотворення.

Цивілізаційний підхід дозволяє розглянути українське та європейське адміністративне право безпеки як прояв ширших цивілізаційних матриць: цінностей верховенства права, пріоритету життя і здоров'я, екологічної відповідальності, культури превенції, довіри до інституцій, а також підкреслює значення інтеграції до європейського правового простору як не лише технічної гармонізації норм, а й зміни управлінської культури (підзвітність, доказовість рішень, прозорість ризик-оцінки, участь громадськості).

Телеологічний підхід фокусується на цілях правового регулювання: він застосовується для тлумачення норм і для оцінки того, чи досягають адміністративні інструменти заявлених цілей безпеки, і чи відповідають вони принципам пропорційності, превентивності та обґрунтованості; у межах цього підходу особливо важливо показати, що адміністративні процедури у сфері безпеки не є самоціллю, а служать захисту життя, здоров'я, довкілля й сталого розвитку, а також забезпеченню балансу публічних і приватних інтересів.

Антропологічний підхід дозволяє «приземлити» дослідження до людини: аналізується, як адміністративно-правові рішення впливають на права й свободи (право на безпечне довкілля, право на охорону здоров'я, доступ до інформації, участь у прийнятті рішень), як забезпечуються уразливі групи, як формуються практики ризик-комунікації, довіри та комплаєнсу, а також як право реагує на поведінкові чинники (дотримання правил біозахисту, виконання карантинних вимог, екологічна дисципліна).

Синергетичний підхід застосовується для пояснення нелінійності та самоорганізації системи безпеки: він допомагає описати, як у складних системах (біота – довкілля – економіка – управління) малі впливи можуть спричинити значні наслідки, як виникають «ефекти каскаду» (від локального спалаху – до системної кризи; від локального забруднення – до транскордонних наслідків), і чому адміністративно-правове регулювання повинно бути адаптивним, мережевим і здатним до навчання (feedback loops, перегляд процедур на основі інцидентів і даних моніторингу).

Інструментальний науковий підхід у дослідженні адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах - членах Європейський Союз використовується з метою виявлення, аналізу та оцінки конкретних адміністративно-правових інструментів, за допомогою яких держава реалізує свої функції у сфері захисту довкілля та біологічної безпеки. Застосування цього підходу дозволяє змістити фокус дослідження з абстрактних принципів і загальних декларацій на практичні механізми правового впливу, через які забезпечується досягнення публічно значущих цілей.

У межах інструментального підходу адміністративно-правові засади розглядаються як система взаємопов'язаних правових і організаційних засобів, що включають нормативно-правові акти, адміністративні процедури, дозвільні та реєстраційні механізми, контрольно-наглядові повноваження, заходи адміністративного примусу, а також інструменти моніторингу, оцінки ризиків і реагування на надзвичайні біологічні та екологічні загрози. Такий підхід дає змогу з'ясувати, яким чином саме через діяльність суб'єктів публічної адміністрації забезпечується реальний, а не формальний рівень безпеки.

Для України використання інструментального наукового підходу дозволяє критично оцінити ефективність чинних адміністративно-правових інструментів у сфері біологічної та екологічної безпеки, виявити їх фрагментарність, дублювання або недостатню узгодженість між різними

органами виконавчої влади. Аналіз таких інструментів, як державний екологічний контроль, ліцензування діяльності, пов'язаної з біологічними ризиками, екологічна експертиза, оцінка впливу на довкілля, а також адміністративна відповідальність за порушення екологічного законодавства, дає змогу встановити, наскільки вони відповідають сучасним викликам, зокрема умовам воєнного стану, зростанню техногенних загроз і необхідності швидкого реагування на небезпеки для життя та здоров'я людини. Інструментальний підхід також дозволяє оцінити, чи забезпечують наявні адміністративні засоби баланс між публічними інтересами, економічною діяльністю та правами приватних осіб.

У дослідженні адміністративно-правових засад у країнах ЄС інструментальний підхід використовується для аналізу сформованої системи правових і управлінських інструментів, спрямованих на превенцію екологічних і біологічних загроз та мінімізацію їх наслідків. Особлива увага приділяється таким інструментам, як інтегровані дозвільні процедури, ризик-орієнтований нагляд, адміністративне планування, стратегічна екологічна оцінка, а також механізми координації між національними та наднаціональними органами управління. У цьому контексті інструментальний підхід дозволяє показати, як адміністративно-правові засоби в ЄС функціонують у комплексі, забезпечуючи системний характер політики біологічної та екологічної безпеки.

У порівняльному вимірі інструментальний науковий підхід дає змогу співвіднести не лише нормативні конструкції, а й фактичну дієвість адміністративно-правових інструментів в Україні та ЄС, визначити ступінь їх відповідності європейським стандартам і можливість адаптації до українських умов. Він дозволяє виявити, які інструменти мають універсальний характер і можуть бути імplementовані без істотних змін, а які потребують трансформації з урахуванням національних особливостей публічного адміністрування, рівня інституційної спроможності та правової культури.

Таким чином, інструментальний науковий підхід у дослідженні адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки виконує прикладну та аналітичну функцію, оскільки дозволяє не лише описати систему правового регулювання, а й оцінити її здатність ефективно протидіяти сучасним загрозам. Його використання створює наукове підґрунтя для обґрунтування конкретних пропозицій щодо вдосконалення адміністративно-правових механізмів, спрямованих на підвищення рівня біологічної та екологічної безпеки в Україні з урахуванням досвіду ЄС.

До цього ж блоку органічно належать ризик-орієнтований підхід (як управлінська логіка, що поєднує оцінку ризику з добром адміністративних інструментів), інтегрований підхід «One Health» (як методологічна рамка єдності здоров'я людей, тварин і довкілля), екосистемний підхід (оцінка впливів на екосистеми, стійкість і відновлюваність), а також підхід належного врядування (good governance), який дозволяє оцінювати не тільки «які норми є», а й «як» вони застосовуються – з погляду прозорості, підзвітності, ефективності, участі та недискримінації.

У сукупності ці методи й підходи формують цілісну методологічну конструкцію: діалектика задає загальну логіку руху й суперечностей; загальнонаукові методи забезпечують системність, структурованість і доказовість; спеціально-юридичні методи дають інструменти точного аналізу норм, порівняння правових систем і побудови проектних моделей; а комплекс підходів – історико-правовий, цивілізаційний, телеологічний, антропологічний, синергетичний та інші – забезпечує багатовимірне тлумачення адміністративно-правових засад біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС і дозволяє обґрунтувати наукові висновки та практичні пропозиції реформування на основі цінностей, цілей, інституційної спроможності та реальних ризиків.

Історію розвитку адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та Європейському Союзі доцільно умовно поділити на чотири історичні періоди.

Перший період (до середини ХХ ст.): додержавний і ранньоіндустріальний етап фрагментарного регулювання. Перший період характеризується тим, що біологічна та екологічна безпека ще не існували як цілісні правові концепції й не були оформлені як самостійні напрями державної політики. Домінував підхід «охорони від очевидної шкоди» – переважно у вигляді санітарних заборон, протиепідемічних заходів, правил утримання тварин, боротьби з епізоотіями, а також охорони окремих природних ресурсів (лісів, мисливської фауни, водних об'єктів), часто – з фіскальними й господарськими мотивами. У правовій площині це означало переважання казуїстичних норм: реагування на конкретні загрози (спалахи хвороб, забруднення криниць, пожежі в лісах, нестачу деревини, замори риби), без загальної доктрини «ризиків» чи «превенції».

Адміністративно-правовий елемент проявлявся як поліцейське (у широкому історичному розумінні) управління порядком і здоров'ям населення: нагляд за ринками, бойнями, водопостачанням, карантинні застави, регламентація поховань, ізоляційні заходи, контроль за пересуванням людей і товарів у часи епідемій, а також первинні форми ветеринарного нагляду щодо худоби, м'яса, молока й продуктів тваринного походження. Окремою лінією розвивалася «економічна охорона природи» – правила користування лісом і полюванням, які мали охоронний ефект, але були спрямовані не стільки на довкілля як цінність, скільки на збереження ресурсів для держави, власника або громади.

На українських землях специфіка цього періоду зумовлювалася відсутністю єдиного національного правового простору та перебуванням у складі різних державних утворень, що визначало різні адміністративні традиції. Регулювання питань санітарії, карантину, протиепідемічних заходів і ветеринарного нагляду здійснювалося в рамках імперських або місцевих

норм (залежно від регіону), які спиралися на тодішні уявлення про «мор» і «заразу», а з розвитком бактеріології – дедалі більше на медичну експертизу. Адміністративний механізм був переважно вертикальним і поліцейським: рішення ухвалювалися владою, виконання забезпечувалося примусом, а права населення поступалися пріоритету колективного виживання. У сфері довкілля ключовим було регулювання землекористування, лісокористування, водокористування, мисливства та рибальства; екологічний вимір як «охорона середовища життя» ще не став автономним. Утім, уже тоді закладались зародки майбутніх адміністративних інструментів: дозволи (на вирубку, на промисли), заборони й обмеження (на сезонні полювання, на вилов), інспекційні практики (лісова сторожа, нагляд за ринками й бойнями), санкції (штрафи, конфіскації). Важливо, що ці інструменти здебільшого не були інтегровані: «санітарний» блок існував окремо від «ресурсного», а екологічні наслідки господарювання розглядалися радше як питання шкоди власнику або державі, ніж як загроза публічному інтересу.

У Західній Європі цього періоду також переважало локальне, муніципальне і станове регулювання, однак поступово зростала роль централізованих адміністрацій, особливо з розвитком міст і промисловості. Урбанізація створила «класичні» проблеми ранньої екології: сміття, стічні води, забруднення повітря від фабрик, антисанітарія, епідемії в перенаселених кварталах, що породжувало перші санітарні кодифікації та міські правила гігієни. Адміністративно-правовий інструментарій формувався як поєднання поліцейського нагляду і технічних регламентів: вимоги до води й каналізації, до розміщення боєнь, до утримання тварин у містах, до ринкових стандартів, до поводження з відходами. Паралельно поступово виникали перші елементи «природоохоронної» ідеології – збереження ландшафтів, заповідні режими, охорона окремих видів, однак це ще не було системою екологічної безпеки. Загалом перший період можна описати як час, коли державна адміністрація вчиться управляти «очевидними ризиками» для життя й господарства, але не має ані комплексного

понятійного апарату, ані інтегрованої інституційної архітектури, ані універсальних процедур оцінки та попередження шкоди.

Другий період (1950–1980-ті): індустріалізація, державницька модель і становлення адміністративного контролю. Другий період відзначається якісним ускладненням джерел небезпеки: масова індустріалізація, хімізація сільського господарства, енергетичні й транспортні проекти, зростання міст, інтенсифікація виробництва продуктів харчування, розширення міжнародної торгівлі — усе це породжує нові типи ризиків, які не можуть бути врегульовані лише локальними правилами. Відбувається перехід від фрагментарних заборон до зародження систем державного управління докільям і санітарно-епідеміологічною, ветеринарною безпекою. У праві це проявляється у двох тенденціях. Перша – посилення командно-адміністративного впливу держави: планування, стандартизація, нормування викидів і скидів (у зародковій формі), розширення інспекцій і контролю. Друга – інституціоналізація експертності: санітарні служби, ветеринарні служби, лабораторна мережа, перші «екологічні» підрозділи, які починають не лише карати, а й збирати дані та виробляти регламенти. Водночас екологічна компонента часто все ще підпорядкована логіці економічного розвитку: шкода докільлю сприймається як «побічний ефект прогресу», а адміністративні інструменти — як механізм мінімізації найбільш небезпечних проявів, але не як засіб запобігання системним ризикам.

Для України, яка перебувала у складі СРСР, цей період означав становлення жорстко централізованої управлінської моделі, де пріоритет віддавався індустріальному зростанню, оборонному комплексу та плановим показникам. Адміністративно-правові засади біологічної та екологічної безпеки формувалися в «секторальних» режимах: санітарно-епідеміологічний контроль, ветеринарний контроль, контроль якості харчових продуктів, державний нагляд за водою та повітрям, лісовий і водний нагляд, охорона ґрунтів тощо. Спільною рисою було домінування нормативів і приписів над процедурними гарантіями: держава встановлювала правила, контролювала

виконання, застосовувала примус; механізми участі громадськості або прозорості були мінімальними. Однак саме в цій централізації закладено й певні «державницькі» переваги: можливість швидкого мобілізаційного реагування на епідемії, формування широкої мережі санітарних і ветеринарних інституцій, розвиток лабораторної бази. В екологічній площині формувалися інструменти обліку і нормування природокористування (ліміти, дозволи, планові показники), але їхня ефективність залежала від політичної волі та економічних пріоритетів, які часто схилилися проти екологічних вимог. У цей період визріває ключова колізія, що стане центральною для подальших реформ: держава одночасно є «власником/організатором» промислового розвитку і «контролером» його наслідків, через що адміністративний контроль має структурний конфлікт інтересів і нерідко стає формальним.

У країнах Західної Європи (та в інтеграційному просторі, що згодом стане ЄС) друга половина ХХ століття характеризується виникненням сучасного екологічного права як відносно самостійної сфери, що реагує на суспільний запит і наукові дані про забруднення, деградацію екосистем і загрози здоров'ю. Саме тут поступово закладаються засади адміністративно-правової моделі, близької до сучасної: поєднання технічних стандартів, дозвільних процедур, інспекцій, санкцій і, що принципово, – процедурних гарантій (мотивування рішень, можливість оскарження, роль судів, поступове розширення доступу до інформації). У сфері біобезпеки та харчової безпеки розвиваються режими ветеринарного контролю, безпечності харчових продуктів, регламентація використання хімічних речовин у агросекторі, підсилюється епіднадгляд. Важливо, що у Західній Європі починає з'являтися міждержавний вимір: транскордонне забруднення повітря й вод, міжнародна торгівля продовольством, переміщення тварин та продуктів тваринного походження, координація реагування на небезпеки – усе це вимагає узгодження стандартів і взаємного визнання контрольних процедур. Таким чином, другий період готує основу для переходу до

наднаціональних механізмів: формуються принципи, що пізніше стануть характерними для права ЄС (гармонізація стандартів, превентивність, відповідальність забруднювача, наукова обґрунтованість регулювання), хоча повною мірою вони розкриються вже в наступному періоді.

Третій період (1990-ті – початок 2010-х): постіндустріальний поворот, сталий розвиток і інтеграційне розширення інструментарію. Третій період є переломним, оскільки відбувається глобальна концептуалізація екологічних і біологічних загроз як системних, взаємопов'язаних і транскордонних. У науковому й політичному дискурсі утверджується парадигма сталого розвитку, а також поступово формується ризик-орієнтоване бачення безпеки: небезпека розуміється не лише як «факт шкоди», а як імовірність її настання та масштаб наслідків. Це змінює адміністративно-правові засади регулювання: держава переходить від переважно карального контролю до поєднання превентивних процедур, оцінки ризику, екологічної експертизи, планування та моніторингу. У центр виходить інструментарій, який «вбудовує» екологічні та біобезпекові вимоги у господарські рішення: ліцензування, дозвільні процедури, оцінка впливу на довкілля, стандарти безпечності, вимоги до простежуваності, протоколи біозахисту, регуляторний нагляд за ринками продуктів харчування. Одночасно зростає роль інформації: реєстри, звітність, системи раннього попередження, публічні дані про стан довкілля й захворюваність, а в Європі – перші повноцінні мережі швидкого оповіщення.

Для України третій період означає формування власної системи екологічного права й адміністративно-правового регулювання безпеки в умовах державної незалежності та трансформаційної економіки. Відбувається конституційне та законодавче закріплення екологічної безпеки як публічної цінності, посилюється нормативна база охорони довкілля, визначаються повноваження центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, формується система державного контролю та інспекції. Разом із тим у цей період проявляються характерні «перехідні»

проблеми: інституційна нестабільність (реорганізації, зміни підпорядкування), дефіцит ресурсів для контролю і моніторингу, нерівномірність правозастосування, корупційні ризики у дозвільних процедурах, колізії між галузевими режимами (екологічним, санітарним, земельним, містобудівним, аграрним). У біобезпековій площині Україна вибудовує власні режими санітарно-епідеміологічного нагляду, ветеринарного контролю, безпечності харчових продуктів, протиепізоотичних заходів, а також поступово інтегрує підходи, засновані на оцінці ризику й стандартах міжнародних організацій. Поступова гармонізація із європейськими стандартами стає окремим «двигуном» змін: українське адміністративне право у сфері безпеки починає переймати логіку процедурної визначеності, прозорості, ризик-орієнтованості, хоча повна реалізація стримується управлінською інерцією та ресурсними обмеженнями.

У Європейському Союзі саме в цей період відбувається інтенсивне нарощування наднаціонального екологічного та біобезпекового права і поступове перетворення безпеки доквілля й біобезпеки на елемент спільного внутрішнього ринку та колективної політики. Наднаціональність означає не лише множення директив і регламентів, а й зміну архітектури управління: поява спеціалізованих агентств, мережових механізмів координації, єдиних підходів до оцінки ризику та управління ним, а також уніфікації стандартів контролю. Розвивається ідея, що високі стандарти екологічної та біобезпекової безпеки – це не «перешкода», а умова довіри в торгівлі, захисту здоров'я та конкурентоспроможності. У сфері доквілля розширюються інструменти інтегрованого запобігання забрудненню, впроваджується логіка найкращих доступних технологій, удосконалюються процедури оцінки впливу і стратегічної оцінки, зростає роль громадськості та доступу до інформації. У сфері біобезпеки та харчової безпеки формується «ланцюгова» модель відповідальності – від виробника до споживача, посилюються системи простежуваності та швидкого оповіщення, інституціоналізується наукова експертиза ризику як підстава

адміністративних рішень. Загалом третій період для ЄС – це фаза «кодіфікації принципів» і розбудови інституційної пам'яті: право стає більш системним, а адміністративні процедури – стандартизованими, придатними для транснаціональної координації.

Четвертий період (з 2010-х – дотепер): безпека як частина національної й колективної стійкості, ризик-менеджмент і реагування на комплексні кризи. Сучасний період визначається тим, що біологічна та екологічна безпека перестають сприйматися як «галузеві» питання й переходять у площину національної стійкості та колективної безпеки.

Загрози набувають характеру «комплексних криз» (polycrisis): пандемії та епідемії, антибіотикорезистентність, транскордонні спалахи хвороб тварин, інвазійні види, зміна клімату, екстремальні погодні явища, техногенні аварії, кіберризики для інфраструктур моніторингу, а для України — також воєнні дії та їхній екологічний і санітарний вимір. Це радикально підвищує значення превенції, готовності й швидкого реагування, а також інтегрованого управління ризиками.

Адміністративно-правові механізми в цей час еволюціонують у бік: ризик-орієнтованого контролю (розподіл ресурсів нагляду за рівнями ризику), процедур швидкого ухвалення рішень в умовах невизначеності, розвинених систем моніторингу й раннього попередження, інституційної координації на межі сфер (здоров'я людей – здоров'я тварин – довкілля), цифровізації (реєстри, простежуваність, обмін даними, аналітика), посилення відповідальності операторів ринку та стимулювання комплаєнсу, підвищення ролі комунікації ризику та довіри. Нормативно зростає роль принципів обережності, пропорційності та доказовості: адміністративні рішення мають бути одночасно швидкими і обґрунтованими, а їхні обмеження прав — виправданими цілями захисту життя, здоров'я й довкілля.

Для України четвертий період має дві ключові лінії. Перша – криза-орієнтованість та мобілізаційність управління: надзвичайні ситуації, епідемічні загрози, а також наслідки воєнних дій зумовлюють посилення ролі

держави, активізацію спеціальних режимів, швидкі регуляторні рішення, розширення міжвідомчої координації (здоров'я, довкілля, аграрна політика, безпека, місцева влада), посилення значення лабораторій, логістики, контролю кордонів, санітарного нагляду, поводження з відходами й небезпечними речовинами, контролю якості води та продуктів. У такому контексті адміністративно-правові засади стають більш «оперативними»: важливими є не лише норми-цілі, а й протоколи дій, плани готовності, порядок взаємодії органів, стандарти оповіщення, механізми закупівель і резервів, юридичні підстави для обмежень і гарантії від зловживань. Друга лінія – поглиблення євроінтеграції та наближення до *acquis* ЄС, що стимулює реформування контролю і нагляду у напрямі ризик-орієнтованості, прозорості, сумісності інформаційних систем, підвищення якості доказової бази регулювання та відповідності європейським вимогам. Особливої ваги набуває інтеграція підходів «One Health»: у практичному вимірі це означає узгодження санітарно-епідеміологічних, ветеринарних і природоохоронних політик, розвиток спільних систем моніторингу та обміну даними, а також зменшення «відомчих бар'єрів», які історично робили реагування фрагментарним.

Для Європейського Союзу четвертий період – це перехід до логіки «європейської стійкості» та поглиблення спільних механізмів реагування. Біологічна та екологічна безпека стають частиною ширшої рамки колективної безпеки й стратегічної автономії, оскільки загрози впливають на функціонування внутрішнього ринку, ланцюги постачання, критичні інфраструктури, продовольчу безпеку, охорону здоров'я та соціальну стабільність. Адміністративно-правова специфіка полягає в посиленні мережевих і наднаціональних інструментів: координація між державами-членами, уніфіковані стандарти моніторингу, механізми швидкого оповіщення, спільні підходи до оцінки ризиків, формування інституційної готовності на рівні ЄС, а також узгодження екологічної політики з кліматичною, промисловою, аграрною та енергетичною. Екологічна безпека

в цьому періоді дедалі більше пов'язується з кліматичною політикою та адаптацією: адміністративні механізми спрямовуються не лише на контроль забруднення, а й на забезпечення стійкості екосистем, управління природними ресурсами в умовах екстремальних явищ, зменшення ризиків для здоров'я від забруднення й кліматичних факторів. У біобезпековій площині посилюється увага до готовності систем охорони здоров'я, до контролю зоонозів та хвороб тварин, до безпечності харчового ланцюга, до регулювання біологічних агентів у дослідницькому та виробничому середовищі, до комунікації ризику з населенням. Загальний вектор – від «стандартизації правил» (характерної для попередніх десятиліть) до «управління динамічними ризиками» в умовах невизначеності, коли право повинно забезпечити адаптивність, але не допустити ерозії процедурних гарантій і прав людини.

У підсумку, наведена періодизація показує закономірну еволюцію адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки: від локально-санітарних і ресурсних регламентацій (перший період) – через державницьку індустріальну модель контролю та нормування (другий) – до постіндустріального розширення превентивних процедур, сталого розвитку й інтеграційних правових інструментів (третій) – і далі до сучасної парадигми ризик-менеджменту, стійкості та колективної безпеки, де біологічні й екологічні загрози розглядаються як комплексні та взаємопов'язані, а ефективність адміністративного права визначається здатністю системи одночасно попереджати, швидко реагувати, відновлюватися та зберігати легітимність через прозорі процедури й гарантії (четвертий період).

1.2 Сучасний стан адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС

Забезпечення біологічної та екологічної безпеки є одним із основних завдань органів публічної адміністрації, адже кожен має право на безпечне

для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення; така інформація ніким не може бути засекречена (ст. 50 Конституції України).

Основою для функціонування механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки в державі є законодавчі та адміністративно-правові засади діяльності уповноважених суб'єктів, юридичних та фізичних осіб у вказаній сфері суспільних відносин.

Національне законодавство достатньо детально регламентує питання забезпечення екологічної та біологічної безпеки, проте нові виклики та загрози техногенного, природного та соціального характеру вимагають пошуку нових форм та методів адміністративно-правового регулювання механізму запобігання та протидії негативним факторам, які можуть порушити або вже порушують нормальну життєдіяльність суспільства. Необхідність удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні обумовлена також необхідністю завершення адаптації національного законодавства до права ЄС. Позитивний європейський досвід правового регулювання у даній сфері суспільних відносин є результатом багаторічного формування сталих (стабільних) правових систем Європи, в яких значна увага приділяється саме правовій регламентації функціонування механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки.

Система забезпечення біологічної та екологічної безпеки України формується як складний багаторівневий правовий механізм, що поєднує норми конституційного, екологічного, природоресурсного, санітарно-епідемічного, безпекового та публічно-управлінського законодавства. Її концептуальною основою є Конституція України, яка закріплює екологічну безпеку як обов'язок держави та складову національної безпеки. Відповідно до статті 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки і

підтримання екологічної рівноваги на території України належать до найважливіших функцій держави, що надає цій сфері статусу публічного інтересу найвищого рівня. Стаття 50 Конституції гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також право на відшкодування шкоди, завданої його порушенням. У сукупності ці норми формують правову модель, у якій екологічна та біологічна безпека розглядаються як взаємопов'язані явища, оскільки стан довкілля безпосередньо впливає на здоров'я населення, функціонування біологічних систем і стабільність екосистем [37].

Базовим галузевим актом, що конкретизує конституційні положення, є Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Його метою є правове регулювання відносин у сфері охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і суспільства. Закон закріплює принципи пріоритету безпеки, превентивності, екологічного нормування, наукової обґрунтованості рішень та відповідальності за заподіяну шкоду. У контексті біологічної безпеки він відіграє системоутворюючу роль, оскільки формує правові засади збереження екосистем, біологічних процесів і природної здатності довкілля до саморегуляції, що є необхідною умовою недопущення біологічних криз і деградації біорізноманіття [86].

Суттєвим елементом екологічно-біобезпекового механізму є Закон України «Про управління відходами», який відображає сучасну європейську модель інтегрованого управління відходами. Його основною метою є запобігання утворенню несанкціонованих звалищ відходів, зменшення негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я людини, а також забезпечення екологічно безпечного поводження з небезпечними відходами. Особливе значення для біологічної безпеки мають положення щодо медичних, ветеринарних та інших біологічно небезпечних відходів, які можуть бути джерелом поширення патогенів і токсинів. Закон формує

превентивний правовий інструментарій запобігання біологічним загрозам через контроль усіх стадій життєвого циклу відходів [100].

Спеціалізоване регулювання у сфері біологічної безпеки забезпечується Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Його метою є захист здоров'я людини та навколишнього природного середовища від можливих негативних наслідків застосування ГМО шляхом запровадження державного контролю, оцінки ризиків, дозвільних процедур і моніторингу. Закон відіграє ключову роль у збереженні генетичної стабільності природних і аграрних екосистем, запобігаючи неконтрольованому втручанню в базові біологічні процеси [68].

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» посідає особливе місце в механізмі адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки, оскільки він спрямований на врегулювання однієї з найбільш чутливих та потенційно небезпечних сфер сучасної науково-технічної діяльності – втручання у генетичну структуру живих організмів. На відміну від загальних екологічних і санітарно-епідемічних актів, цей Закон має вузькоспеціалізований характер, проте його значення виходить далеко за межі аграрного або наукового регулювання, оскільки генетично модифіковані організми можуть створювати довгострокові та системні ризики для біологічної рівноваги, екосистем і здоров'я людини.

У системі адміністративно-правового забезпечення біологічної безпеки зазначений Закон формує комплексну державну систему управління ризиками, пов'язаними зі створенням, випробуванням, транспортуванням і використанням ГМО. Його ключове значення полягає у встановленні публічно-владного режиму контролю за всіма стадіями обігу генетично модифікованих організмів, що реалізується через дозвільні, реєстраційні, наглядові та контрольні-примусові інструменти адміністративного права.

Такий підхід дозволяє трансформувати потенційно неконтрольовані біотехнологічні процеси у сферу юридично керованих суспільних відносин [68].

Адміністративно-правовий характер Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» виявляється передусім у чіткому визначенні повноважень органів виконавчої влади у сфері біобезпеки. Закон закріплює компетенцію Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади у сферах охорони здоров'я, охорони навколишнього природного середовища, аграрної політики та інших суб'єктів публічного управління, наділяючи їх владними повноваженнями щодо оцінки ризиків, видачі дозволів, здійснення державного нагляду та прийняття обов'язкових для виконання рішень. Це забезпечує інституційну спроможність держави реалізовувати біологічну безпеку як функцію публічної влади.

Особливе значення вказаного Закону полягає у впровадженні адміністративно-правового механізму оцінки ризиків для здоров'я людини та навколишнього природного середовища. Встановлення обов'язковості науково обґрунтованої оцінки потенційних біологічних і екологічних наслідків використання ГМО відповідає принципу превентивності, який є фундаментальним для екологічної та біологічної безпеки. У цьому аспекті зазначений Закон виконує функцію правового бар'єра, що унеможливорює допуск на територію України або введення в обіг генетично модифікованих організмів без попереднього державного аналізу їх безпечності [68].

З точки зору екологічної безпеки Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» має особливе значення, оскільки регулює вплив ГМО на природні екосистеми, агробіоценози та біорізноманіття. Адміністративно-правові обмеження щодо випробування та використання ГМО спрямовані на недопущення неконтрольованого

поширення генетично модифікованих організмів у природному середовищі, що могло б призвести до витіснення аборигенних видів, порушення екологічної рівноваги та незворотних змін у біосфері. Таким чином, вказаний Закон виконує охоронну функцію щодо біологічної основи екологічної безпеки.

Важливим елементом адміністративно-правового механізму, закріпленого в Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», є встановлення вимог до маркування, транспортування та зберігання ГМО і продукції, отриманої з їх використанням. Ці норми забезпечують реалізацію принципів прозорості, інформування та підзвітності, що має значення не лише для захисту прав споживачів, а й для запобігання прихованим біологічним загрозам. Адміністративний контроль за дотриманням таких вимог дозволяє державі своєчасно виявляти порушення і застосовувати заходи адміністративного примусу [68].

Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» також відіграє координаційну роль у механізмі міжвідомчої взаємодії, оскільки сфера обігу ГМО перебуває на перетині екологічної, аграрної, медичної та наукової політики. Адміністративно-правове узгодження дій різних органів влади є необхідною умовою ефективного управління біологічними ризиками, які мають комплексний і довгостроковий характер [68].

Таким чином, зазначений Закон слід розглядати як один із ключових спеціальних адміністративно-правових актів у системі забезпечення біологічної та екологічної безпеки України. Його значення полягає у формуванні превентивної моделі державного управління біологічними ризиками, запровадженні ефективного публічного контролю за застосуванням біотехнологій та захисті екологічної рівноваги і здоров'я

населення від потенційних негативних наслідків використання генетично модифікованих організмів.

Базове значення для формування механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки держави має Закон України від 25.06.1992 № 2498-ХІІ «Про ветеринарну медицину», оскільки він визначає правові, організаційні та економічні засади здійснення ветеринарної діяльності. Він спрямований на запобігання виникненню та поширенню заразних і масових незаразних хвороб тварин, у тому числі спільних для тварин і людей (зоонозів), що є ключовим елементом біологічної безпеки. Через встановлення обов'язкових ветеринарно-санітарних вимог, державного контролю та нагляду закон забезпечує раннє виявлення біологічних загроз і мінімізацію їх негативного впливу на здоров'я населення.

Водночас вказаний Закон відіграє важливу роль у забезпеченні екологічної безпеки, оскільки регулює питання безпечного поводження з біологічними агентами, відходами тваринного походження, продуктами забою та ветеринарними препаратами. Його норми сприяють зменшенню ризиків забруднення довкілля патогенними мікроорганізмами, хімічними речовинами та залишками лікарських засобів. Таким чином, Закон «Про ветеринарну медицину» інтегрує ветеринарні, санітарні та екологічні інструменти в єдиний механізм захисту суспільства і природного середовища від біологічних та екологічних загроз [65].

Системоутворююче значення для механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки має Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII «Про оцінку впливу на довкілля», оскільки він закріплює превентивний підхід до запобігання шкідливому впливу господарської діяльності на довкілля та здоров'я населення. На основі його реальних положень оцінка впливу на довкілля (ОВД) є обов'язковою до прийняття рішень про провадження планованої діяльності, що може мати значний вплив на навколишнє природне середовище. Закон вимагає ідентифікації, опису та оцінки прямих і опосередкованих впливів на флору, фауну, біорізноманіття, ґрунти, води,

атмосферне повітря, а також на здоров'я людей, що безпосередньо пов'язує процедуру ОВД з гарантуванням біологічної безпеки.

Важливим елементом дії цього Закону є інтеграція екологічних міркувань у систему публічного управління через обов'язкове врахування результатів ОВД під час ухвалення управлінських рішень і забезпечення участі громадськості у відповідних процедурах. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» передбачає дію принципу відкритості екологічної інформації, транскордонну оцінку впливів і відповідальність за порушення встановлених вимог, що підсилює інституційний механізм забезпечення екологічної безпеки. Таким чином, вказаний Закон виступає ключовим правовим інструментом попередження деградації екосистем, зниження ризиків для біологічної рівноваги та формування сталих управлінських рішень в інтересах безпеки людини і довкілля [87].

Фундаментальне значення для механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки має Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря», оскільки він встановлює правові основи збереження, поліпшення та відновлення якості атмосферного повітря як життєво необхідного природного компонента. Відповідно до чинного тексту Закону, атмосферне повітря визнається об'єктом правової охорони, а держава зобов'язується забезпечувати його безпечний для життя і здоров'я людей стан. Норми Закону спрямовані на запобігання та зменшення хімічного, фізичного і біологічного забруднення повітря, що безпосередньо впливає на біологічну безпеку через зниження ризиків виникнення захворювань, мутаційних змін у живих організмах та деградації природних екосистем.

Важливою складовою механізму екологічної безпеки є закріплена вказаним Законом система нормування викидів забруднюючих речовин, державного обліку, моніторингу та контролю за дотриманням вимог охорони атмосферного повітря. Вказаний Закон передбачає обов'язковість отримання дозволів на викиди, впровадження екологічно безпечних технологій та відповідальність за порушення встановлених стандартів. Це забезпечує

превентивний і регулятивний вплив на господарську діяльність, зменшуючи антропогенне навантаження на довкілля. У сукупності Закон «Про охорону атмосферного повітря» формує правову основу для захисту екосистем, підтримання біологічної рівноваги та гарантування безпечних умов існування людини і живої природи [85].

Стратегічне значення для механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки має Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України», оскільки він на нормативному рівні інтегрує їх у систему національної безпеки держави. Відповідно до чинного тексту Закону, національна безпека охоплює захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, а серед фундаментальних національних інтересів прямо визначено безпечні умови життєдіяльності людини. Це створює правову основу для розгляду екологічних загроз, деградації довкілля, поширення небезпечних біологічних факторів і техногенних ризиків як чинників, що безпосередньо впливають на стійкість держави та безпеку населення.

Значення вказаного Закону також полягає в інституційному забезпеченні екологічної та біологічної безпеки через розмежування повноважень органів державної влади, визначення системи стратегічного планування та демократичного цивільного контролю у сфері безпеки і оборони. Чинний текст Закону передбачає комплексний, міжсекторальний підхід до виявлення та нейтралізації загроз, що дозволяє інтегрувати екологічну та біологічну складові у державні політики, стратегії та програми. У результаті Закон «Про національну безпеку України» формує рамковий механізм, у межах якого екологічна стабільність і біологічна захищеність розглядаються не ізольовано, а як невід'ємні елементи загальної системи національної безпеки [81].

Ключове значення для механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки має Закон України від 01.12.2022 № 2804-IX «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією»,

запроваджує системний, превентивний підхід до контролю обігу хімічних речовин і сумішей протягом усього їх життєвого циклу. Вказаний Закон спрямований на захист життя і здоров'я людини та довкілля від шкідливого впливу небезпечних хімічних властивостей, передбачаючи ідентифікацію небезпек, оцінку ризиків, державну реєстрацію, класифікацію та маркування хімічної продукції. Це безпосередньо пов'язує правове регулювання хімічної сфери з гарантуванням біологічної безпеки, оскільки зменшує ризики токсичного, мутагенного, канцерогенного та іншого негативного впливу хімічних агентів на живі організми.

Водночас зазначений Закон формує сучасний інституційний механізм забезпечення екологічної безпеки шляхом встановлення обов'язків суб'єктів господарювання щодо безпечного використання, зберігання, транспортування та утилізації хімічної продукції, а також через запровадження державного контролю й відповідальності за порушення вимог хімічної безпеки. Чинний текст передбачає узгодження національного законодавства з європейськими підходами до управління хімічними ризиками, що підсилює спроможність держави запобігати забрудненню довкілля і деградації екосистем. У сукупності Закон «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» виступає важливим елементом інтегрованої системи захисту довкілля, здоров'я населення та біологічної рівноваги від хімічних загроз [72].

Істотне значення для механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки має Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», спрямований на збереження, відтворення та раціональне використання водних біоресурсів як ключового елементу водних екосистем. Відповідно до чинного тексту Закону, водні біоресурси визнаються об'єктом правової охорони, а держава встановлює спеціальний режим їх використання з урахуванням екологічних, біологічних та господарських чинників. Це забезпечує захист біорізноманіття, підтримання природної здатності

популяцій до відтворення та запобігання виснаженню водних екосистем, що є базовою умовою біологічної безпеки.

Важливим аспектом дії вказаного Закону є формування комплексної системи державного управління, контролю та відповідальності у сфері рибного господарства й охорони водних біоресурсів. Чинний текст передбачає встановлення лімітів і квот на добування, регулювання промислового та любительського рибальства, заходи з охорони нерестовищ і міграційних шляхів риб, а також запобігання незаконному вилову. Це знижує антропогенний тиск на водні екосистеми та мінімізує ризики порушення екологічної рівноваги. У результаті Закон «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» виступає важливим елементом механізму екологічної та біологічної безпеки, поєднуючи природоохоронні цілі з принципами сталого використання природних ресурсів [90].

Системоутворюючу роль у механізмі забезпечення біологічної та екологічної безпеки відіграє Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» від 18.05.2017 № 2042-VIII, оскільки він встановлює єдині правові, організаційні та процедурні засади державного контролю по всьому ланцюгу «від виробництва до обігу» харчових продуктів, кормів і побічних продуктів тваринного походження. Його значення полягає у впровадженні ризик-орієнтованого підходу до контролю, що дозволяє зосередити державні ресурси на найбільш небезпечних для здоров'я людини, тварин і довкілля видах діяльності, а також у гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Через закріплення принципів превентивності, простежуваності, відповідальності оператора ринку та науково обґрунтованої оцінки ризиків вказаний Закон формує правову основу для запобігання біологічним загрозам, зокрема поширенню зоонозів, небезпечних мікроорганізмів і забруднювачів.

У контексті екологічної безпеки зазначений Закон має опосередкований, але суттєвий вплив, оскільки регулює поводження з побічними продуктами тваринного походження, контролює дотримання вимог щодо здоров'я та благополуччя тварин і мінімізує негативний вплив агропродовольчої діяльності на навколишнє природне середовище. Він забезпечує баланс між господарською свободою операторів ринку та публічним інтересом у збереженні безпечного довкілля, встановлюючи чіткі повноваження компетентного органу, процедури інспектування, відбору зразків і застосування заходів реагування. Таким чином, Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» виступає ключовим елементом інтегрованої системи біологічної та екологічної безпеки, спрямованої не лише на реагування на загрози, а насамперед на їх попередження на ранніх стадіях [67].

Важливе значення у механізмі забезпечення біологічної та екологічної безпеки має також Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», який встановлює фундаментальні правові принципи радіаційного захисту людини як найвищої соціальної цінності. Його роль полягає у нормативному закріпленні пріоритету превентивності та допустимого ризику, через визначення гранично допустимих доз опромінення, принципів виправданості, оптимізації та нормування, а також у чіткому розмежуванні повноважень органів державної влади у сфері радіаційної безпеки. Вказаний Закон формує правову основу для системного контролю за всіма видами діяльності, пов'язаними з джерелами іонізуючого випромінювання, що дозволяє мінімізувати біологічні наслідки опромінення для населення, у тому числі віддалені генетичні та онкологічні ризики.

У площині екологічної безпеки значення Закону України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» проявляється через його спрямованість на запобігання радіаційному забрудненню довкілля та зменшення екологічних наслідків використання ядерних і радіаційних

технологій. Норми зазначеного Закону забезпечують інтеграцію вимог радіаційного захисту у природоохоронну діяльність, зокрема через контроль за викидами та скидами радіонуклідів, поводженням з радіоактивними матеріалами і захистом населення на радіаційно небезпечних територіях. Таким чином, Закон України «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання» виконує функцію системного інструменту державної політики, що поєднує захист здоров'я людини з охороною навколишнього природного середовища, забезпечуючи сталу біологічну та екологічну безпеку в умовах техногенного ризику [79].

Ключову роль у механізмі забезпечення біологічної та екологічної безпеки відіграє Закон України від 18.01.2001 № 2245-III «Про об'єкти підвищеної небезпеки», який спрямований на правове регулювання діяльності, що за своїм характером створює підвищений ризик виникнення надзвичайних ситуацій техногенного походження. Його значення полягає у впровадженні ідентифікації та обліку об'єктів підвищеної небезпеки, декларування безпеки, аналізу та управління ризиками аварій, що дозволяє завчасно виявляти загрози життю і здоров'ю людей. Закон закріплює превентивну модель правового впливу, орієнтовану не на ліквідацію наслідків аварій, а на їх попередження шляхом обов'язкового планування заходів безпеки, державного нагляду та відповідальності суб'єктів господарювання.

У контексті екологічної безпеки Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» має особливе значення, оскільки більшість об'єктів підвищеної небезпеки пов'язані з використанням небезпечних хімічних, вибухонебезпечних або токсичних речовин. Аварії на вказаних об'єктах можуть призвести до масштабного забруднення довкілля та деградації екосистем. Норми вказаного Закону інтегрують вимоги техногенної, біологічної та екологічної безпеки, встановлюючи обов'язок суб'єктів господарювання оцінювати можливі екологічні наслідки аварій і забезпечувати готовність до реагування. Таким чином, Закон України «Про

об'єкти підвищеної небезпеки» виступає важливим елементом комплексної системи національної безпеки, що забезпечує захист населення і навколишнього природного середовища від небезпек, пов'язаних із функціонуванням технічно складних і потенційно небезпечних об'єктів [82].

Суттєве значення для стабільного функціонування механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки мають Закон України «Про перевезення небезпечних вантажів» від 06.04.2000 № 1644-III та Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 № 549-IV. Особливу роль вказані закони відіграють в контексті забезпечення біологічної та екологічної безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Невід'ємною складовою біологічної безпеки є охорона біологічного різноманіття, що забезпечується законами природоресурсного спрямування. Закон України «Про тваринний світ» встановлює правові засади збереження, відтворення та раціонального використання об'єктів фауни, охорони середовища їх існування та запобігання деградації популяцій [98].

Закон України «Про тваринний світ» відіграє важливу, хоча переважно спеціалізовану роль у механізмі адміністративно-правового регулювання біологічної та екологічної безпеки, забезпечуючи правову охорону одного з ключових компонентів біосфери – фауни. У системі публічного управління цей Закон спрямований на збереження, відтворення та раціональне використання об'єктів тваринного світу, що є необхідною умовою підтримання екологічної рівноваги та біологічної стабільності природних екосистем.

З адміністративно-правової точки зору значення вказаного Закону полягає у встановленні владно-управлінських механізмів державного регулювання у сфері охорони тваринного світу, зокрема шляхом визначення повноважень органів виконавчої влади, запровадження дозвільних режимів користування об'єктами фауни, здійснення державного контролю та нагляду,

а також застосування заходів адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства [98]. Такі інструменти дозволяють державі запобігати деградації популяцій тварин, поширенню хвороб серед диких і свійських тварин та порушенню природних ланцюгів екосистем.

У контексті біологічної безпеки Закон України «Про тваринний світ» має значення як превентивний нормативний акт, спрямований на недопущення біологічних загроз, пов'язаних із знищенням або різким скороченням чисельності видів, порушенням середовищ існування тварин і виникненням епізоотій. Водночас у сфері екологічної безпеки він забезпечує правову стабільність біоценозів, що є необхідною передумовою збереження безпечного стану навколишнього природного середовища в цілому.

Закон України «Про рослинний світ» регламентує охорону, використання і відтворення дикорослих рослин, забезпечуючи стабільність рослинних угруповань як основи екосистем [93].

Закон України «Про рослинний світ» відіграє важливу спеціалізовану роль у механізмі адміністративно-правового регулювання біологічної та екологічної безпеки, забезпечуючи правову охорону рослинного компонента біосфери як основи функціонування екосистем і підтримання екологічної рівноваги. Його значення полягає у формуванні нормативних умов для збереження, відтворення та раціонального використання дикорослих рослин і рослинних угруповань, що безпосередньо впливає на стабільність біологічних процесів у природному середовищі.

В адміністративно-правовому аспекті вказаний Закон закріплює систему публічного управління у сфері охорони рослинного світу, визначаючи повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, встановлюючи дозвільні режими спеціального використання рослинних ресурсів, а також механізми державного контролю і нагляду. Через застосування цих владно-управлінських інструментів держава здійснює превентивний вплив на процеси, що можуть призводити до

деградації рослинного покриву, зниження біорізноманіття та порушення екологічної рівноваги [93].

У контексті біологічної безпеки Закон України «Про рослинний світ» спрямований на недопущення зникнення видів, руйнування природних рослинних угруповань і порушення природних механізмів саморегуляції екосистем, що може спричиняти довгострокові біологічні загрози. Водночас у сфері екологічної безпеки він виконує стабілізуючу функцію, оскільки збереження рослинного світу є необхідною умовою підтримання безпечного стану довкілля, запобігання ерозійним процесам, деградації земель і погіршенню якості життєвого середовища.

Закон України «Про Червону книгу України» спрямований на охорону рідкісних і зникаючих видів, виконуючи функцію збереження біологічного різноманіття як ключового елементу біологічної та екологічної безпеки [102].

Закон України «Про Червону книгу України» відіграє особливу охоронну роль у механізмі адміністративно-правового регулювання біологічної та екологічної безпеки, оскільки він спрямований на збереження найбільш вразливої частини біорізноманіття – рідкісних і зникаючих видів рослин, тварин і грибів. Його значення полягає у правовому закріпленні підвищеного режиму охорони об'єктів живої природи, втрата яких може мати незворотні наслідки для стабільності екосистем і біологічної рівноваги в цілому.

В адміністративно-правовому аспекті вказаний Закон встановлює спеціальні владно-управлінські механізми державного регулювання, що передбачають заборону або суворе обмеження використання видів, занесених до Червоної книги України, визначення повноважень органів виконавчої влади щодо їх охорони, моніторингу та відтворення, а також застосування заходів адміністративної та іншої юридичної відповідальності за порушення встановленого правового режиму. Через ці інструменти держава забезпечує реальний публічний контроль за збереженням унікальних біологічних ресурсів.

У контексті біологічної безпеки Закон України «Про Червону книгу України» має превентивне значення, оскільки спрямований на недопущення втрати біологічних видів, що є ключовими елементами екосистемних ланцюгів. З точки зору екологічної безпеки він виконує стабілізуючу функцію, адже збереження рідкісних і зникаючих видів є необхідною умовою підтримання екологічної рівноваги та здатності природного середовища до самовідновлення [102].

Реагування на надзвичайні ситуації та кризовий компонент механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки закріплено у Кодексі цивільного захисту України, який визначає правові та організаційні засади захисту населення, територій і довкілля від надзвичайних ситуацій природного, техногенного та біологічного характеру. Кодекс регламентує дії органів державної влади у разі епідемій, масових отруєнь, екологічних катастроф і поширення небезпечних біологічних агентів, забезпечуючи мінімізацію наслідків біологічних і екологічних загроз [34].

Кодекс цивільного захисту України посідає особливе місце в системі правового забезпечення біологічної та екологічної безпеки, оскільки виконує функцію комплексного нормативного акта кризового реагування, спрямованого на захист населення, територій, довкілля та матеріальних цінностей від надзвичайних ситуацій природного, техногенного та біологічного характеру. На відміну від екологічного та санітарно-епідемічного законодавства, яке має переважно превентивно-регулятивний характер, Кодекс цивільного захисту України орієнтований на фазу виникнення, розвитку та ліквідації наслідків загроз, що надає йому ключового значення в механізмі забезпечення безпеки в умовах кризових ситуацій.

У контексті біологічної безпеки Кодекс формує правові засади реагування держави на надзвичайні ситуації, пов'язані з поширенням небезпечних біологічних агентів, епідеміями, епізоотіями, масовими отруєннями та іншими подіями, що створюють загрозу життю і здоров'ю

населення. Він закріплює систему цивільного захисту як сукупність органів управління, сил і засобів, уповноважених здійснювати прогнозування, запобігання, реагування та ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій, у тому числі біологічного характеру [34]. Таким чином, Кодекс виконує інтегративну функцію, поєднуючи безпекові, медико-санітарні, екологічні та управлінські елементи в єдину організаційно-правову модель.

В аспекті екологічної безпеки Кодекс цивільного захисту України регламентує правові механізми реагування на екологічні катастрофи, аварії та інші надзвичайні ситуації, що супроводжуються забрудненням довкілля, порушенням екосистем, деградацією природних ресурсів і виникненням вторинних біологічних загроз. Особливе значення мають положення щодо класифікації надзвичайних ситуацій за їх походженням і рівнем, що дозволяє ідентифікувати екологічні та біологічні події як об'єкти правового регулювання цивільного захисту та визначати відповідний обсяг державного реагування.

Важливою рисою Кодексу є закріплення принципу пріоритетності захисту життя і здоров'я людини, що кореспондує з конституційним правом на безпечне для життя і здоров'я довкілля та з основоположними засадами біологічної безпеки. У цьому контексті Кодекс цивільного захисту України виступає правовим інструментом реалізації позитивних зобов'язань держави щодо мінімізації шкоди, заподіяної біологічними та екологічними загрозами, шляхом організації евакуації населення, запровадження режимів надзвичайної ситуації, проведення санітарно-протиепідемічних і природоохоронних заходів [34].

Кодекс цивільного захисту України також відіграє координаційну роль у механізмі міжвідомчої взаємодії, визначаючи повноваження органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, сил цивільного захисту, закладів охорони здоров'я та інших суб'єктів у сфері реагування на біологічні й екологічні загрози. Це має принципове значення для ефективного функціонування системи біологічної безпеки, оскільки дозволяє

узгодити дії екологічних, санітарно-епідемічних і безпекових органів у кризових умовах.

Таким чином, Кодекс цивільного захисту України слід розглядати як ключовий елемент механізму правового забезпечення біологічної та екологічної безпеки, який доповнює превентивні норми екологічного та санітарного законодавства реагувальними і ліквідаційними інструментами. Його значення полягає у забезпеченні правової готовності держави до протидії надзвичайним біологічним і екологічним загрозам, мінімізації їх негативних наслідків та відновлення безпечного стану життєвого середовища.

Сучасне санітарно-епідемічне та біобезпекове регулювання ґрунтується на Основах законодавства України про охорону здоров'я, які визначають охорону здоров'я як систему державних і суспільних заходів, спрямованих на збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я людини. У контексті біологічної безпеки Основи законодавства України про охорону здоров'я формують загальну правову рамку протидії негативному впливу біологічних факторів довкілля на здоров'я населення.

Ключовим чинним рамковим актом у цій сфері є Закон України «Про систему громадського здоров'я», який замінив застарілу модель санітарно-епідемічного законодавства та втративший чинність Закон «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». Метою Закону «Про систему громадське здоров'я» є створення сучасної системи превенції захворювань, управління ризиками для здоров'я та забезпечення біологічної безпеки на основі ризик-орієнтованого підходу. Закон інтегрує епідеміологічний нагляд, моніторинг факторів довкілля, міжсекторальну взаємодію та управління біологічними загрозами, виконуючи координуючу роль між екологічним, санітарним і безпековим законодавством [94].

Закон України «Про систему громадського здоров'я» посідає ключове, системоінтегруюче місце в сучасному механізмі забезпечення екологічної та біологічної безпеки України, оскільки він уперше на рівні рамкового

нормативно-правового акта закріплює комплексний підхід до охорони здоров'я населення через управління ризиками, зумовленими впливом біологічних, екологічних, соціальних і поведінкових факторів. На відміну від традиційного санітарно-епідемічного законодавства, орієнтованого переважно на контроль і реагування, зазначений Закон формує превентивну модель державної політики, що безпосередньо корелює з концепцією біологічної та екологічної безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів людини і суспільства від загроз природного та антропогенного походження.

У механізмі забезпечення біологічної безпеки Закон України «Про систему громадського здоров'я» виконує функцію правової основи для раннього виявлення, оцінки та мінімізації біологічних загроз, пов'язаних із поширенням інфекційних хвороб, циркуляцією небезпечних біологічних агентів, змінами екосистем та наслідками глобальних екологічних процесів. Закон закріплює систему епідеміологічного нагляду як безперервного процесу збору, аналізу та інтерпретації даних про стан здоров'я населення у взаємозв'язку з факторами довкілля, що дозволяє трансформувати інформацію про екологічні зміни у правові та управлінські рішення у сфері біологічної безпеки [94].

У контексті екологічної безпеки Закон «Про систему громадського здоров'я» розширює традиційне розуміння охорони довкілля, інтегруючи її з охороною здоров'я людини. Він закріплює правові засади оцінки впливу факторів навколишнього природного середовища на здоров'я населення, зокрема якості атмосферного повітря, води, ґрунтів, рівня шуму, хімічного та біологічного забруднення. Такий підхід дозволяє розглядати екологічну безпеку не лише як стан збереженості природних ресурсів, а як комплексну характеристику безпечності життєвого середовища для людини, що є ключовим елементом сучасної доктрини екологічного права.

Важливою рисою вказаного Закону є впровадження ризик-орієнтованого підходу до управління громадським здоров'ям, який має

принципове значення для забезпечення біологічної та екологічної безпеки. Законодавче закріплення управління ризиками означає перехід від фрагментарного реагування на окремі загрози до системного аналізу сукупності факторів, що можуть спричинити негативні наслідки для здоров'я населення та біологічної стабільності суспільства. Це створює правову основу для прогнозування біологічних загроз, у тому числі тих, що виникають унаслідок деградації довкілля, змін клімату або техногенного впливу [94].

Закон України «Про систему громадського здоров'я» також відіграє координаційну роль у механізмі міжсекторальної взаємодії, визначаючи обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я, екологічних органів та інших суб'єктів узгоджувати свої дії з метою зниження ризиків для здоров'я населення. Така міжвідомча інтеграція є необхідною умовою ефективного забезпечення біологічної та екологічної безпеки, оскільки більшість сучасних загроз мають комплексний характер і не можуть бути нейтралізовані в межах однієї галузі правового регулювання.

Особливе значення Закону України «Про систему громадського здоров'я» полягає в тому, що він формує правову основу для інтеграції систем екологічного, санітарного та біологічного моніторингу. Збір і аналіз даних про стан здоров'я населення у взаємозв'язку з екологічними показниками створює умови для науково обґрунтованого прийняття управлінських рішень, спрямованих на запобігання біологічним і екологічним загрозам. У цьому аспекті вказаний Закон виступає інструментом реалізації принципу превентивності, який є фундаментальним як для екологічної, так і для біологічної безпеки [94].

Крім того, Закон України «Про систему громадського здоров'я» орієнтований на гармонізацію національного законодавства з правом Європейського Союзу та рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я, що має стратегічне значення в умовах транскордонного характеру

біологічних і екологічних загроз. Це підвищує інституційну спроможність держави щодо реагування на глобальні виклики, такі як пандемії, поширення небезпечних інфекцій або екологічні катастрофи з біологічними наслідками.

Таким чином, Закон України «Про систему громадського здоров'я» слід розглядати як ключовий рамковий акт, що забезпечує концептуальну єдність і наступність правового регулювання у сфері екологічної та біологічної безпеки. Його роль полягає у переході від реактивної до превентивної моделі державної політики, інтеграції екологічних і біологічних аспектів безпеки, посиленні міжвідомчої координації та формуванні науково обґрунтованої системи управління ризиками для здоров'я населення і довкілля.

Важливим доповненням є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб», який регламентує правові та організаційні засади запобігання і протидії інфекційним захворюванням. Він визначає систему епідеміологічного нагляду, карантинних заходів та повноваження органів влади у разі виникнення загроз масового поширення інфекцій, що безпосередньо пов'язано із забезпеченням біологічної безпеки держави [78].

Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» відіграє ключову роль у системі адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки, оскільки він безпосередньо спрямований на протидію одній з найнебезпечніших форм біологічних загроз – інфекційним захворюванням, що виникають і поширюються у взаємозв'язку з екологічними, соціальними та техногенними чинниками. У структурі механізму безпеки цей Закон виконує функцію спеціального адміністративно-правового інструменту державного управління, який забезпечує реалізацію публічних повноважень у сфері профілактики, локалізації та ліквідації інфекційних загроз.

У контексті біологічної безпеки Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» формує нормативну основу державної системи запобігання та боротьби з інфекційними хворобами, закріплюючи

повноваження органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та спеціально уповноважених органів у сфері громадського здоров'я. Він встановлює адміністративно-правові механізми епідеміологічного нагляду, обов'язкових профілактичних заходів, державної реєстрації інфекційних захворювань, а також застосування обмежувальних і примусових заходів у разі виникнення загроз масового поширення інфекцій. Такий комплекс повноважень і обов'язків дозволяє державі здійснювати безперервний адміністративний контроль за біологічними процесами, що мають значення для безпеки населення [78].

Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» має особливе значення для екологічної безпеки, оскільки інфекційні захворювання часто є наслідком деградації довкілля, забруднення води, ґрунтів, порушення санітарних умов проживання та функціонування природних екосистем. Через адміністративно-правові механізми профілактики та контролю Закон опосередковано забезпечує екологічну безпеку, встановлюючи вимоги до умов життєдіяльності людини, якості середовища та безпечності факторів довкілля, що впливають на поширення збудників хвороб.

Важливою особливістю вказаного Закону є закріплення правового режиму карантину як специфічного адміністративно-правового інституту. Карантинні заходи є формою тимчасового обмеження прав і свобод фізичних та юридичних осіб в інтересах публічної безпеки, що свідчить про безпосередній зв'язок Закону з механізмом національної безпеки. У цьому контексті зазначений Закон створює правову основу для застосування державного примусу з метою захисту біологічної стабільності суспільства та запобігання масштабним екологічно-біологічним наслідкам поширення інфекцій [78].

З адміністративно-правової точки зору Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» характеризується поєднанням регулятивних і охоронних норм. Регулятивні норми визначають обов'язки

суб'єктів господарювання, органів влади та громадян щодо дотримання протиепідемічних вимог, а охоронні – встановлюють юридичну відповідальність за порушення законодавства у сфері захисту населення від інфекційних хвороб. Це забезпечує реалізацію принципу невідворотності відповідальності як складової механізму біологічної безпеки.

Закон також відіграє координаційну роль, забезпечуючи взаємодію між системою громадського здоров'я, органами екологічного контролю, закладами охорони здоров'я та органами цивільного захисту. Така міжвідомча інтеграція є необхідною умовою ефективного адміністративно-правового реагування на комплексні біологічні та екологічні загрози, які не можуть бути нейтралізовані в межах одного сектора державного управління [78].

Отже, Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб» слід розглядати як ключовий спеціальний адміністративно-правовий акт у механізмі забезпечення екологічної та біологічної безпеки, який забезпечує правові умови для реалізації державної політики у сфері протидії інфекційним загрозам, поєднуючи превентивні, регулятивні та примусові інструменти адміністративного права. Його значення полягає у здатності трансформувати біологічні ризики у юридично керовані процеси, що дозволяє державі ефективно захищати життя і здоров'я населення та стабільність життєвого середовища.

Узагальнюючи, слід констатувати, що законодавство України у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки є розгалуженим і багаторівневим, поєднуючи превентивні, регулятивні механізми та механізми реагування. Водночас воно потребує подальшого вдосконалення шляхом нормативного закріплення єдиної доктрини біологічної безпеки, посилення міжгалузевої координації між екологічними, санітарними та безпековими органами, розвитку інтегрованих систем моніторингу біологічних і екологічних ризиків, а також гармонізації з правом Європейського Союзу. Реалізація цих напрямів сприятиме формуванню цілісної, стійкої та

ефективної системи правового забезпечення біологічної й екологічної безпеки України в умовах сучасних глобальних викликів.

Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу формують цілісну систему, що базується на поєднанні високих стандартів регулювання, ефективних інституційних механізмів та принципів сталого розвитку. ЄС розглядає екологічну та біологічну безпеку як ключові елементи політики у сфері охорони здоров'я, захисту довкілля та економічного розвитку. Тому правові підходи в цій сфері передбачають комплексний, інтегрований та попереджувальний характер управління, що охоплює безпечне поводження з біологічними агентами, мінімізацію впливу небезпечних хімічних речовин, запобігання забрудненню, контроль за станом екосистем і захист біорізноманіття.

Основою правового поля ЄС у галузі екологічної та біологічної безпеки є екологічне *acquis* – сукупність норм, які регулюють природоохоронну діяльність держав-членів. Значну роль відіграють:

- Загальна екологічна стратегія (EU Environmental Strategy / 7th Environmental Action Programme) [127];
- Європейський зелений курс (European Green Deal) [184];
- Рамкова водна директива Directive 2000/60/EC (Water Framework Directive – WFD) [129];
- Директива про оцінку впливу на довкілля Directive 2011/92/EU (EIA Directive) зі змінами за Directive 2014/52/EU [136];
- Директива про промислові викиди Directive 2010/75/EU (Industrial Emissions Directive – IED) [134];
- регламенти REACH (173) і CLP (Classification, Labelling and Packaging) Regulation (EC) № 1272/2008 [172], що встановлюють вимоги щодо контролю хімічних речовин та їх класифікації. Щодо біобезпеки важливими є норми з контролю генетично модифікованих організмів,

регулювання біолабораторій, запобігання епідемічним загрозам та забезпечення санітарної безпеки харчових продуктів.

Інституційна система ЄС ґрунтується на діяльності Європейської комісії, спеціалізованих агентств, таких як Європейське агентство з охорони довкілля, Європейське агентство з безпеки харчових продуктів та Європейський центр з профілактики та контролю захворювань. Вони здійснюють моніторинг ризиків, наукові оцінки, контроль виконання норм та координацію дій між державами-членами. Важливою є також участь громадськості у процесі ухвалення рішень, що закріплено у вимогах Організації конвенції та директивах, спрямованих на забезпечення доступу до екологічної інформації.

Ключовими принципами адміністративно-правового регулювання в ЄС є: принцип обережності, за яким рішення ухвалюються навіть за умов неповної наукової визначеності, якщо існує ризик значної шкоди; принцип превенції, що орієнтує держави на запобігання екологічним та біологічним загрозам, а не лише реакцію на них; принцип «забруднювач платить», який покладає фінансову відповідальність за шкоду на суб'єкта, що її спричинив; принцип сталого розвитку, що забезпечує баланс між економічними, екологічними та соціальними інтересами.

Досвід ЄС доводить, що ефективність системи біологічної та екологічної безпеки залежить від дотримання комплексного підходу: поєднання чіткого правового регулювання, постійного нагляду, сучасних технічних стандартів, міждержавної координації та широкої участі громадськості. Європейський Союз продемонстрував, що узгоджена екологічна політика може значно знизити рівень забруднення, підвищити рівень захисту здоров'я та створити умови для довгострокового збереження природних ресурсів. Саме тому досвід країн ЄС є важливим орієнтиром для держав, які прагнуть сформувати ефективну систему управління біологічною та екологічною безпекою відповідно до сучасних глобальних викликів.

У сфері біологічної та екологічної безпеки для держав-членів ЄС діє цілий «пласт» обов'язкових регламентів і директив, які разом утворюють так званий *environmental та biosafety acquis*. Регламенти діють безпосередньо, директиви – через національні закони, але в обох випадках вони є юридично обов'язковими для всіх країн-членів. Для зручності їх можна поділити на кілька блоків: перший – біобезпека та ГМО, другий – хімічна безпека та біоциди, третій – безпека в ланцюгах «тварина – людина – довкілля», четвертий – промислові ризики та аварії, п'ятий – горизонтальне природоохоронне та кліматичне право, яке забезпечує екологічну безпеку в широкому сенсі.

У блоці біобезпеки (ГМО) ключовим ядром є Директива 2001/18/ЄС про навмисний викид ГМО в довкілля [130]. Вона встановлює єдину процедуру оцінки ризику для здоров'я людей і довкілля, обов'язкове дозвільне провадження, вимоги до моніторингу після випуску ГМО, принцип обережності та вимоги до маркування («цей продукт містить ГМО»), а також систему унікальних ідентифікаторів і можливість відстеження кожного ГМО на всіх етапах обігу.

Цю директиву доповнює Директива 2009/41/ЄС про «contained use» генетично модифікованих мікроорганізмів (GMMs) – вона регулює лабораторні, промислові та інші роботи з ГМО в закритих системах, вводить класи ризику, рівні біобезпеки, вимоги до інженерних бар'єрів, персоналу, аварійного планування тощо [133].

На рівні харчових ланцюгів «їжа – корми» діє Регламент (ЄС) № 1829/2003 про генетично модифіковані харчові продукти та корми, який встановлює централізовану процедуру їх авторизації через EFSA, єдині критерії оцінки ризику, обов'язкове маркування й допуск лише схвалених ГМО-подій [116].

Регламент (ЄС) № 1830/2003 формує систему простежуваності й маркування продукції, що містить ГМО або вироблена з ГМО, – від поля і

порту до кінцевого споживача, що дає змогу і для контролю ризиків, і для відкликання продукції з ринку у разі виявлення небезпеки [116].

Нарешті, Регламент (ЄС) № 1946/2003 про транскордонне переміщення ГМО імплементує Картахенський протокол: передбачає процедуру попередньо поінформованої згоди (PIC) при експорті ГМО до третіх країн, інформаційні вимоги до відправлень та обмін даними з міжнародними органами [116].

У сукупності цей блок визначає адміністративно-правовий «каркас» біобезпеки: дозволи, реєстри, моніторинг, відповідальність, прозорість та участь громадськості.

Другий великий блок – хімічна безпека, яка прямо впливає і на екологічну, і на біологічну безпеку. Базовим актом є Регламент (ЄС) № 1907/2006 REACH (Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals). Він вимагає від усіх виробників та імпортерів у кількості ≥ 1 т/рік реєструвати речовини в Європейському агентстві з хімікатів (ECHA), надавати повні досьє з даними про небезпечні властивості, використовувати систему авторизації для «особливо небезпечних речовин» та дотримуватись обмежень, що прямо спрямовані на високий рівень захисту здоров'я й довкілля [116].

Його доповнює Регламент (ЄС) № 1272/2008 CLP (Classification, Labelling and Packaging), який імплементує GHS ООН у право ЄС та встановлює уніфіковані критерії класифікації, вимоги до попереджувальної інформації, піктограм, упаковки, а також центральний інвентар класифікацій [116].

У сфері біоцидів діє Регламент (ЄС) № 528/2012 (BPR), який регламентує допуск на ринок усіх біоцидних продуктів (дезінфектантів, засобів боротьби зі шкідниками, захисних покриттів тощо), встановлює європейський перелік дозволених активних речовин та процедури авторизації продуктів на основі принципу обережності й високого рівня захисту людей, тварин і довкілля [116].

Саме через REACH/CLP/BPR країни ЄС обмежують обіг канцерогенів, мутагенів, токсичних речовин, стійких органічних забруднювачів, ендокринних дизрапторів тощо – а це фундамент біологічної безпеки в широкому, «екосистемному» сенсі.

Третій блок стосується безпеки в тваринництві й запобігання передачі зоонозів людям. Регламент (ЄС) № 1069/2009 про побічні продукти тваринного походження встановлює суворі правила збору, транспортування, переробки й утилізації туш, відходів забою, лабораторного матеріалу та іншої ризикової сировини, ділячи її на категорії за рівнем ризику та для кожної категорії – допустимі способи використання чи знищення [116].

Директива 2003/99/ЄС про моніторинг зоонозів і зоонозних агентів зобов'язує всі держави-члени створити гармонізовані системи епіднадзора за сальмонельозом, кампілобактеріозом, іншими зоонозами, а також моніторинг антибіотикорезистентності та розслідування харчових спалахів, із обов'язковою звітністю до ЄС [116].

У поєднанні з харчовими регламентами ці акти мінімізують ризик циркуляції патогенів у харчовому ланцюгу «тварина – продукт – людина» і тим самим є частиною системи біобезпеки.

Четвертий блок – промислові ризики, аварії та комплексне забруднення. Директива 2012/18/ЄС (так звана Seveso III) стосується контролю великих аварій із небезпечними речовинами і зобов'язує держави визначати «Seveso-об'єкти» на своїй території, вимагати від операторів детальних звітів з безпеки, систем управління ризиками, внутрішніх та зовнішніх планів реагування, а також забезпечувати інформування населення й планування використання територій з урахуванням ризиків [116].

Паралельно Директива 2010/75/ЄС про промислові викиди (IED) вимагає від усіх великих підприємств отримувати інтегровані дозволи, засновані на найкращих доступних технологіях (BAT), із встановленими граничними значеннями викидів у повітря, воду та ґрунт, моніторингом і звітуванням [116].

Саме через IED ЄС системно зменшує викиди важких металів, органічних розчинників, оксидів азоту й сірки, дрібнодисперсного пилу – а це ключові фактори екологічної безпеки, що знижують токсичний вплив на біоту й людину.

П'ятий блок – «горизонтальне» природоохоронне та кліматичне право ЄС, яке створює рамку для екологічної безпеки в широкому розумінні. Водна рамкова директива 2000/60/ЄС вимагає від держав-членів досягнення «доброго стану» усіх поверхневих та підземних вод, розробки планів управління річковими басейнами та програм заходів, що включають контроль забруднення й кількісне управління водними ресурсами [116].

Директива 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря встановлює граничні та цільові значення для основних забруднювачів (PM10, PM2.5, NO₂, O₃ тощо), правила моніторингу й планування заходів у разі перевищень [116].

Директива 2008/98/ЄС (Waste Framework) закріплює ієрархію поводження з відходами (превенція – повторне використання – переробка – відновлення – видалення), базові поняття та принципи, зокрема вимогу не завдавати шкоди здоров'ю людей та довкіллю [116].

У сфері біорізноманіття основу складають Директива 92/43/ЄЕС про збереження природних середовищ існування та дикої флори й фауни (Habitats Directive) і Директива 2009/147/ЄС про охорону диких птахів (Birds Directive), які вимагають створення мережі Natura 2000, оцінки впливу на охоронювані види й оселища та заходів для підтримання сприятливого природоохоронного статусу [116].

Кліматичний вимір закріплено в Регламенті (ЄС) 2021/1119 – «Європейський кліматичний закон» – який робить юридично обов'язковою ціль кліматичної нейтральності до 2050 року та проміжну ціль скорочення викидів щонайменше на 55 % до 2030 року порівняно з 1990 роком; усі політики ЄС і національне законодавство мають узгоджуватися з цими цілями [116].

У сфері ринкових механізмів центральне значення має Директива 2003/87/ЄС, що створила систему торгівлі викидами (EU ETS), – але вона тісно інтегрується з кліматичним законом і загальним *acquis* [116].

Таким чином, для держав-членів ЄС обов'язковими є не лише «вузькі» акти про ГМО чи біоциди, а ціла комплексна система права, яка через дозволи, реєстрацію, оцінку ризиків, інтегровані дозволи, моніторинг, прозорість і участь громадськості забезпечує високий рівень біологічної та екологічної безпеки.

Що стосується України, то її зобов'язання впливають насамперед із Угоди про асоціацію та Додатка ХХХ, який прямо передбачає поступову апроксимацію українського законодавства до 26 директив і 3 регламентів ЄС у сфері довкілля – у блоках якості повітря і води, відходів, охорони природи, промислового забруднення й клімату [110].

Частину з них уже імплементовано або майже імплементовано, частину – лише частково, а частина – фактично ще «в дорозі». Якщо звузити фокус саме до біологічної та екологічної безпеки, можна виділити кілька ключових напрямів, де Україна ще має імплементувати або довести до повної відповідності низку актів ЄС.

По-перше, блок ГМО та біобезпеки. У самому Додатку ХХХ прямо згадуються Директива 2001/18/ЄС, Директива 2009/41/ЄС та Регламент (ЄС) № 1946/2003 щодо транскордонного переміщення ГМО, а також, опосередковано, регламенти 1829/2003 та 1830/2003 [110]. В Україні досі немає комплексного законодавчого пакета, який би повністю відтворював європейську модель дозвільних процедур, оцінки ризиків, маркування, простежуваності й моніторингу ГМО, а також механізмів контролю за «contained use» GMMs і транскордонним переміщенням ГМО [23].

Частково відповідні норми існують в Законі України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», а також у законодавстві про безпеку харчових продуктів, санітарні правила, в окремих підзаконних

актах, але для повної імплементації acquis Україні все ще потрібно ухвалити спеціальний комплексний закон «про біобезпеку/ГМО» з деталізованими процедурами авторизації, створенням національних реєстрів, системи маркування, механізмів постмаркетингового моніторингу та транспозицією вимог щодо трансграничного руху ГМО, а також десятки підзаконних актів до нього. Саме цей блок у більшості оглядів позначається як один із найбільш «відсталих» у контексті наближення до права ЄС.

По-друге, хімічна безпека та біоциди. Україна зробила дуже великий крок, ухваливши Закон «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією» (а також технічний регламент «UA REACH»), що формує національну систему реєстрації, оцінки й обмеження хімічних речовин за моделлю ЄС REACH [23].

Паралельно запущено імплементацію UA-CLP, заснованого на Регламенті (ЄС) № 1272/2008, із тривалими перехідними періодами до 2027–2028 років для класифікації та маркування речовин і сумішей.

Проте навіть після формального набуття чинності ці системи перебувають у фазі поетапної реалізації: перший етап – формування реєстру, другий етап – налагодження процедури подання досьє, третій етап – розробка підзаконних актів щодо обмежень та авторизації. Отже, з точки зору імплементації acquis у сфері біо- та еко-безпеки Україна знаходиться в процесі імплементації базових законодавчих рамок REACH/CLP, але ще повинна фактично «напрацювати» вторинне законодавство, інституційні механізми та правозастосовну практику, а також імплементувати Регламент (ЄС) № 528/2012 про біоцидні продукти – наразі пряма гармонізація у сфері біоцидів тільки починається.

По-третє, блок промислових ризиків і великих аварій. Угода про асоціацію та додатки прямо передбачають наближення до Директиви 2012/18/ЄС (Seveso III) та Директиви 2010/75/ЄС (IED). За останні роки Україна суттєво просунулась: оновлено Кодекс цивільного захисту, створено Державний електронний реєстр об'єктів підвищеної небезпеки, запроваджено

обов'язки підприємств з оцінки ризиків і звітування, розроблено новий закон про інтегровані екологічні дозволи, який покликаний імплементувати основні вимоги IED (інтегрований дозвіл, базування на ВАТ, системи моніторингу, цифровізація процедур) [23].

Водночас щодо Seveso III Україна лише частково відтворила вимоги директиви: необхідно законодавчо закріпити повноцінний механізм ідентифікації Seveso-об'єктів за порогамі небезпечних речовин, вимоги до звітів з безпеки, внутрішніх і зовнішніх планів реагування, гарантії доступу громадськості до інформації [23].

Тому імплементація директиви 2012/18/ЄС для України залишається незавершеною і потребує окремого «секторального» закону або комплексних змін до чинного законодавства про небезпечні об'єкти й цивільний захист.

По-четверте, охорона природи та екологічна безпека екосистем. Угода передбачає наближення до Habitats та Birds Directives і включення українських територій до загальноєвропейської екологічної мережі. Україна вже багато років розбудовує мережу територій Смарагдової мережі Ради Європи, однак, як визнають самі українські експерти, робота з формального закріплення цих територій у національному законодавстві й наближення до стандартів Natura 2000 ще не завершена; законопроект про території Смарагдової мережі досі не ухвалено, а правовий режим цих територій не повністю відповідає вимогам Директив 92/43/ЄЕС та 2009/147/ЄС [23].

Таким чином, імплементація природоохоронного acquis у частині створення повноцінної національної мережі Natura-подібних територій, режиму оцінки впливу на них і системи моніторингу – завдання, яке Україна ще має довиконати.

П'ятим важливим вузлом є кліматичне право та система торгівлі викидами, які також прямо стосуються екологічної безпеки. Україна вже ухвалила базові закони про моніторинг, звітність і верифікацію викидів парникових газів, а також Закон «Про основні засади кліматичної політики»,

що передбачає створення національної системи торгівлі викидами й проголошує цілі зі скорочення викидів.

Водночас повна імплементація Директиви 2003/87/ЄС (EU ETS) і приведення української системи в відповідність до «оновленого» кліматичного асquis (з урахуванням Регламенту 2021/1119) ще попереду: потрібно створити дієвий ринок квот, систему аукціонів, забезпечити повний цикл MRV (процес вимірювання, реєстрації та перевірки даних для Вуглецевого проекту) для енергетики та промисловості, ув'язати його з політикою адаптації та декарбонізації [23; 110; 116].

Окремо варто згадати про блок відходів, води та повітря. Закон «Про управління відходами» 2022 року й низка підзаконних актів уже імплементують основні вимоги Директиви 2008/98/ЄС і пов'язаних актів, але ряд спеціальних директив (наприклад, щодо відходів видобувної промисловості) ще перебувають на стадії законопроектів; аналогічно, в сфері якості повітря й води багато норм уже наближено, але слід наголосити на необхідності подальшої гармонізації – особливо щодо методик моніторингу, планів управління якістю повітря та впровадження інтегрованого водного управління за моделлю Водної рамкової директиви [23].

У сфері зоонозів і побічних продуктів тваринного походження Україна вже має окремі технічні регламенти та санітарні правила, що частково відтворюють вимоги Регламенту 1069/2009 та Директиви 2003/99/ЄС, однак для повної імплементації асquis доведеться ще посилювати гармонізований епіднагляд за зоонозами, інтегрувати дані про антибіотикорезистентність, а також деталізувати правила поводження з побічними продуктами тваринного походження в дусі європейської класифікації категорій ризику. На це прямо вказують і українські, і європейські аналітичні огляди, присвячені імплементації Додатка ХХХ [23; 110; 116].

Якщо узагальнити вищезазначене, то до ключових нормативних актів ЄС у сфері біологічної та екологічної безпеки, які Україна ще повинна імплементувати повністю або довести до рівня практичного застосування,

належать: по-перше – повний пакет «ГМО-acquis» – Директива 2001/18/ЄС, Директива 2009/41/ЄС, Регламенти 1829/2003, 1830/2003 і 1946/2003 – через ухвалення спеціального закону та підзаконної бази; по-друге – завершення побудови системи за моделлю Seveso III (2012/18/ЄС) – з повноцінною ідентифікацією об'єктів, реєстром, звітами з безпеки та прозорими планами реагування; по-третє – доведення до кінця імплементації REACH/CLP і запуск регуляторної системи щодо біоцидів за Регламентом 528/2012; по-четверте – повна імплементація Habitats та Birds Directives через юридичне закріплення мережі територій на кшталт Natura 2000 та режиму оцінки впливу на них; по-п'яте – завершення побудови української системи торгівлі викидами й ширшого кліматичного acquis (Директива 2003/87/ЄС у поєднанні з Європейським кліматичним законом); по-шосте – поглиблена гармонізація у сфері поводження з побічними продуктами тваринного походження та моніторингу зоонозів, де українське законодавство поки що лише частково відповідає Регламенту 1069/2009 та Директиві 2003/99/ЄС. Враховуючи статус України як кандидата на вступ до ЄС і воєнний контекст, ЄС у своїх звітах підкреслює прогрес, але одночасно прямо зазначає: законодавча апроксимація має продовжуватися системно й у повному обсязі, щоб у момент вступу Україна була здатна застосовувати екологічне та біобезпекове acquis на рівні держав-членів.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження історіографії адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС дозволяє сформулювати висновок про значну активізацію наукових досліджень актуальних питань забезпечення екологічної та біологічної безпеки в ХХІ столітті, що обумовлено збільшенням кількості негативних факторів природного, технологічного, соціального та воєнного характеру, які суттєво впливають на стан екологічної та біологічної безпеки, несуть із

собою нові загрози життю і здоров'ю людей, навколишньому природному середовищу.

Значну увагу дослідженню актуальних питань правового регулювання механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки приділяють вчені-юристи, зокрема, і спеціалісти в сфері адміністративного права.

Аналіз наукової літератури дав можливість сформулювати авторське визначення адміністративно-правових засад забезпечення екологічної та біологічної безпеки, які доцільно розуміти як сукупність адміністративно-правових засобів регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки, застосування яких спрямоване на досягнення публічної мети – захист життя і здоров'я населення та навколишнього природного середовища від негативного впливу факторів природного, техногенного, соціального та воєнного характеру.

2. Методологію дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС доцільно будувати як послідовну, багаторівневу систему методів і підходів, що забезпечує рух від світоглядно-філософського осмислення явища безпеки як соціально-правової категорії – до конкретного аналізу норм адміністративного права, інституцій, процедур контролю й нагляду, практик правозастосування та порівняння регуляторних моделей України і Європейського Союзу.

У сукупності наукові методи й підходи формують цілісну методологічну конструкцію: діалектика задає загальну логіку руху й суперечностей; загальнонаукові методи забезпечують системність, структурованість і доказовість; спеціально-юридичні методи дають інструменти точного аналізу норм, порівняння правових систем і побудови проектних моделей; а комплекс підходів – синергетичний, інструментальний, історико-правовий, цивілізаційний, телеологічний, антропологічний та інші – забезпечує багатовимірне тлумачення адміністративно-правових засад біологічної та екологічної безпеки в Україні та ЄС і дозволяє обґрунтувати

наукові висновки та практичні пропозиції реформування на основі цінностей, цілей, інституційної спроможності та реальних ризиків.

3. Історію розвитку адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та Європейському Союзі умовно поділено на чотири історичні періоди:

- перший період, який охоплює час до середини ХХ століття, можна охарактеризувати як додержавний і ранньоіндустріальний. У цей час не існувало цілісної концепції біологічної чи екологічної безпеки, а правове регулювання мало фрагментарний характер і зводилося переважно до санітарних заходів, боротьби з епідеміями та охорони окремих природних ресурсів;

- другий період припадає на 1950–1980-ті рр. і пов'язаний з індустріалізацією та становленням державницької моделі управління. Для нього характерне різке зростання техногенного навантаження та формування перших систем державного адміністративного контролю у сфері охорони довкілля і санітарно-епідеміологічної безпеки;

- третій період, який охоплює 1990-ті рр. – початок 2010-х, пов'язаний із постіндустріальним розвитком та інтеграційними процесами. У цей час відбувається усвідомлення глобального характеру екологічних і біологічних загроз, формується концепція сталого розвитку та розширюється інструментарій адміністративно-правового регулювання, зокрема через ліцензування, екологічну експертизу та оцінку впливу на довкілля;

- сучасний, четвертий період, що триває з 2010-х рр. і дотепер, характеризується сприйняттям біологічної та екологічної безпеки як складник національної та колективної безпеки. Адміністративно-правові механізми орієнтуються на управління ризиками, превенцію та реагування на нові загрози, зокрема пандемії, кліматичні зміни, техногенні аварії та воєнні дії.

4. Проведене дослідження адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах ЄС дало

можливість сформулювати висновок про те, що «імплементация» елементів права ЄС у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки в національне законодавство означає не лише прийняття відповідних законів, але й створення підзаконної бази, інституцій, процедур, моніторингу, звітності й реального правозастосування. Без цього формальна відповідність *acquis* буде неповною. Деякі частини *acquis* надзвичайно складні, багаторівневі та потребують значних ресурсів (технічних, фінансових, інституційних) для реалізації. Зокрема, система реєстрації хімічних речовин, моніторинг ГМО, постмаркетинговий контроль, екологічні дозволи, інтеграція з іншими політиками – усе це потребує часу, адаптації, побудови відповідних структур. Через стратегію розширення ЄС і статус кандидата України, поступова апроксимація законодавства – це процес, який може тривати роками, тому важливо проводити його системно й послідовно.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ТА ОКРЕМИХ ДЕРЖАВАХ ЄС

2.1 Система суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС

Існуюча система забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні стикається з рядом нових викликів та загроз, серед яких: глобальне потепління, повномасштабна війна російської федерації проти України, поширення нових вірусів та інших патогенних мікроорганізмів, а також інші негативні процеси та явища. Ключову роль в протидії загрозам національній біологічній та екологічній безпеці відіграють конкретні суб'єкти, а саме, суб'єкти владних повноважень органів публічної адміністрації, юридичні та фізичні особи, які в силу своєї діяльності виконують відповідні функції. Враховуючи особливу важливість оперативного та ефективного реагування на загрози біологічній та екологічній безпеці, діяльність перелічених суб'єктів детально регламентована на рівні законів та відомчих підзаконних нормативно-актів. Проте, сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні є задовільним, що обумовлено, у тому числі, розпорошеністю законодавства, низьким рівнем фінансування та матеріально-технічного забезпечення діяльності вказаних суб'єктів тощо.

Враховуючи перспективу набуття Україною повноправного членства в ЄС, на особливу увагу заслуговує дослідження питання організації систем суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах ЄС.

На рівні Європейського Союзу система суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки вибудована як багаторівнева та функціонально розмежована модель, у якій поєднуються політико-нормотворчі, науково-експертні, координаційні та виконавчі елементи.

Центральним політичним і нормативним ядром виступає Європейська Комісія разом зі співзаконодавцями, які формують правові рамки, стратегічні документи та обов'язкові до виконання директиви і регламенти. У межах Комісії ключову роль у формуванні екологічної політики, охорони природи, управління відходами, якості повітря і води, а також у питаннях екологічної відповідальності відіграє Directorate-General for Environment [137]. Саме ця структура координує імплементацію екологічного права ЄС у державах-членах, готує керівні документи, здійснює моніторинг виконання та, за необхідності, ініціює процедури порушення проти держав, які не виконують зобов'язання.

Фундаментом режиму екологічної відповідальності та відновлення довкілля є Directive 2004/35/EC on environmental liability [131], яка закріплює принцип «забруднювач платить» та встановлює мінімальні стандарти відповідальності за шкоду довкіллю. У сфері біологічної безпеки та управління інфекційними ризиками центральне координаційне значення має European Centre for Disease Prevention and Control [142], який акумулює епідеміологічні дані, забезпечує раннє попередження та методичну підтримку держав-членів. Для ризиків, пов'язаних із харчовим ланцюгом, здоров'ям тварин і рослин та зоонозами, наукову основу рішень формує European Food Safety Authority [143].

Практична реалізація екологічної та біологічної безпеки в ЄС відбувається через компетентні органи держав-членів, які трансформують право ЄС у національні акти, здійснюють дозвільну діяльність, контроль і реагування. У транскордонних питаннях, як-от забруднення вод і повітря, управління відходами, інвазійні види, інфекційні загрози – застосовуються мережеві механізми ЄС, доповнені міжнародними режимами ВООЗ, ВОАН і екологічними конвенціями ООН.

У Німеччині система забезпечення екологічної та біологічної безпеки базується на федеративному принципі, що поєднує сильний рамковий федеральний рівень із широкими виконавчими повноваженнями земель.

Центральним політичним органом у сфері довкілля є Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection [145], яке формує стратегічні напрями екологічної політики, ініціює законодавчі зміни та представляє Німеччину в європейських і міжнародних екологічних процесах. Під функціональною координацією міністерства працюють федеральні агентства та науково-експертні центри, ключовим серед яких є федеральне агентство German Environment Agency [148], що виконує дослідницькі, аналітичні й інформаційні функції та забезпечує наукове підґрунтя регулювання.

Федеральне законодавство встановлює загальні правила, тоді як практичні дозволи, перевірки та контроль часто здійснюються органами земель. Ключовим нормативним каркасом для промислових впливів є Bundes-Immissionsschutzgesetz (BImSchG) [120], який регулює викиди, шум і інші екологічні навантаження. Біологічна безпека та інфекційний нагляд зосереджені навколо федеральної установи Robert Koch Institute [178], що координує лабораторні стандарти, епідеміологічний аналіз і взаємодію з ECDC та ВООЗ. Інтеграція екологічних і біологічних підходів у Німеччині реалізується через концепцію One Health, спільні міжвідомчі платформи та кризові штаби земель.

У Франції модель екологічної та біологічної безпеки характеризується високим рівнем централізації нормотворчості та глибокою кодифікацією правових режимів. Провідну роль у формуванні політики відіграє міністерство – Ministry of Ecological Transition [162], яке координує підвідомчі оператори, інспекційні служби та регіональні структури держави. Значна частина процедур оцінки впливу, режимів охорони природи та контролю закріплена у кодифікованому законодавстві, зокрема в Code de l'environnement [123].

Система реалізації побудована вертикально: центральний рівень визначає правила, а регіональні та департаментські органи забезпечують їх застосування на практиці. Біологічна безпека охоплює епідеміологічний

нагляд, ветеринарно-харчовий контроль і реагування на біологічні ризики, при цьому французькі служби тісно інтегровані в мережі EFSA та ECDC, а також у міжнародні канали ВООЗ і ВОАН. Така модель дозволяє Франції забезпечувати високу узгодженість екологічної та санітарної політики на всій території держави.

У Польщі система забезпечення екологічної та біологічної безпеки вибудована за моделлю поєднання централізованого формування політики з децентралізованою регіональною реалізацією. Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за екологічну політику, охорону довкілля, кліматичні питання та управління природними ресурсами, є міністерство – Ministry of Climate and Environment [161]. Саме на рівні міністерства формуються стратегічні документи, імплементуються директиви ЄС і визначаються загальнонаціональні цілі екологічної та кліматичної політики.

Практична реалізація екологічних вимог, включно з видачею дозволів, моніторингом і контролем, значною мірою здійснюється на рівні воєводств через регіональні дирекції охорони довкілля, інспекції та спеціалізовані органи водного і природоохоронного управління. Така модель дозволяє поєднувати уніфіковані державні стандарти з урахуванням регіональних екологічних умов. Нормативну основу екологічної та суміжної політики становлять закони і підзаконні акти, доступні через офіційну парламентську базу законодавства [151], що забезпечує прозорість і правову визначеність регулювання.

У сфері біологічної безпеки ключову роль відіграють санітарно-епідеміологічні служби, які здійснюють інфекційний нагляд, лабораторну діагностику та реагування на спалахи захворювань, а також ветеринарні та харчові інспекції, відповідальні за контроль зоонозів і безпеку харчового ланцюга. Їхня діяльність інтегрована в мережі раннього попередження ЄС, насамперед через ECDC та EFSA, що забезпечує транснаціональну координацію у випадках транскордонних біологічних ризиків.

Італійська модель екологічної та біологічної безпеки характеризується багаторівневою структурою управління з істотними повноваженнями регіонів. Центральним органом державної політики у сфері довкілля, клімату та енергетичної безпеки є міністерство – Ministero dell’Ambiente e della Sicurezza Energetica [159], яке визначає стратегічні напрями, відповідає за інструменти оцінки впливу на довкілля, рамки дозвільних процедур і міжнародні кліматичні зобов’язання Італії.

Водночас значна частина практичних функцій – зокрема видача екологічних дозволів, здійснення контролю та моніторингу – покладена на регіональні й місцеві органи влади, що відображає конституційний принцип децентралізації. Така система створює складну, але гнучку архітектуру екологічного управління.

Біологічна безпека в Італії охоплює діяльність інститутів громадського здоров’я, лабораторних мереж і ветеринарно-харчових служб, які здійснюють епіднадгляд, контроль зоонозів і безпеку харчового ланцюга. Ці структури тісно взаємодіють з ECDC та EFSA, а також з міжнародними організаціями, зокрема ВООЗ і ВОАН, що забезпечує включеність Італії у глобальні системи реагування на біологічні загрози.

В Іспанії екологічна та біологічна безпека реалізується в умовах глибокої територіальної децентралізації. Центральним органом, який формує загальнодержавну екологічну політику, є міністерство – Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico [158]. До сфери його компетенції належать питання водних ресурсів, клімату, біорізноманіття, узбережжя та екологічної оцінки.

Автономні співтовариства володіють широкими повноваженнями у сфері охорони довкілля та громадського здоров’я, включно з власними адміністративними структурами, лабораторіями й інспекціями. Держава при цьому встановлює рамкові норми, координує виконання права ЄС і управляє об’єктами загальнодержавного значення. Публікація та доступ до

екологічного законодавства здійснюються через офіційний державний вісник Boletín Oficial del Estado (BOE) [119].

Біобезпековий сегмент базується на органах громадського здоров'я автономій, національній координації реагування та ветеринарно-харчовому контролі. Взаємодія з ЄС реалізується через ECDC та EFSA, а також через транскордонні механізми раннього попередження, що особливо важливо для інфекційних і зоонозних ризиків.

У Нідерландах екологічна безпека органічно інтегрована з управлінням водними ресурсами та інфраструктурою. Ключову роль відіграє міністерство – Ministry of Infrastructure and Water Management [163], структура якого поєднує політичне керівництво, виконання та інспектування.

Виконавчим ядром у сфері водної та інфраструктурної екологічної безпеки є виконавчий орган у складі міністерства – Rijkswaterstaat (офіційний сайт – <https://www.rijkswaterstaat.nl/en>), який відповідає за управління водами, захист від повеней і якість середовища. Біологічна та екологічно-медична безпека інтегровані через National Institute for Public Health and the Environment – агентство при Ministry of Health, Welfare and Sport [165], включно з його міжнародною діяльністю.

Така інтегрована модель дозволяє Нідерландам ефективно поєднувати екологічні та біобезпекові підходи, особливо у сфері обігу води та кліматичних ризиків.

У Швеції екологічна політика реалізується через розгалужену мережу агентств, що діють від імені уряду. Центральним координатором виступає державне агентство – Swedish Environmental Protection Agency [180], мандат якого охоплює національний, європейський і міжнародний рівні.

Правова база екологічної та суміжної політики міститься в системі SFS і парламентських ресурсах [179]. Біологічна безпека забезпечується через інституції громадського здоров'я, лабораторні мережі та епідагляд, інтегровані в ECDC і канали ВООЗ. Важливу роль відіграє підхід One Health, зокрема в питаннях зоонозів, кліматичних ризиків і безпеки води.

Данська система екологічної безпеки характеризується чіткою міністерсько-агентською побудовою. Політичне керівництво здійснює міністерство – The Danish Ministry of Environment and Gender Equality [183], до сфери якого входить агентство – The Danish Environmental Protection Agency [182].

Агентство поєднує нормативно-методичну діяльність, практичну реалізацію екополітик і міжнародну участь. Біологічна безпека забезпечується службами громадського здоров'я та ветеринарно-харчового контролю у тісній взаємодії з EFSA (Європейське агентство з безпеки харчових продуктів – European Food Safety Authority) та ECDC (Європейський центр з профілактики та контролю захворювань – European Centre for Disease Prevention and Control).

У Фінляндії екологічну політику очолює міністерство – Ministry of the Environment [164], внутрішня структура якого охоплює широкий спектр напрямів. Правові акти у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки доступні через офіційну базу правової інформації Finlex, власником якої є Міністерство юстиції [146].

Біологічна безпека спирається на інституції громадського здоров'я та ветеринарно-харчовий контроль, інтегровані в мережі ECDC, EFSA, ВООЗ і ВОАН. Взаємодія з екологічними органами особливо тісна у питаннях якості води, кліматичних ризиків і зоонозів.

ВОАН (World Organisation for Animal Health) є Всесвітньою організацією охорони здоров'я тварин. У сфері забезпечення біологічної безпеки ВОАН відповідає за: контроль і профілактику інфекційних хвороб тварин (зокрема зоонозів), безпеку тваринницької продукції, ветеринарні стандарти, міжнародний обмін даними про спалахи хвороб (пташиний грип, африканська чума свиней тощо). Це особливо важливо для концепції One Health – підходу, де здоров'я людей, тварин і довкілля розглядаються як єдина система [194].

В Ірландії ключовим екологічним регулятором є національний регулятор – Environmental Protection Agency Ireland [140], яке має широкі повноваження з ліцензування, моніторингу та правозастосування.

Біологічна безпека реалізується через служби громадського здоров'я та лабораторні системи у взаємодії з ECDC і EFSA.

У Чехії екологічну політику координує міністерство – Ministerstvo životního prostředí [160]. Контроль і нагляд здійснює інспекція – Czech Environmental Inspectorate [126].

Біологічна безпека спирається на установу громадського здоров'я – National Institute of Public Health, зокрема через систему інфекційного нагляду [181]. Взаємодія екологічних і біологічних структур відбувається через моніторинг факторів довкілля та готовність до інцидентів.

Порівняльний аналіз систем забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Європейському Союзі та державах-членах свідчить про формування уніфікованої функціональної моделі, заснованої на багаторівневому управлінні, розподілі компетенцій і мережевій координації. Незалежно від національних особливостей, у всіх розглянутих країнах простежується спільна логіка інституційної побудови: політичне та нормативне керівництво здійснюється профільними міністерствами, науково-експертну й операційну підтримку забезпечують агентства та інститути, а контроль і примус реалізуються через інспекційні та наглядові органи. Паралельно функціонує «біологічна вертикаль», що включає інституції громадського здоров'я, лабораторні мережі та ветеринарно-харчові служби.

Водночас ключові відмінності між країнами зумовлені ступенем децентралізації (федеративні та регіоналізовані моделі проти більш централізованих), інституційною інтеграцією екологічної політики з водним, інфраструктурним або енергетичним управлінням, а також глибиною впровадження підходу One Health. Європейський Союз у цій системі виступає не як заміник національних органів, а як координуючий і стандартизуючий рівень, який забезпечує узгодженість політик, обмін

даними та спільне реагування на транскордонні екологічні й біологічні загрози.

Суб'єктами забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні є всі органи державної влади, місцевого самоврядування, установи, організації та фахівці, які мають повноваження чи обов'язки щодо запобігання біологічним і екологічним загрозам, контролю їх поширення та реагування на надзвичайні ситуації.

На державному рівні ключову роль відіграють Кабінет Міністрів України, профільні міністерства та їх спеціалізовані служби.

Так, у сучасних умовах забезпечення екологічної та біологічної безпеки України здійснюється через узгоджену діяльність органів публічної адміністрації, передусім центральних органів виконавчої влади, які формують і реалізують державну політику у відповідних сферах. Провідну роль у медико-біологічному вимірі відіграє Міністерство охорони здоров'я України, яке уповноважене формувати та реалізовувати державну політику у сфері громадського здоров'я, санітарного та епідемічного благополуччя населення, біологічної безпеки та біозахисту. МОЗ забезпечує епідеміологічний нагляд, організовує профілактику та ліквідацію інфекційних захворювань, координує діяльність у сфері лабораторної діагностики, контролю обігу патогенних біологічних агентів, а також визначає медико-біологічні заходи реагування на надзвичайні ситуації біологічного характеру.

Функціонально важливе місце в системі екологічної безпеки територій посідає Міністерство розвитку громад та територій України, яке формує державну політику у сфері регіонального розвитку, просторового планування, житлово-комунального господарства та розвитку громад. У контексті екологічної та біологічної безпеки повноваження цього міністерства пов'язані з формуванням екологічно безпечного життєвого середовища, розвитком систем водопостачання та водовідведення,

управлінням відходами, мінімізацією екологічних ризиків у населених пунктах і підвищенням стійкості громад до природних та техногенних загроз.

Ключовим інтегрованим суб'єктом у сфері екологічної та біологічної безпеки на центральному рівні є Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України, яке поєднує повноваження у сферах економічної політики, охорони довкілля та аграрного розвитку. У межах цих повноважень міністерство забезпечує формування та реалізацію державної екологічної політики, охорону навколишнього природного середовища, збереження біорізноманіття, раціональне використання природних ресурсів, а також інтеграцію екологічних вимог у економічне планування та господарську діяльність. В аграрному та біобезпековому вимірі воно відповідає за продовольчу безпеку, ветеринарно-санітарну та фітосанітарну політику, профілактику та ліквідацію епізоотій і епіфітотій, регулювання обігу агрохімікатів і біологічних засобів захисту, що має безпосередній вплив на стан екосистем і здоров'я населення.

Доповнюють механізм забезпечення екологічної та біологічної безпеки спеціальні та правоохоронні органи публічної адміністрації. Адміністрація Державної прикордонної служби України реалізує контрольні та превентивні повноваження на державному кордоні, спрямовані на недопущення транскордонного переміщення небезпечних біологічних агентів, інфекційних захворювань, інвазивних видів, об'єктів флори і фауни, а також матеріалів, що можуть створювати екологічні загрози. Державна служба України з надзвичайних ситуацій забезпечує реагування на надзвичайні ситуації природного, техногенного та біологічного характеру, організовує заходи з ліквідації їх наслідків, проводить аварійно-рятувальні та відновлювальні роботи, спрямовані на захист населення і довкілля. Служба безпеки України у межах своїх повноважень здійснює контррозвідувальну та правоохоронну діяльність, спрямовану на запобігання біологічному тероризму, диверсіям, незаконному обігу небезпечних біологічних матеріалів і посяганням на екологічну безпеку як складову національної безпеки. Національна поліція

України забезпечує охорону публічного порядку у сфері екологічних правовідносин, розслідує кримінальні та адміністративні правопорушення у сфері охорони довкілля і біологічної безпеки та сприяє притягненню винних осіб до відповідальності. Державна митна служба України здійснює митний контроль за переміщенням через митний кордон України товарів, живих організмів, відходів, хімічних і біологічних речовин, забезпечуючи дотримання екологічних та біобезпечкових обмежень і міжнародних зобов'язань держави. Спеціалізовані контрольні повноваження у сфері безпечності харчових продуктів, ветеринарної медицини та фітосанітарії реалізує Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, діяльність якої є ключовою для попередження біологічних ризиків для людини.

Науково-експертний супровід державної політики у сфері екологічної та біологічної безпеки забезпечують Національна академія наук України, Національна академія аграрних наук України та Національна академія медичних наук України, які здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, оцінку ризиків, прогнозування загроз і наукове обґрунтування управлінських рішень. На регіональному та місцевому рівнях Місцеві державні (військові) адміністрації України та Органи місцевого самоврядування України реалізують державну політику з урахуванням територіальних особливостей, організовують заходи з охорони довкілля, забезпечення санітарного благополуччя населення та реагування на локальні екологічні й біологічні загрози. У сукупності діяльність цих суб'єктів формує комплексний, багаторівневий механізм забезпечення екологічної та біологічної безпеки України.

Важливими суб'єктами забезпечення екологічної та біологічної безпеки є установи, організації та підприємства, діяльність яких пов'язана з біологічними факторами ризику: медичні й ветеринарні заклади, лабораторії, науково-дослідні інститути, підприємства харчової, фармацевтичної та біотехнологічної промисловості, аграрні підприємства, а також об'єкти

інфраструктури, що впливають на стан довкілля, такі як водоканали чи очисні споруди.

Зокрема, Державна установа «Центр громадського здоров'я МОЗ України» є ключовою спеціалізованою установою у системі Міністерство охорони здоров'я України, яка після ліквідації санітарно-епідеміологічної служби забезпечує виконання значної частини її функцій у сучасному форматі громадського здоров'я. У сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки діяльність Центру має комплексний, міждисциплінарний і превентивний характер та спрямована насамперед на управління ризиками для здоров'я населення.

У біологічному вимірі Центр громадського здоров'я виконує функції епідеміологічного нагляду за інфекційними та окремими неінфекційними захворюваннями, зокрема здійснює системний збір, аналіз і інтерпретацію даних щодо захворюваності, смертності, поширення патогенних біологічних агентів і біологічних факторів ризику. Центр організовує та координує лабораторну мережу громадського здоров'я, забезпечуючи мікробіологічні, вірусологічні, паразитологічні, молекулярно-генетичні дослідження, необхідні для виявлення, ідентифікації та типування збудників інфекційних хвороб, у тому числі особливо небезпечних та нових (emerging) інфекцій. У цьому контексті ЦГЗ виконує важливу функцію раннього виявлення біологічних загроз і науково-методичного супроводу реагування на них.

Важливою складовою повноважень Центру є організація та координація протиепідемічних заходів, включно з участю у розробленні та реалізації планів готовності і реагування на спалахи інфекційних хвороб, епідемії та пандемії. Центр забезпечує методичний супровід розслідувань спалахів, оцінку шляхів передачі збудників, визначення груп ризику та підготовку рекомендацій для органів державної влади і місцевого самоврядування. У сфері біобезпеки він також бере участь у формуванні та впровадженні стандартів біозахисту і біобезпеки в лабораторіях, що працюють з патогенними біологічними агентами.

У контексті екологічної безпеки Центр громадського здоров'я реалізує повноваження з оцінки впливу факторів навколишнього середовища на здоров'я населення. Це включає аналіз ризиків, пов'язаних із якістю питної води, станом атмосферного повітря, ґрунтів, впливом хімічних, фізичних і біологічних чинників довкілля. Центр здійснює санітарно-гігієнічний моніторинг факторів середовища проживання людини, готує науково обґрунтовані висновки щодо їх небезпеки та розробляє пропозиції з мінімізації негативного впливу на здоров'я.

Окремим напрямом діяльності ЦГЗ є управління ризиками для здоров'я населення в умовах надзвичайних ситуацій, у тому числі біологічного, хімічного та радіаційного характеру. Центр бере участь у міжвідомчій взаємодії з органами цивільного захисту, екологічними та безпековими структурами, забезпечуючи науково-епідеміологічне обґрунтування управлінських рішень, оцінку потенційних наслідків для здоров'я та розроблення рекомендацій щодо захисних і профілактичних заходів.

Значущою функцією Центру громадського здоров'я є інформаційно-аналітичне та комунікаційне забезпечення біологічної й екологічної безпеки. Установа готує аналітичні звіти, прогнози та експертні висновки для МОЗ та інших органів публічної влади, а також забезпечує ризик-комунікацію з населенням, спрямовану на формування безпечної поведінки, підвищення обізнаності щодо біологічних і екологічних загроз та зміцнення довіри до заходів державної політики у сфері громадського здоров'я.

Таким чином, Державна установа «Центр громадського здоров'я МОЗ України» є центральною інституційною ланкою сучасної системи біологічної безпеки та важливим суб'єктом екологічної безпеки в її медико-гігієнічному вимірі, поєднуючи функції епідеміологічного нагляду, лабораторного контролю, оцінки ризиків, науково-методичного супроводу та міжвідомчої координації.

До безпосередніх виконавців (суб'єктів) системи забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні належать відповідні фахівці –

епідеміологи, бактеріологи, вірусологи, ветеринарні лікарі, фітосанітарні інспектори, екологи, фахівці цивільного захисту та відповідальні за біобезпеку в лабораторіях.

Екологічне законодавство України також визнає громадян і громадські організації важливими суб'єктами забезпечення екологічної та біологічної безпеки, оскільки вони мають право та обов'язок сприяти охороні довкілля, проводити громадський контроль і виявляти порушення.

Громадські організації відіграють важливу роль у механізмі забезпечення екологічної та біологічної безпеки, виступаючи сполучною ланкою між державою, науковою спільнотою та суспільством. Їхня діяльність сприяє формуванню суспільного запиту на екологічно відповідальну політику, підвищенню рівня екологічної свідомості населення та залученню громадян до процесів прийняття управлінських рішень у сфері охорони довкілля й біобезпеки. Через механізми громадського контролю, участь у стратегічних екологічних оцінках, громадських слуханнях і експертних обговореннях громадські організації здійснюють моніторинг дотримання природоохоронного законодавства та біобезпечкових стандартів, підвищуючи прозорість і підзвітність органів державної влади.

Водночас громадські організації виступають активними суб'єктами реалізації превентивних заходів у сфері екологічної та біологічної безпеки, зокрема через інформаційно-просвітницьку діяльність, екологічну освіту, популяризацію принципів сталого розвитку та біобезпечної поведінки. Їх участь у міжнародних проєктах і партнерських програмах сприяє впровадженню передового досвіду, інноваційних підходів і європейських стандартів управління екологічними та біологічними ризиками. Таким чином, громадські організації доповнюють державні механізми регулювання, посилюючи їхню ефективність, та відіграють важливу роль у формуванні інтегрованої системи забезпечення екологічної та біологічної безпеки на національному й регіональному рівнях.

Таким чином, забезпечення біологічної та екологічної безпеки є комплексною діяльністю, у якій беруть участь усі рівні державних інституцій, спеціалізовані служби, наукові й виробничі організації, професійні фахівці та суспільство загалом.

Правовою основою діяльності суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні є Конституція України, Основи законодавства України про охорону здоров'я, Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII «Про національну безпеку України», Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII «Про ліцензування видів господарської діяльності», Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII «Про ветеринарну медицину», Закон України від 06.04.2000 № 1644-III «Про перевезення небезпечних вантажів», Закон України від 20.02.2003 № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання», Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX «Про систему громадського здоров'я», Закон України від 06.04.2000 № 1645-III «Про захист населення від інфекційних хвороб», Закон України від 18.01.2001 № 2245-III «Про об'єкти підвищеної небезпеки», Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України від 16.10.1992 № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря», Закон України від 14.01.1998 № 15/98-ВР «Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання», Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV «Про захист тварин від жорстокого поводження», Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», Закон України від 31.05.2007 № 1103-V «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів», Закон України від 20.03.2023 № 2973-

IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» (набере чинності через шість місяців з дня скасування чи припинення воєнного стану), Закон України від 01.12.2022 № 2804-IX «Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією», Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX «Про управління відходами».

Серед підзаконних актів, якими врегульована діяльність суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки, слід виділити: постанову Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» (постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2024 р. № 684 «Деякі питання функціонування державної системи моніторингу довкілля та її підсистем» набере чинності одночасно із Законом України від 20 березня 2023 р. № 2973-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля»), постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 1999 р. № 1109 «Про затвердження Положення про державний санітарно-епідеміологічний нагляд в Україні», постанову Кабінету Міністрів України від 7 липня 2023 р. № 690 «Деякі питання забезпечення функціонування та ведення Державного електронного реєстру об'єктів підвищеної небезпеки», постанову Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів», постанову Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 № 808 «Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин», постанову Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 р. № 758 «Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу вод» тощо.

Також слід відзначити розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р «Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації» [97], розпорядження Кабінету Міністрів України № 1363-р від 20.10.2021 «Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року» [96], Рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», яке введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021 [66], а також Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту» від 17.12.2021 № 668/2021 [91].

Так, у Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1363-р від 20.10.2021, зазначено, що у відповідно до Індексу екологічної ефективності (Environmental Performance Index) Україна займає 60 місце. Найгірші показники в оцінці України становлять такі категорії: якість атмосферного повітря, умови для збереження біорізноманіття, стан екосистемних послуг, санітарія та управління відходами [96].

Основними проблемами у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів, які негативно впливають на здоров'я людей та сталість екосистем, є: забруднення навколишнього природного середовища викидами в атмосферне повітря та скидами у водні об'єкти від промислових підприємств; нераціональне використання основних природних ресурсів та їх виснаження; забруднення поверхневих, підземних та морських вод; недостатня лісистість території України; деградація земельних ресурсів; відсутність ефективної системи хімічної безпеки; відсутність достатньої інфраструктури та ефективної системи управління відходами, що призводить

до масового утворення несанкціонованих звалищ відходів і численних порушень нормативно-правових актів; відсутність дієвої системи державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища; недостатність частки територій для збереження біорізноманіття та ресурсів для забезпечення розвитку природно-заповідного фонду України; посилення глобальної зміни клімату і негативних наслідків для ряду секторів економіки і сфер життєдіяльності людини; негативний вплив наслідків Чорнобильської катастрофи та тимчасової окупації території України на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей; недостатня інтеграція природоохоронних і кліматоохоронних аспектів в секторальні і регіональні політики; недостатність освітнього та науково-технічного супроводу для вирішення викликів у сфері охорони навколишнього природного середовища щодо зменшення впливу, пом'якшення наслідків та адаптації до зміни клімату [96].

Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року розроблена для забезпечення виконання законів України: «Про національну безпеку України», «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату», «Про приєднання України до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці», «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», «Про ратифікацію Паризької угоди», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» [96].

В Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р,

зазначено, що відповідно до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна взяла на себе зобов'язання щодо охорони життя і здоров'я людей та тварин, запобігання поширенню на територію держави небезпечних інфекційних захворювань, вчасного реагування на спалахи небезпечних інфекційних хвороб. У сучасному світі проблема біологічної безпеки та біологічного захисту набуває значення в умовах глобалізації та появи нових загроз і ризиків глобального характеру, які потребують консолідації зусиль держави, суспільства, міжнародної спільноти для вирішення питань в галузі нерозповсюдження та протидії біологічним загрозам, у тому числі проявам тероризму [97].

Підвищення рівня транскордонного переміщення людей, товарів та транспортних засобів, неконтрольоване переміщення тварин та інфікованої тваринницької сировини і продукції, відсутність реєстру небезпечних інфекційних хвороб з урахуванням нестабільної епідемічної та епізоотичної ситуації у світі, ризик терористичних подій підвищують ризик завезення та поширення на територію держави збудників небезпечних хвороб та виникнення пов'язаних з ними надзвичайних подій [97].

Метою вказаної Стратегії було визначено поетапне створення єдиної системи біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я», виконання зобов'язань щодо охорони життя і здоров'я людей та тварин, запобігання поширенню на територію держави небезпечних інфекційних хвороб, вчасне реагування на спалахи інфекційних хвороб.

Основними напрямками реалізації Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року були: гармонізація національного законодавства з біологічної безпеки та біологічного захисту з нормами міжнародного права, міжнародними договорами і угодами, учасницею яких є Україна, забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері забезпечення

біологічної безпеки та біологічного захисту, підтримка міжнародних ініціатив у сфері біологічної безпеки, які відповідають національним інтересам, поглиблення співпраці з міжнародними організаціями, а також у рамках двостороннього співробітництва з провідними державами світу для посилення спроможності України у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту; організація здійснення контролю у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту; підвищення ефективності координації заходів з управління біологічними ризиками; посилення кадрового потенціалу та підвищення професійного рівня кадрів з питань біологічної безпеки та біологічного захисту [97].

Наразі слід констатувати, що досягненню поставленої у вказаній Стратегії мети завадила повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України. Наслідком війни стали катастрофічні наслідки для екологічної системи, знищення або суттєве пошкодження унікальних об'єктів інфраструктури, які забезпечували екологічну та біологічну безпеку (руйнування дамби Каховської ГЕС, що призвело до повного осушення Каховського водосховища – основного джерела водопостачання Півдня України; пошкодження захисної арки 4-го енергоблока Чорнобильської АЕС тощо).

У відповідності до Плану заходів щодо реалізації Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року був розроблений Закон України «Про біологічну безпеку та біологічний захист», який наразі очікує розгляду у Верховній Раді України.

Також у вказаному плані чітко визначені суб'єкти владних повноважень, відповідальні за його реалізацію, серед яких: Міністерство охорони здоров'я України, Мінінфраструктури (наразі – Міністерство розвитку громад та територій України), Мінагрополітики (наразі – Міністерство аграрної політики та продовольства України), Міндовкілля та Мінекономіки (наразі – Міністерство економіки, довкілля та сільського

господарства України), Адміністрація Держприкордонслужби, ДСНС, СБУ, Національна поліція, Держмитслужба, Держпродспоживслужба (Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів), Національна поліція, Національна академія наук (за згодою), Національна академія аграрних наук (за згодою), Національна академія медичних наук (за згодою), місцеві державні (військові) адміністрації, органи місцевого самоврядування [97].

Крім того, діяльність уповноважених суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні регламентована великою кількістю відомчих підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, наказами міністерств, якими затверджені відповідні інструкції, порядки, стандарти у сфері екологічної та біологічної безпеки.

До прикладу – це наказ Міністерства охорони здоров'я України і Академії медичних наук України від 21.03.2003 №127/27 «Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів» [99, с. 119-131]; наказ Міністерства охорони здоров'я України від 3 січня 2023 р. № 8 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків, пов'язаних із впливом небезпечних хімічних речовин та Граничних біологічних величин хімічних речовин» [77]; наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22 лютого 2023 р. № 365 «Про затвердження Порядку оцінки рівня небезпеки впливу біологічних агентів на працівників» [76]; наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 03.05.2019 № 239 «Про затвердження Порядку визначення окремого ветеринарно-санітарного статусу тваринної субпопуляції одного або декількох господарств з єдиною системою управління біологічною безпекою щодо однієї або кількох хвороб, стосовно яких запроваджено заходи нагляду, контролю та біологічної безпеки» [75] тощо.

Великий масив нормативного матеріалу, а також часті зміни до вищеперелічених нормативно-правових актів, не сприяє дотриманню принципу правової визначеності, чіткому та однозначному розумінню

суб'єктами своїх прав та обов'язків у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки, а також часто призводить до появи колізій та прогалин в законодавстві.

З метою вирішення актуальних питань забезпечення біологічної безпеки та уніфікації нормативних приписів у вказаній сфері суспільних відносин в Україні розроблено проєкт Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист».

Зазначений проєкт розроблений Міністерством охорони здоров'я України з метою поетапного створення єдиної системи біологічної безпеки та біологічного захисту за принципами: законності, відповідальності, комплексності, оперативності та своєчасності реагування, превентивності, наукової обґрунтованості, відкритості та підзвітності, економічної оптимальності та доцільності, та «єдиного здоров'я». Вказаний перспективний Закон визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади біологічної безпеки та біологічного захисту в Україні, задля збереження життя та здоров'я людей, тварин, рослин та дотримання екологічної безпеки [60].

Проєкт Закону «Про біологічну безпеку та біологічний захист» розроблено на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», введеного в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021 [66], а також відповідно до пункту 366 Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік, затвердженого розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 137-р.

У пояснювальні записці до проєкту Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» зазначається, що біобезпека є однією з найважливіших складових екологічної та національної безпеки України. На сьогодні у державі існує тенденція до посилення негативного впливу біологічних чинників на людину, тварин, рослин, а також навколишнє

природне середовище, можливість виникнення загроз біологічного походження, пов'язаних з імовірними негативними наслідками розвитку сучасних біотехнологій та синтетичної біології, міграційними процесами, транскордонними переміщеннями тварин та товарів, появою нових збудників емерджентних інфекцій, проявами біологічного тероризму, відсутністю чітко визначеної процедури провадження генетичноінженерної діяльності тощо [60].

Також у пояснювальній записці до вказаного проєкту підкреслено, що надзвичайно важлива роль у створенні системи біобезпеки належить контролю з боку держави за використанням біологічних агентів, лабораторній біобезпеці, колекційній діяльності зі штамми мікроорганізмів та унеможливленням їх витоку в навколишнє природне середовище. Крім того вказується, що усе більшої актуальності набуває питання створення єдиної комплексної системи біобезпеки та біозахисту, спрямованої на захист здоров'я людей, тварин та рослин за принципом «Єдине здоров'я» [60].

Прийняття Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» сприятиме адаптації національного законодавства та юридичної практики до права ЄС. Так, відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання щодо охорони життя і здоров'я людей та тварин, запобігання поширенню на територію держави небезпечних інфекційних захворювань, вчасного реагування на спалахи небезпечних інфекційних хвороб, підвищення готовності до ризику спалахів високо патогенних хвороб, що відповідає зобов'язанням за статтями 426, 427 (п. «b», «d» ч. 1), 428 Угоди про асоціацію [110].

Проєктом Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади біологічної безпеки та біологічного захисту в Україні. Перспективний закон вводить новий понятійний апарат визначаючи, серед іншого, такі поняття як, біологічна безпека; біосинтетична діяльність; біологічна небезпека; біологічний захист; біологічний ризик; біологічний токсин; біологічні агенти;

депозитарій мікроорганізмів; депонування штамів мікроорганізму; Перелік суб'єктів, які здійснюють роботи з біологічними агентами та біосинтетичну діяльність; суб'єкт діяльності з обігу біологічних агентів, суб'єкт біосинтетичної діяльності. Крім того, вказаний проєкт закону визначає уповноважений орган у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту, суб'єктів правовідносин у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту, визначає і розмежує повноваження Кабінету Міністрів України, уповноваженого органу у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [60].

Окремо слід відзначити, що в проєкті Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» закріплено права і обов'язки органів публічної адміністрації, основи міжвідомчої взаємодії та розмежування владних повноважень, юридичних осіб публічного і приватного права, фізичних осіб у цій сфері, встановлює правові та організаційні засади здійснення державного контролю у сферах господарської діяльності, які можуть становити ризик для біологічної безпеки та біологічного захисту, передбачає запровадження комплексу заходів, спрямованих на забезпечення охорони та захисту людей, тварин, рослин і довкілля від дії небезпечних біологічних факторів, виявлення та мінімізацію біологічних загроз, оцінювання й ефективне управління біологічними ризиками [60].

Таким чином, прийняття проєкту Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» чітко визначить адміністративно-правові засади діяльності суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки, що сприятиме удосконаленню публічного управління та адміністрування у даній сфері суспільних відносин.

Позитивно оцінюючи в цілому текст вищезазначеного законопроєкту, слід вказати на необхідність коригування його назви. Так, у назві вказаного перспективного закону вбачається зайвим словосполучення «та біологічний захист», адже біологічна безпека як загальне поняття в назві закону

передбачає безумовно і засоби її забезпечення, тобто засоби біологічного захисту. Причому засоби біологічного захисту можуть бути як правими, так і суто технічними.

Прийняття Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» має надзвичайно важливе значення для гарантування національної безпеки, охорони здоров'я населення та стабільного функціонування держави в умовах глобальних біологічних загроз. Сучасний світ характеризується швидким поширенням інфекційних хвороб, появою нових патогенів, активним переміщенням людей і товарів, а також розвитком біотехнологій, що створює як можливості, так і ризики. Вказаний Закон дозволить сформувати цілісну систему державного управління у сфері біобезпеки, визначить чіткі механізми реагування на біологічні інциденти, встановить правила щодо роботи з небезпечними біологічними агентами та врегулює діяльність лабораторій, наукових установ і підприємств.

Особливе значення має також підвищення рівня готовності країни до можливих біологічних загроз, включно з природними епідеміями, техногенними аваріями, біотероризмом та використанням патогенів під час воєнних дій. Вказаний Закон покликає створити нормативне підґрунтя для координації між органами влади, медичними закладами, силовими структурами та міжнародними партнерами, що забезпечуватиме швидке реагування і мінімізацію наслідків. Крім того, впровадження єдиних стандартів безпеки сприятиме контролю за переміщенням, зберіганням і використанням біологічних матеріалів, унеможливить їх незаконне поширення та підвищить рівень прозорості наукових і виробничих процесів.

Значущим аспектом є також посилення біозахисту на рівні суспільства й держави, включно з просвітницькою діяльністю, моніторингом інфекційних загроз, розвитком лабораторної мережі та системи епідеміологічного нагляду. Закон України «Про біологічну безпеку та біологічний захист» стимулюватиме впровадження сучасних технологій, протоколів безпеки і міжнародних стандартів, що зробить українську

біобезпекову систему більш інтегрованою у світовий простір та відкриє нові можливості для співпраці з країнами-партнерами. Зрештою, ухвалення цього нормативного акту створить основу для захисту здоров'я громадян, зменшення економічних втрат у випадку біологічних інцидентів та забезпечення стійкості держави в умовах потенційних загроз, що є ключовою умовою національної та глобальної безпеки.

Окремим напрямом удосконалення системи суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки є збільшення фінансування та матеріально-технічного забезпечення відповідних органів публічної адміністрації, які виконують відповідні функції, адже сучасні біологічні загрози вимагають наявності у фахівців високоякісної спеціалізованої техніки (вимірювальних приладів, пересувних лабораторій, якісного комп'ютерного обладнання тощо). Відповідні збільшені бюджетні видатки мають бути відображені у державному бюджеті. Не менше значення має розвиток міжнародного співробітництва у даній сфері та залучення міжнародних грантів на впровадження інноваційних заходів забезпечення екологічної та біологічної безпеки.

2.2 Особливості адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в окремих країнах ЄС

В умовах посилення глобальних екологічних викликів та зростання загроз біологічної безпеки сучасні держави змушені розробляти комплексні правові механізми для запобігання, протидії та мінімізації негативних наслідків антропогенних і природних чинників. Особливої значущості це набуває для країн, що здійснюють структурні реформи у сфері адміністративної юстиції та інтеграції європейських стандартів у національне законодавство. Німеччина, Франція та Велика Британія представляють собою приклади правових систем з розвинутими механізмами адміністративно-правового регулювання екологічної та біологічної безпеки, де поєднуються як превентивні, так і контролюючі підходи державного впливу.

Аналіз позитивного досвіду цих країн є особливо актуальним для України, що перебуває на етапі трансформації правової системи та імплементації європейських директив у сфері охорони довкілля та біобезпеки. Урахування кращих практик адміністративно-правових засад функціонування систем захисту довкілля дозволить не лише підвищити ефективність національного законодавства, але й зміцнити управлінські інструменти у протидії екологічним ризикам, адаптації до міжнародних стандартів та інтеграції до європейського правового простору. Отже, дослідження даної проблематики сприятиме наповненню науково-теоретичної бази, формуванню практичних рекомендацій для вдосконалення національної адміністративно-правової політики в Україні та забезпеченню сталого розвитку суспільства в цілому.

Для дослідження позитивного досвіду зарубіжних країн у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної та біологічної безпеки в першу чергу доцільно зосередити увагу на відповідному досвіді Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки та досвіді Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Франція та Німеччина є провідними державами Європейського Союзу, які визначають загальні тенденції розвитку європейського законодавства та формують пріоритетні напрями його вдосконалення. Велика Британія, хоча й вийшла зі складу Європейського Союзу, залишається одним із ключових партнерів ЄС та має значні напрацювання у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки.

Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Німеччині, Франції та Великій Британії поєднують конституційні гарантії, розгалужене спеціальне законодавство, розподіл повноважень між центральними й територіальними органами влади, а також розвинені механізми контролю, відповідальності та участі громадськості. У Німеччині базовою точкою є конституційний припис про обов'язок держави захищати природні основи життя (стаття 20а Основного закону) [150], який

конкретизується через систему федеральних законів і земельних актів. В адміністративно-правовому плані екологічна безпека забезпечується, зокрема, Федеральним законом про охорону природи (Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege – BNatSchG), що визначає компетенцію органів влади у сфері охорони біорізноманіття, режим охоронюваних територій, планування, а також процедури оцінки впливу на довкілля [149].

Важливою ланкою є Федеральний закон про контроль викидів (Bundes-Immissionsschutzgesetz – BImSchG), що закріплює дозвільну систему для потенційно небезпечних об'єктів (промислові установки, спалювання відходів, великі енергетичні об'єкти), вимоги до запобігання шкідливим впливам на людину, тваринний і рослинний світ, ґрунт, воду та повітря, а також механізми попередження ризиків – тобто класичний інструмент адміністративного регулювання екологічної безпеки [120].

Система біобезпеки (біологічної безпеки) у Німеччині спирається на імплементацію Картахенського протоколу про біобезпеку та відповідних актів ЄС: регулюється обіг ГМО, порядок імпорту та експорту живих модифікованих організмів, процедури оцінки ризику і повідомлення іншим державам про можливі транскордонні наслідки.

Функціонують спеціалізовані федеральні відомства (Федеральне відомство з охорони довкілля (Umweltbundesamt – UBA), відомства з захисту споживачів, аграрні та медичні регулятори), а основна маса дозвільних і наглядових повноважень реалізується органами публічної адміністрації земель. Федеральне відомство з охорони довкілля (офіційний сайт UBA – <https://www.umweltbundesamt.de/>) підтримує Федеральне міністерство з охорони довкілля (Federal Ministry for the Environment, Climate Action, Nature Conservation and Nuclear Safety) у питаннях контролю забруднення, управління відходами, охорони води, ґрунту та інших екологічних сфер.

Для Німеччини характерний високий рівень процедурної деталізації: чіткі правила екологічної експертизи, широке залучення громадськості в дозвільних процесах, можливість оскарження екологічних рішень в

адміністративних судах, а також наявність національних стратегій (наприклад, Національна стратегія збереження біорізноманіття) як рамок для міжвідомчої координації [167].

Франція вибудувала адміністративно-правові засади екологічної й біологічної безпеки навколо Конституційної екологічної хартії 2004 року, що має конституційний статус і закріплює право кожного на здорове довкілля, принцип запобігання (принцип обережності), принцип участі громадськості та обов'язок кожного дбати про довкілля [122]. Ці положення конкретизуються у Французькому екологічному кодексі (Code de l'environnement), який містить загальні принципи охорони довкілля, регулює доступ до інформації, участь громадськості, екологічну експертизу, режим небезпечних установок, охорону вод, повітря, флори й фауни, а також правові засади управління ризиками, пов'язаними з біотехнологіями та біологічними агентами [123].

Значну роль у сфері біобезпеки відіграють норми, що регулюють діяльність лабораторій, роботу з біологічними агентами різного рівня небезпеки, а також положення щодо ГМО, де екологічний кодекс встановлює вимоги до оцінки ризиків, процедур дозволів і нагляду за випробуваннями та введенням в обіг [123].

Для протидії біологічній зброї та токсинам діють відповідні статті Кодексу оборони Франції (Code de la défense), які криміналізують розробку, виробництво, зберігання і застосування біологічної й токсичної зброї.

Останніми роками Франція посилила екологічну кримінальну відповідальність, зокрема Законом про клімат і стійкість (Loi Climat et Résilience), який ввів нові склади злочинів, у тому числі «створення небезпеки для довкілля» у разі серйозного порушення екологічних вимог [157].

Політика збереження біорізноманіття реалізується через національні стратегії, що конкретизують цілі, пов'язані з Конвенцією про

біорізноманіття, охороною видів та екосистем, і встановлюють індикатори та механізми моніторингу [125].

Важливо, що французьке право системно розвиває доступ громадян до екологічної інформації та адміністративних документів, у тому числі в питаннях екологічних та біологічних ризиків, що підсилює прозорість і превенцію.

У Великій Британії стрижнем сучасної адміністративно-правової системи забезпечення екологічної безпеки є Environment Act 2021 (Закон про довкілля 2021 року), який після виходу з ЄС став основою для формування власної моделі екологічного управління й контролю [138]. Вказаний Закон передбачає встановлення довгострокових юридично обов'язкових цілей у сферах охорони природи, якості повітря, вод, відходів і ресурсоефективності, створення національних планів екологічного покращення (Environmental Improvement Plans), а також запровадження незалежного органу – Офісу з охорони довкілля (The Office for Environmental Protection (The OEP), офіційний сайт The OEP – <https://www.theoep.org.uk/>), який відповідає за моніторинг виконання екологічного законодавства урядом та іншими публічними органами, а також має повноваження ініціювати розслідування й провадження [138].

Важливе місце займають норми щодо збереження біорізноманіття, включно з концепцією «biodiversity net gain» – обов'язком забудовників забезпечити чистий приріст біорізноманіття при реалізації проєктів.

Адміністративні повноваження у сфері екологічної безпеки розподілені між галузевими агентствами (Environment Agency в Англії, SEPA у Шотландії тощо), міністерствами (Defra та ін.), органами місцевого самоврядування, які реалізують дозвільні, наглядові й контрольні функції щодо забруднювачів, поводження з відходами, водокористування, промислових установок. У сфері біобезпеки діє комплекс норм, пов'язаних з охороною здоров'я, праці й довкілля (регулювання лабораторій, робота з патогенами, ГМО), які опираються на міжнародні зобов'язання, стандарти

ВООЗ і попередні акти ЄС; управління ризиками здійснюється через дозвільні режими, інститути оцінки ризику, спеціальні інспекції й спільну роботу регуляторів у сфері охорони довкілля та охорони здоров'я.

Попри відмінності правових систем, у Німеччині, Франції та Великій Британії можна виділити низку спільних рис у підходах до забезпечення біологічної та екологічної безпеки.

По-перше, у всіх трьох країнах існує чітка нормативна «піраміда»: конституційні або квазіконституційні положення про охорону довкілля, рамкові закони (екологічні кодекси або комплексні акти) та велика кількість спеціальних законів щодо окремих видів ризиків (промислові викиди, відходи, хімічні речовини, ГМО, біологічні агенти тощо).

По-друге, загальними є принципи запобігання, дотримання правила – «забруднювач платить», сталого розвитку, високого рівня захисту здоров'я людини та довкілля – вони прямо закріплюються або впливають із основних законів і міжнародних зобов'язань (Конвенція про біологічне різноманіття [Convention on Biological Diversity. Rio de Janeiro, 5 June 1992. URL: <https://www.cbd.int/convention/text>], Картахенський протокол про біобезпеку [121], Орхуська конвенція [115]).

По-третє, в усіх юрисдикціях важливою є інституційна розгалуженість і спеціалізація: окремі міністерства, агентства та інспекції відповідають за різні сфери ризиків (промислові, хімічні, біологічні, аграрні, ядерні тощо), при цьому передбачено механізми міжвідомчої координації.

По-четверте, практично скрізь діє розвинена система адміністративних процедур: дозвільні режими для небезпечних видів діяльності, обов'язкова оцінка впливу на довкілля та/або оцінка ризиків для біобезпеки, обов'язки щодо моніторингу і звітності, а також інструменти примусового виконання (припис, штраф, призупинення або анулювання дозволу, кримінальна відповідальність за тяжкі порушення). Нарешті, спільним є акцент на участі громадськості: у Німеччині та Франції публічні консультації є обов'язковими елементами багатьох процедур, а у Великій Британії громадськість активно

залучається до розроблення стратегій, планів і локальних рішень щодо довкілля; в усіх трьох країнах діють механізми доступу до екологічної інформації та правосуддя у справах щодо довкілля. Інформація щодо стану екологічної та біологічної безпеки також якісно представлена на офіційних сайтах уповноважених органів публічної адміністрації [144; 185].

Разом з тим, існують і показові відмінності. Німеччина має яскраво виражену федеративну модель: значна частина адміністративних повноважень у сфері екологічної і біологічної безпеки належить землям, що вимагає сильних механізмів координації між федеральними та регіональними органами, а також призводить до певної варіативності практики на рівні земель.

Франція, навпаки, будучи унітарною державою з сильною централізованою адміністрацією, забезпечує більш однорідне застосування екологічного законодавства, причому значна частина норм систематизована в одному екологічному кодексі; додатковою особливістю є закріплення екологічних прав і принципів у Конституційній хартії, що надає їм особливої ваги в ієрархії норм та у судовому контролі.

Велика Британія формально не має писаної конституції, і тому екологічні цілі й принципи закріплені переважно в законодавстві, насамперед у Законі про довкілля 2021 року; ключовою інституційною відмінністю є створення незалежного Офісу з охорони довкілля з технічною функцією «екологічного омбудсмена» та наглядового органу над урядом, що підсилює механізми відповідальності саме центральної влади за досягнення цілей у сфері екологічної та біологічної безпеки.

У Франції акцент у кримінальному праві останніх років зроблено на суворіших санкціях за «екологічні злочини» (у тому числі за створення небезпеки довкіллю), тоді як у Німеччині та Великій Британії більший упор традиційно робився на адміністративно-штрафні механізми й комбінування регулювання, економічних стимулів і добровільних інструментів.

Також Німеччина та Франція залишаються інтегрованими в екологічне право ЄС, у той час як Велика Британія після Brexit зберігає значну частину «успадкованих» норм, але поступово формує власні цілі і механізми, що може вести до розходжень за стандартами захисту та моделями регулювання.

Для України досвід цих трьох країн є цінним у кількох напрямках. По-перше, заслуговує на увагу рівень конституційного й квазіконституційного закріплення екологічних прав, обов'язків та принципів. Україна вже має статтю 50 Конституції про право на безпечне довкілля, але корисним може бути підхід Франції та Німеччини до деталізації екологічних принципів (запобігання, участі громадськості, відповідальності перед наступними поколіннями) у конституційних або органічних актах, що посилює аргументацію судів і органів влади при ухваленні рішень у сфері біологічної та екологічної безпеки.

По-друге, варто запозичити модель незалежного органу екологічного нагляду на зразок британського ОЕР, який контролює не тільки суб'єктів господарювання, а насамперед виконання державою своїх власних екологічних зобов'язань (цілі з біорізноманіття, якості повітря, води, управління відходами тощо). Це особливо актуально для України з огляду на потребу відбудови та одночасної імплементації екологічного *acquis* ЄС.

По-третє, з Німеччини та Франції доцільно запозичити практику систематизації екологічного законодавства: або у вигляді кодифікованого екологічного кодексу (французький досвід), або принаймні через чіткі рамкові акти зі зрозумілим розподілом адміністративних повноважень і процедур та розвинутими підзаконними актами.

По-четверте, важливим є посилення системи біобезпеки на основі європейських підходів: створення єдиної вертикалі органів, відповідальних за управління ризиками ГМО, лабораторної безпеки, поводження з патогенами, узгоджених процедур оцінки ризику, повідомлення та транскордонної співпраці відповідно до Картахенського протоколу і права ЄС.

По-п'яте, усі три країни демонструють, наскільки важливі реальні механізми участі громадськості й доступу до інформації: тут Україні варто рухатися далі за Орхуську конвенцію – наприклад, розширювати практику обов'язкових електронних консультацій щодо рішень, що впливають на біологічну та екологічну безпеку, забезпечити прості процедури адміністративного і судового оскарження екологічних рішень.

По-шосте, показовим є акцент на комплексних національних стратегіях з біорізноманіття й навколишнього середовища з чіткими показниками та системою моніторингу: досвід Німеччини, Франції та Великої Британії свідчить, що саме поєднання стратегічного планування, незалежного моніторингу, жорстких цілей і реальних санкцій за їх невиконання дозволяє перетворити екологічні та біологічні стандарти з декларацій на дієві інструменти державно-управлінського впливу.

В цілому Німеччина, Франція й Велика Британія демонструють три різні, але в чомусь конвергентні моделі адміністративно-правового забезпечення біологічної та екологічної безпеки: федеративну, кодифіковано-централізовану та модель «постєвропейського» переосмислення екологічного управління. Для України їхній досвід цінний не просто набором окремих законів, а логікою побудови системи: від закріплення принципів на конституційному рівні – до незалежного нагляду, сильної дозвільної та контрольної-наглядової адміністрації, інтегрованої біобезпекової політики та реальної участі суспільства у прийнятті рішень, що стосуються безпеки довкілля й біологічних ризиків.

В свою чергу досвід Республіки Польща, а також Балтійських держав (Естонії, Латвії, Литви) у сфері адміністративно-правового забезпечення екологічної та біологічної безпеки є особливо цінним для України, оскільки ці країни здійснили перехід від соціалістичної правової системи, успішно реалізували комплекс інституційних та адміністративно-правових реформ та набули повноправного членства в Європейському Союзі.

Адміністративно-правові засади забезпечення екологічної та біологічної безпеки у Республіці Польща та Балтійських державах сформовані на стику конституційних гарантій, спеціального екологічного законодавства, процедур превентивного контролю (дозвільних, наглядових, оцінки впливу на довкілля), а також «біобезпечових» регуляторних режимів у сфері санітарно-епідемічного благополуччя, контролю інфекційних хвороб і обігу генетично модифікованих організмів (ГМО). Для всіх вказаних держав спільним є визначальний вплив права ЄС (зокрема щодо оцінки впливу на довкілля, охорони вод, управління відходами, мережі Natura 2000, біобезпеки та контролю інвазійних видів), однак інституційні моделі й адміністративні інструменти мають національні особливості, що безпосередньо позначаються на ефективності забезпечення безпеки та розподілі компетенцій між центральними органами публічної адміністрації, регіонами й муніципалітетами.

У Польщі нормативний «каркас» екологічної безпеки в адміністративно-правовому вимірі вибудовується навколо кодифікованого підходу до охорони компонентів довкілля та інтегрованого запобігання забрудненню. Базовим актом є Закон «Право охорони навколишнього середовища», який закріплює принципи охорони довкілля, інструменти державної екологічної політики, систему екологічних стандартів і платежів, а також механізми адміністративного контролю та відповідальності [188].

Центральне значення для превентивної функції адміністративного права має процедурний блок: надання доступу до екологічної інформації, участь громадськості та обов'язковість оцінки впливу на довкілля (ОВД) для певних видів діяльності й планувальних рішень, що працює як «фільтр ризиків» ще до початку реалізації проєктів [189].

У площині охорони біорізноманіття та природних територій польська модель опирається на Закон «Про охорону природи», який установлює форми охорони (національні парки, резервати, Natura 2000 тощо), режимні обмеження і компетенції органів охорони природи [187]. З погляду

адміністративно-правової доктрини важливо, що екологічна безпека в Польщі «операціоналізується» через дозвільно-наглядову систему: рішення про умови реалізації проєктів (після ОВД), екологічні дозволи для установок, контроль дотримання нормативів, приписи та санкції, що утворює класичний набір адміністративних засобів управління ризиками.

Біологічна безпека в Польщі, якщо розуміти її широко (захист населення й екосистем від біологічних загроз – інфекційних агентів, небезпечних біоматеріалів, неконтрольованого поширення ГМО тощо), значною мірою забезпечується правом публічного здоров'я й санітарного нагляду. Фундаментальну роль відіграє Закон про Державну санітарну інспекцію, який визначає адміністративну систему санітарного нагляду як інструмент держави для захисту здоров'я населення (у тому числі у зв'язку з факторами середовища) [186].

Спеціальним «антиінфекційним» стрижнем є Закон про запобігання та боротьбу із зараженнями й інфекційними хворобами у людей, який встановлює повноваження органів влади щодо епідеміологічного нагляду, протиепідемічних заходів та обов'язків суб'єктів [190].

Адміністративно-правовий сенс цих актів полягає в тому, що біоризики переводяться у площину управлінських режимів: встановлюються юридичні підстави для обмежувальних та зобов'язальних заходів, порядок контролю, компетентні органи, процедури прийняття рішень і юридична відповідальність. У результаті екологічна та біологічна безпека в Польщі постають як взаємопов'язані сфери, де екологічні ризики «знімаються» оцінкою впливу на довкілля (ОВД), дозволами, екоконтролем, а біологічні – санітарно-епідемічним наглядом та спеціальними протиепідемічними процедурами; при цьому спільним знаменником є адміністративно-правова логіка превенції та державного контролю.

У державах Балтії (Естонія, Латвія, Литва) конструкція засад екологічної безпеки так само базується на комплексних рамкових законах та процедурних механізмах, але виразно простежуються різні «центри ваги» у

кодифікації та інституційному дизайні. В Естонії характерною є кодифікаційна тенденція через Екологічний кодекс: Загальна частина Екологічного кодексу закріплює мету зменшення негативних впливів на довкілля, охорону здоров'я та добробуту людей, збереження біорізноманіття й досягнення належного стану довкілля, тим самим формуючи принципову основу для адміністративних рішень у екосфері [147].

Процедурну «вісь» превенції забезпечує Закон про оцінку впливу на довкілля та систему екологічного менеджменту, який встановлює правові підстави і порядок оцінювання ймовірного впливу (на рівні проєктів і планів), а також пов'язує цю оцінку з рішеннями дозвільного характеру [139].

Окремі ресурсні та природоохоронні режими деталізують охорону вод і управління водокористуванням [193], управління відходами як запобігання забрудненню й мінімізацію ризиків, у тому числі поводження з небезпечними відходами [192], а також охорону природи і біорізноманіття через встановлення охоронних категорій та режимів територій [168].

Якщо оцінювати адміністративно-правову модель Естонії в термінах «екологічної безпеки», то її сильна сторона – системність принципів (через Загальну частину Екокодексу) та чітка процедурна підпорядкованість управлінських рішень оцінці впливів і дозволам, що підвищує передбачуваність та юридичну керованість екологічних ризиків.

Біологічна безпека в Естонії на рівні публічного адміністрування суттєво спирається на правовий режим профілактики і контролю інфекційних хвороб. Профільний закон визначає організацію контролю комунікабельних (інфекційних) захворювань, процедури надання медичної допомоги інфікованим особам, а також обов'язки держави, органів місцевого самоврядування та приватних суб'єктів щодо запобігання і контролю [124]. Цим створюються адміністративно-правові підстави для рішень органів охорони здоров'я, системи нагляду та реагування, що особливо важливо для «біологічних» ризиків із транскордонним потенціалом.

Латвія, зі свого боку, базує екологічну безпеку на рамковому Законі про охорону довкілля, який визначає загальні принципи захисту, відновлення якості довкілля та сталого використання природних ресурсів і задає основу для діяльності публічної адміністрації у цій сфері [191]. Спеціалізацію «антизабруднювального» напряму забезпечує Закон «Про забруднення», спрямований на запобігання або зменшення шкоди для здоров'я, майна й довкілля від забруднення та на встановлення регуляторних вимог до джерел забруднення (як типова адміністративно-правова «дозвільно-нормативна» модель) [171]. Процедурний інструмент попередження екологічних ризиків на етапі планування та проектування закріплює Закон «Про оцінку впливу на довкілля», що вбудовує оцінювання впливів у систему прийняття адміністративних рішень щодо реалізації діяльності [156]. Для компонентної безпеки (зокрема відходів як джерела ризиків для довкілля та здоров'я) діє Закон про управління відходами, який визначає правила збирання, сортування, зберігання, відновлення та видалення відходів, а також дозволеність цих операцій лише у встановлених місцях, умовах (що є типовим адміністративним запобіжником). У сфері охорони біорізноманіття та природних територій ключовим є Закон «Про особливо охоронювані природні території», який визначає систему охоронних територій, режими, процедури та пов'язує їх із вимогами оцінки впливів, особливо для територій Natura 2000 [152].

В адміністративно-правовому вимірі латвійська модель демонструє класичну «тріаду»: рамкові принципи (Environmental Protection Law) плюс спеціальні режими протидії забрудненню (Law On Pollution) плюс обов'язкова процедурна оцінка ризиків (EIA Law), що в сукупності забезпечує керованість екологічної небезпеки через дозвільні рішення, умови діяльності, нагляд і санкції.

Біологічна безпека у Латвії виразно закріплена у Законі про епідеміологічну безпеку, який визначає поняття епідеміологічної безпеки, повноваження і обов'язки органів держави, самоврядування та приватних

осіб у цій сфері, а також юридичну відповідальність за порушення встановлених вимог [141]. У контексті адміністративно-правових засад це означає, що механізми реагування на інфекційні загрози мають чітку законну основу для управлінських рішень, обмежень і приписів, що є суттєвим елементом «біологічної» компоненти національної безпеки.

Литва поєднує рамкову екологічну конструкцію із деталізованими спеціальними законами та інституційним поділом функцій екологічного контролю. Вихідним актом є Закон про охорону довкілля, який регулює суспільні відносини у сфері охорони довкілля, закріплює права та обов'язки суб'єктів, а також окреслює систему державного управління у цій сфері [153].

Для охорони природних територій та біорізноманіття системоутворюючим є Закон про охоронювані території, який визначає систему, правові підстави створення, управління й контролю охоронюваних територій [155].

Водна безпека та запобігання водному забрудненню регулюються Законом про воду (як базовим актом щодо управління, використання та охорони вод) [177].

Процедурна превенція екологічних ризиків у Литві закріплена в Законі про оцінку впливу на довкілля запропонованої господарської діяльності, який визначає сам процес ОВД та взаємодію учасників і органів влади під час підготовки та прийняття рішень [175]. У сфері «техногенно-екологічних» ризиків, які прямо впливають на безпеку, істотним є режим управління відходами (включно з небезпечними), який зменшує ймовірність забруднення ґрунтів, вод і харчових ланцюгів [176]. У сукупності литовський підхід демонструє типову для ЄС логіку: стратегічні принципи й розподіл компетенцій у рамковому законі плюс «точкові» режими щодо територій, вод, ОВД, відходів, що забезпечує адміністративно-правовий контроль ризиків як на етапі планування (ОВД), так і на етапі експлуатації (дозволи, контроль, відповідальність).

Біологічна безпека в Литві має два особливо важливі нормативні виміри: перший – санітарно-епідемічний контроль інфекційних хвороб; другий – біобезпека у зв'язку з обігом і використанням ГМО. Закон про профілактику та контроль комунікабельних захворювань у людей встановлює основи управління профілактикою й контролем інфекційних захворювань та відповідні повноваження публічної влади. Закон про ГМО визначає сфери діяльності, пов'язаної з генетично модифікованими організмами та продуктами, державне управління і нагляд у цій сфері (у т.ч. в частині оцінки ризиків) [154].

Адміністративно-правова сутність цього блоку полягає в тому, що «біологічні» ризики (епідемії, ризики від біотехнологій) врегульовані через систему юридично визначених компетенцій, процедур оцінювання та дозволів, вимог до обігу та контролю, що дає можливість державі діяти в межах законності й пропорційності.

Порівняльно-правовий висновок полягає у тому, що Польща й країни Балтії використовують спільний для європейської адміністративно-правової традиції набір інструментів забезпечення екологічної та біологічної безпеки: принципи превенції та обережності, дозвільно-наглядові режими, обов'язкові процедури оцінки впливу на довкілля та участі громадськості, режим охорони природних територій і біорізноманіття, а також спеціальні правові режими протиепідемічного нагляду та контролю біологічних ризиків. Водночас відмінності проявляються у «точці кодифікації» (Естонія – сильні рамкові принципи через Загальну частину Екокодексу; Польща та Латвія – виразна роль базових рамкових законів із деталізацією через спеціальні акти; Литва – рамковий закон із розгалуженою спеціалізацією), а також у способі інституційного розмежування функцій (окремі наглядові органи, санітарні служби, природоохоронні адміністрації). Для практики забезпечення безпеки це означає, що ефективність значною мірою визначається не лише «наявністю» норм, а й тим, наскільки чітко закон розподіляє компетенції, наскільки процедурно пов'язує оцінку ризику з дозволом або рішенням, і

наскільки дієвими є механізми контролю, приписів та юридичної відповідальності в адміністративному процесі.

Окрему увагу слід приділити системам органів публічної адміністрації, які забезпечують екологічну та біологічну безпеку в Республіці Польща та країнах Балтії з метою запозичення позитивних елементів для імплементації в національне законодавство.

Так, у Республіці Польща та країнах Балтії (Литва, Латвія, Естонія) система органів публічної адміністрації у сфері екологічної та біологічної безпеки побудована за принципом чіткого розмежування формування політики, адміністративного управління та незалежного контролю, що забезпечує її ефективність і стійкість. У Польщі ключову роль відіграє Міністерство клімату та довкілля, яке формує державну екологічну політику, тоді як її реалізація покладена на спеціалізовані служби та агентства, зокрема Генеральну дирекцію охорони довкілля та воєводські інспекції охорони навколишнього середовища. Важливим елементом є Державна інспекція охорони навколишнього середовища, що має значні контрольні та повноваження щодо накладення санкцій і діє відносно автономно від політичного впливу. У сфері біологічної безпеки Польща активно інтегрує екологічне, санітарне та ветеринарне адміністрування, забезпечуючи міжвідомчу координацію, зокрема між екологічними інспекціями, санітарною службою та Головною ветеринарною інспекцією, що особливо важливо для контролю зоонозів, ГМО та біологічних ризиків.

У країнах Балтії система є ще більш децентралізованою, але водночас технологічно та інституційно інтегрованою. В Литві, Латвії та Естонії міністерства довкілля виконують стратегічну та нормотворчу функцію, тоді як практичне управління і контроль зосереджені в екологічних агентствах та інспекціях, які мають високий рівень цифровізації, відкритості даних і доступу громадськості до екологічної інформації. Значною рисою балтійських моделей є активне залучення муніципалітетів до управління природними ресурсами, біорізноманіттям та відходами, а також тісна

взаємодія екологічних органів з науковими установами та центрами оцінки ризиків. У сфері біологічної безпеки країни Балтії роблять акцент на превенції, ранньому виявленні загроз та кризовому реагуванні, використовуючи міжсекторальні платформи взаємодії між екологічними, медичними, ветеринарними та прикордонними службами, що відповідає підходу «One Health» [169].

Для України з цього досвіду доцільно запозичити насамперед інституційну чіткість і розмежування функцій між формуванням політики, її реалізацією та контролем, посилення незалежності екологічної інспекції та її реальних контрольних повноважень, а також розвиток міжвідомчої координації у сфері біологічної безпеки. Важливими є також запровадження системного підходу «One Health», інтеграція екологічної, санітарної та ветеринарної політики, цифровізація екологічного моніторингу, відкритість даних і реальна участь громад та місцевого самоврядування у забезпеченні екологічної безпеки. У сукупності ці елементи можуть суттєво підвищити інституційну спроможність України у сфері екологічної та біологічної безпеки та наблизити її систему публічної адміністрації до європейських стандартів.

Узагальнюючи адміністративно-правовий досвід Республіки Польща та Балтійських держав у сфері забезпечення екологічної й біологічної безпеки, доцільно сформулювати висновок, орієнтований не на механічне запозичення окремих норм, а на імплементацію системних рішень, які довели свою ефективність у праві ЄС і національних правопорядках цих держав.

Насамперед, для національного законодавства доцільною є імплементація кодифікованого або квазікодифікованого підходу до екологічної безпеки, за зразком естонської моделі Загальної частини Екологічного кодексу. Закріплення на рівні рамкового закону єдиних принципів екологічної та біологічної безпеки (превенції, обережності, інтеграції екологічних вимог у всі сфери публічної політики, пропорційності адміністративних обмежень, а також принципу – «забруднювач платить»)

дозволило б подолати фрагментарність правового регулювання та забезпечити єдину методологічну основу для прийняття адміністративних рішень у суміжних секторах (довкілля, охорона здоров'я, біобезпека, просторове планування).

По-друге, перспективним є запозичення польського та балтійського підходу до процедурної превенції ризиків через обов'язкову оцінку впливу на довкілля і стратегічну екологічну оцінку як «юридичного фільтра» небезпечних рішень. Удосконалення національного законодавства в цьому напрямі має передбачати не лише формальне проведення ОВД (Оцінка впливу на довкілля), СЕО (Стратегічна екологічна оцінка), а й жорстке процесуальне пов'язування їх результатів з адміністративним дозволом або відмовою у реалізації діяльності, що становить екологічну чи біологічну загрозу. Досвід Польщі та Латвії свідчить, що саме процедурна обов'язковість і юридичні наслідки висновків оцінки впливу на довкілля підвищують реальний рівень безпеки.

По-третє, варто імплементувати чіткий адміністративно-правовий поділ компетенцій між органами екологічного управління, санітарно-епідеміологічного нагляду та органами охорони природи, характерний для Польщі й країн Балтії. Закріплення на законодавчому рівні конкретних повноважень (контроль, видача приписів, зупинення діяльності, накладення адміністративних санкцій) у сфері екологічної та біологічної безпеки дозволяє уникнути дублювання функцій і «розмивання» відповідальності, що є критично важливим у ситуаціях екологічних інцидентів або епідемічних загроз.

По-четверте, доцільною є імплементация інтегрованих дозвільних режимів для екологічно небезпечних видів діяльності за зразком польського підходу до комплексних екологічних дозволів. Такий інструмент дозволяє концентрувати в одному адміністративному акті вимоги щодо викидів, скидів, поводження з відходами, використання ресурсів і заходів запобігання

аваріям, що підвищує керованість ризиків і спрощує контроль за дотриманням екологічних стандартів.

По-п'яте, особливо цінним для національного законодавства є досвід Балтійських держав щодо правового поєднання екологічної та біологічної безпеки через охорону біорізноманіття і режим охоронюваних територій. Інтеграція вимог щодо збереження природних оселищ і видів у процедурі ОВД, включаючи планування та дозвільні рішення (як це реалізовано в Латвії та Литві для територій Natura 2000), може бути використана як ефективний механізм запобігання деградації екосистем, що водночас знижує ризики для здоров'я людини і продовольчої безпеки.

По-шосте, у сфері біологічної безпеки доцільним є запозичення чітко структурованих адміністративно-правових режимів санітарно-епідемічного нагляду, характерних для Польщі, Естонії та Латвії. Законодавче визначення процедур реагування на біологічні загрози, повноважень органів публічної влади щодо запровадження обмежувальних заходів, обов'язків суб'єктів господарювання та населення, а також меж адміністративного примусу дозволяє забезпечити баланс між захистом публічних інтересів і дотриманням прав людини в кризових ситуаціях.

По-сьоме, доцільною є імплементація спеціалізованого правового режиму біобезпеки у сфері використання генетично модифікованих організмів за прикладом литовського законодавства, яке поєднує оцінку ризиків, дозвільну систему та державний нагляд. Такий підхід дозволяє врегулювати біотехнологічні ризики не фрагментарно, а в межах єдиної адміністративної логіки, узгодженої з екологічною та продовольчою безпекою.

2.3 Підстави, порядок та особливості притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення норм законодавства у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС

Юридична відповідальність за порушення вимог біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС ґрунтується на спільній логіці «запобігання ризику – державний контроль (нагляд) – фіксація порушення – застосування санкції та (або) відшкодування шкоди – судовий і адміністративний контроль законності», але відрізняється інституційною архітектурою: в Україні це переважно кодифіковані склади правопорушень у КУпАП і КК плюс спеціальні закони; у ЄС – «рамка» з директив та регламентів, а конкретні санкції встановлюють держави-члени, із «мінімальними стандартами» ЄС для криміналізації та ефективності покарань.

В Україні базова «екологічна» підстава відповідальності впливає з правового режиму охорони довкілля та екологічної безпеки, де закон прямо передбачає наявність юридичної відповідальності за екопорушення, обов'язок припинення порушення і відшкодування шкоди, а також компетенцію органів контролю й суду застосовувати заходи впливу [86].

«Біологічна безпека» в українському праві проявляється як сукупність режимів: громадське здоров'я, епідбезпека (запобігання інфекційним хворобам, реагування на загрози, повноваження органів охорони здоров'я), ветеринарно-санітарний блок (хвороби тварин, зоонози, карантинні заходи), безпечність харчових продуктів (офіційні контролі, простежуваність, вилучення небезпечної продукції), а також спеціальний режим біобезпеки при поводженні з ГМО (реєстрація – маркування – наявність дозволу – контроль) – відповідно, юридична відповідальність може наставати за порушення будь-якого з цих режимів, якщо є склад правопорушення, вина, причинний зв'язок і (для деліктів про шкоду) факт шкоди чи загрози її настання [65; 68; 78; 84; 94].

У ЄС «екологічна безпека» регулюється передусім директивами й регламентами про запобігання забрудненню, управління відходами, промислові викиди та відповідальність за екологічну шкоду, тоді як «біобезпека» охоплює, зокрема, контрольоване використання ГММ у замкнених системах, вивільнення, обіг ГМО, санітарно-епідемічні та харчові офіційні контролю (у частині загроз здоров'ю людини, тварин, довкіллю) – і саме порушення вимог цих актів стає юридичною підставою для санкцій на національному рівні, а для найбільш суспільно небезпечних діянь – для кримінальної відповідальності за мінімальними стандартами права ЄС [131; 132; 133; 134].

Підстави притягнення до відповідальності в Україні традиційно «розкладаються» на 4 блоки: адміністративна, кримінальна, цивільно-правова (деліктна, господарсько-деліктна) та дисциплінарна (для службовців, працівників). Адміністративна відповідальність настає за вчинення адміністративного проступку, передбаченого КУпАП або спеціальними законами, і зазвичай охоплює порушення правил використання природних ресурсів, екологічних вимог при здійсненні господарської діяльності, поводження з відходами, порушення санітарних, ветеринарних вимог чи правил біобезпеки – при цьому типовими юридичними наслідками є штраф, конфіскація предметів правопорушення, адміністративне припинення, зупинення діяльності через суд у передбачених випадках, а також обов'язкові приписи контролюючого органу усунути порушення в строк [33].

Кримінальна відповідальність настає, коли порушення досягає рівня суспільної небезпечності, описаної в складах злочинів Кримінального кодексу (для екологічної та біологічної безпеки це, як правило, або «порушення спеціальних правил», що створили небезпеку чи спричинили наслідки, або фактичне заподіяння істотної шкоди довкіллю, здоров'ю, або незаконне поводження з небезпечними матеріалами, відходами тощо) і тягне покарання від штрафу, обмеження волі до позбавлення волі, а також

спеціальні наслідки (конфіскація, заборона обіймати посади, спеціальна конфіскація тощо) [40].

Цивільно-правова (майнова) відповідальність полягає у відшкодуванні шкоди (екологічної шкоди, шкоди здоров'ю, майну, витрат на відновлення тощо) і може наставати як паралельно з адміністративною, кримінальною, так і незалежно від них, якщо доведено факт шкоди, протиправність, причинний зв'язок і вину (а в окремих екологічно небезпечних видах діяльності – застосовуються підходи підвищеної відповідальності (ризик) в межах національної моделі) [86].

Дисциплінарна відповідальність охоплює посадових осіб і працівників, які порушили внутрішні регламенти біобезпеки, екологічні інструкції, технологічні карти, правила поводження з небезпечними матеріалами тощо, і реалізується роботодавцем або органом управління службою відповідно до трудового, службового законодавства (догана, звільнення тощо), часто як «друга лінія» реагування після інциденту або перевірки.

Порядок притягнення до відповідальності в Україні залежить від виду юридичної відповідальності, але має спільні стадії. На «вході» майже завжди є контроль (нагляд) і фіксація порушення: для екологічної сфери – інспекції, акти перевірок, протоколи, приписи, розрахунки збитків; для біологічної – акти офіційного контролю, лабораторні дослідження, рішення про вилучення, знищення небезпечних об'єктів, карантинні, обмежувальні заходи, приписи; для ГМО – перевірка дотримання режиму реєстрації, маркування, випробувань, вивільнення у довкілля та простежуваності [68; 84; 100].

В подальшому, для адміністративних справ типовий механізм наступний: уповноважена посадова особа складає протокол, виносить постанову (залежно від підвідомчості), особі роз'яснюються права, забезпечується можливість надати пояснення і докази; рішення може бути оскаржене адміністративно або в суді; санкція виконується (сплата штрафу, конфіскація, виконання припису), причому невиконання припису або

повторність може підвищувати ризики для суб'єкта (нові санкції, ініціювання зупинення діяльності через суд, передача матеріалів до правоохоронних органів).

Для кримінальної відповідальності «процесуальний каркас» задає КПК: відомості про кримінальне правопорушення вносяться до ЄРДР, проводиться досудове розслідування (огляди, експертизи, відбір проб, документи контролю як джерело доказів), прокурор здійснює процесуальне керівництво, справа передається до суду, де встановлюються склад злочину, вина і причинний зв'язок; паралельно може заявлятися цивільний позов у кримінальному провадженні про відшкодування шкоди [40; 41].

Для цивільно-правового відшкодування ключове – доведення шкоди і її розміру, що в екологічних спорах часто спирається на нормативні методики розрахунку збитків і дані інструментального контролю, а в біологічних інцидентах – на медичні (ветеринарні) висновки, епідрозслідування, лабораторні результати; позов може подаватися державою (в інтересах довкілля), органом місцевого самоврядування, потерпілими або іншими уповноваженими суб'єктами.

Особливості української моделі саме для сфери екологічної безпеки полягають у тому, що: по-перше, часто застосовується «комбінація» заходів: припис на усунення порушення плюс адміністративний штраф, плюс розрахунок збитків (делікт), крім того, у разі істотної шкоди чи загрози – передача матеріалів для кримінального провадження; по-друге, екологічні інструменти превенції (ОВД і СЕО) створюють окремі підстави відповідальності: порушення процедур ОВД (непроведення, фальсифікація даних, невиконання умов висновку) або СЕО (ігнорування екологічних наслідків у плануванні) зазвичай «підсвічує» протиправність діяльності й підсилює доказову базу для санкцій та зупинення або скасування рішень, а також може слугувати підставою для судового оскарження адміністративних актів і дозволів [87; 95]; по-третє, щодо відходів та небезпечних речовин суттєву роль відіграють наявність дозволів, облік і простежуваність:

порушення ліцензійних умов, правил збирання, перевезення, зберігання, оброблення, а також транскордонного переміщення, як правило, тягне адміністративні санкції й приписи, а за небезпечних наслідків може трансформуватися у кримінальну площину [40; 100].

Для біологічної безпеки українська специфіка полягає в тому, що юридичні механізми часто запускаються не лише «після шкоди», а й «після загрози»: введення карантинних, обмежувальних заходів, вилучення з обігу небезпечних харчових продуктів, заборона експлуатації об'єкта, припинення діяльності, якщо діяльність створює ризик для життя, здоров'я (тут важлива доказовість ризику – лабораторні протоколи, акти розслідувань, епіддані) [78; 84; 94].

Окремо слід відзначити важливість постійного моніторингу законодавства, щоб не посилалися на застарілу базу. Так, Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» втратив чинність, і його «ядро» для системи реагування заміщене сучасним рамковим законом про громадське здоров'я, тому при аналізі відповідальності за санітарно-епідемічні порушення варто прив'язуватися саме до чинних актів та підзаконних процедур, а не до скасованих норм [71; 94].

У країнах ЄС підстави та порядок притягнення мають «дворівневу» природу. На рівні ЄС встановлюються матеріальні обов'язки (наприклад, інтегровані дозволи та НДТМ (Найкращі доступні технології та методи, англійською – BAT (Best Available Techniques)) для промислових установок; ієрархія поводження з відходами; обов'язок запобігання й ремедіації екологічної шкоди; класифікація та рівні біозахисту для замкненого використання ГММ – горюче-мастильних матеріалів), а також загальні вимоги до ефективності контролю й, для екологічних злочинів, – мінімальні стандарти криміналізації.

На рівні держав-членів деталізуються компетентні органи, процесуальні механізми, види й розміри санкцій (адміністративні штрафи, припинення, анулювання дозволів, кримінальні покарання, цивільна

відповідальність) і судовий контроль. Наприклад, директива про промислові викиди створює обов'язок працювати за інтегрованим дозволом і дотримуватися умов на основі НДТМ; порушення цього обов'язку в державі-члені тягне національні санкції (штрафи, припинення діяльності, кримінальна відповідальність у разі тяжких порушень) та часто супроводжується приписами й планами приведення у відповідність [134].

Директива про відходи задає базові вимоги (визначення, принципи, ієрархію, розширену відповідальність виробника, наявність дозволів для операцій), а фактичне притягнення до відповідальності відбувається через національні інспекції, адміністративні провадження та суди держав-членів; при цьому, коли порушення відноситься до «найсерйозніших» і підпадає під криміналізацію, застосовується рамка кримінально-правового захисту довкілля ЄС [128; 132].

Ключова новація саме щодо «підстав» кримінальної відповідальності в ЄС – оновлена директива 2024/1203, яка замінила попередню директиву 2008/99/ЄС і розширила/уточнила перелік екологічних злочинів та вимоги до санкцій, обтяжуючих обставин і ефективності правозастосування, що прямо впливає на практику притягнення в державах-членах (вони мають привести кримінальні склади й санкції у відповідність у строк, наданий для імплементації вказаної Директиви) [128].

Паралельно діє «цивільно-відновлювальна» логіка екологічної відповідальності за шкоду (не покарання, а prevention & remedy): директива 2004/35/ЄС вводить механізм, за яким компетентний орган може вимагати від оператора, що спричинив екологічну шкоду (наприклад, водам, ґрунтам, охоронюваним видам і оселищам), здійснити запобіжні та відновні заходи, а за невиконання – виконати їх примусово з подальшим стягненням витрат; це специфічна «публічно-правова» відповідальність, яка функціонує поряд із адміністративними штрафами і кримінальними справами [131].

Для біобезпеки показовою є директива 2009/41/ЄС про замкнене використання генетично модифікованих мікроорганізмів: вона встановлює

обов'язок оцінки ризику, класифікації діяльності, застосування відповідних рівнів ізоляції, «контейнменту», повідомлення, наявності дозволу залежно від класу ризику; порушення цих вимог у державі-члені тягне національні санкції та (у разі спричинення шкоди, створення небезпеки) може «піднятися» до кримінального рівня за правилами імplementованої директиви 2024/1203 [128; 133].

Розшифровуючи наведені вище поняття, слід відзначити, що контейнмент – це система організаційних, технічних, інженерних і біологічних заходів, спрямованих на ізоляцію небезпечних біологічних агентів (мікроорганізмів, вірусів, клітинних культур, генетично модифікованих організмів чи токсинів) від людини, тварин і довкілля з метою запобігання їх неконтрольованому поширенню.

У сфері біологічної безпеки контейнмент застосовується передусім у лабораторіях, виробничих біотехнологічних установках і під час замкненого використання ГМО та біологічних агентів. Контейнмент поєднує чотири рівні ізоляції:

- фізичний (інженерний) контейнмент – це матеріальні бар'єри та технічні рішення, які не дозволяють біологічному агенту вийти за межі контрольованого простору: спеціальні лабораторні приміщення, герметичні бокси, біобезпечні шафи, системи фільтрації повітря (HEPA-фільтри), контроль тиску, стерилізація відходів, автоклавування;

- біологічний контейнмент – це використання ослаблених, непатогенних або генетично модифікованих організмів, які не здатні виживати або розмножуватися поза лабораторними умовами, що мінімізує ризик шкоди навіть у разі випадкового витоку;

- операційний (організаційний) контейнмент – це правила і процедури роботи персоналу: обмежений доступ, навчання, стандартизовані протоколи, використання засобів індивідуального захисту, ведення журналів, аварійні плани реагування;

- правовий (нормативний) контейнмент – це встановлені законом вимоги щодо дозволів, повідомлень, класифікації ризиків, контролю та відповідальності за порушення режиму ізоляції.

У праві Європейського Союзу контейнмент є ключовим елементом режиму замкненого використання генетично модифікованих мікроорганізмів, де вся діяльність класифікується за рівнями ризику, а кожному класу відповідає визначений рівень контейнменту (від мінімального до максимального) [133]. Аналогічна логіка використовується у міжнародній практиці через систему BSL (Biosafety Levels) – від BSL-1 до BSL-4, де кожен наступний рівень означає суворіший контейнмент.

В українському законодавстві контейнмент прямо або опосередковано присутній у вимогах до біобезпеки при створенні, випробуванні та використанні ГМО, у санітарно-епідемічних правилах, ветеринарних нормах і правилах поводження з небезпечними біологічними матеріалами, де він реалізується через дозвільний режим, технічні вимоги та державний контроль [68].

Таким чином, контейнмент – це не окремий пристрій і не лише «лабораторна ізоляція», а цілісна система бар'єрів, яка юридично і технічно забезпечує принцип: небезпечний біологічний агент не повинен покидати контрольоване середовище ні за нормальної роботи, ні в аварійній ситуації.

Враховуючи особливості національних правових систем, доцільно більш детально розглянути особливості порядку притягнення до юридичної відповідальності осіб за порушення норм законодавства у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки в окремих країнах ЄС.

У більшості країн ЄС порядок притягнення до відповідальності за порушення у сфері біологічної та екологічної безпеки побудований як «трикутник» адміністративного примусу (приписи, зупинення діяльності, штрафи), кримінального переслідування за найбільш суспільно небезпечні діяння та цивільно-правового (деліктного) відшкодування шкоди довікіллю, при цьому на кримінально-правовий блок істотно впливають мінімальні

стандарти вже згаданої вище Директиви (ЄС) 2024/1203 про захист довкілля кримінальним правом [128].

У Франції практична «точка входу» найчастіше є адміністративною: порушення екологічних, біобезпекових приписів фіксують уповноважені службовці, зокрема інспектори довкілля, які наділені повноваженнями виявляти та документувати правопорушення за процедурами Кодексу довкілля [123], після чого префект або інший компетентний адміністративний орган застосовує поетапний механізм «mise en demeure» (офіційна вимога усунути порушення) з подальшими заходами примусу; якщо адресат не виконав вимогу в строк, закон прямо дозволяє накладати щоденну пеню (астрейнт) та адміністративний штраф у межах, визначених нормами Кодексу довкілля [123], а також переходити до більш жорстких санкцій (зупинення, виконання робіт «за рахунок» порушника тощо) залежно від виду режиму (наприклад, для установок, діяльності, що передбачають отримання екологічного дозволу чи підлягають класифікації).

Адміністративні рішення, як правило, підлягають оскарженню в системі адміністративної юстиції, і практика таких спорів часто зводиться до перевірки дотримання процедури припису, пропорційності штрафу (астрейнту) та обґрунтованості висновків контролю.

Кримінальна відповідальність у Франції за «екологічні делікти» настає, коли діяння кваліфікується як злочин, проступок за Кодексом довкілля [123] або Кримінальним кодексом (наприклад, незаконне здійснення діяльності без дозволів, забруднення, посягання на види, середовища існування тощо) [166], і тоді матеріали контролю передаються прокурору, а розслідування ведеться за загальними правилами кримінального процесу з використанням спеціалізованих екологічних інспекторів та профільних органів контролю як джерела доказів.

У Німеччині логіка притягнення до відповідальності у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки схожа, але чіткіше розмежована між адміністративною відповідальністю за

«Ordnungswidrigkeiten» (правопорушення-делікти) та кримінальними злочинами: основний масив порушень екологічних дозволів, лімітів та обов'язків оператора спершу «закривається» адміністративними приписами й штрафами органів земель (Länder) за правилами адміністративного провадження та Закону про адміністративні правопорушення (OWiG) [117], тоді як кримінальні склади зосереджені у розділі Кримінального кодексу про злочини проти довкілля (забруднення води, ґрунту, повітря, незаконне поводження з відходами, небезпечні установки тощо), і при наявності ознак злочину справа переходить у площину кримінального переслідування прокуратурою та поліцією з опорою на експертизи й дані екологічного нагляду. Для юридичних осіб у Німеччині характерною є модель значних грошових стягнень у межах проваджень про адміністративні правопорушення (через OWiG) [117] та конфіскаційно-компенсаційних механізмів, а «біобезпековий» компонент (наприклад, небезпечні речовини, хімікати, небезпечні виробництва) зазвичай «вмонтований» у дозвільні режими і контроль виконання технічних вимог, де адміністративний примус є первинним, а кримінальна відповідальність – вторинною, коли порушення досягає рівня суспільної небезпеки.

У Польщі значна частина кейсів також стартує з контролю та адміністративних заходів Інспекції охорони довкілля (центральний орган – GIOŚ та воєводські інспекторати) [166], яка перевіряє дотримання вимог природоохоронного законодавства, умов дозволів і веде моніторинг; за результатами контролю видаються приписи, ініціюються адміністративні штрафи або інші рішення регулятора, а при виявленні ознак злочину матеріали скеровуються до органів досудового розслідування та прокуратури.

Кримінальний блок у Польщі кодифіковано в Кримінальному кодексі (окремий розділ про злочини проти довкілля) [166], де типові склади охоплюють знищення флори, фауни значних розмірів, забруднення повітря, ґрунту, води речовинами чи випромінюванням, незаконне поводження з

відходами, порушення поведження з джерелами іонізуючого випромінювання, посягання на охоронювані території та інші діяння, причому практика часто будується на доведенні причинного зв'язку між порушенням технологічних, дозвільних вимог і реальною або потенційною шкодою довкіллю чи здоров'ю.

У країнах Балтії підхід загалом «скандинавсько-континентальний»: адміністративна відповідальність застосовується масово й швидко (штрафи та приписи компетентних органів), кримінальна – для тяжких випадків, а цивільно-правове відшкодування шкоди та відновні заходи можуть накладатися паралельно. В Естонії «хребтом» є Загальна частина Екологічного кодексу [166] та єдиний екологічний дозвіл (у тому числі для викидів, скидів, інших способів використання довкілля), що означає, що типове провадження починається з нагляду компетентного органу (Екологічна рада – Environmental Board), фіксації порушення умов дозволу або загальних обов'язків оператора, видання припису та застосування адміністративних заходів; якщо ж діяння підпадає під криміналізацію, відповідні «злочини проти довкілля» зосереджені в окремому розділі Пенітенціарного (Кримінального) кодексу [166], і тоді запускається кримінальне провадження з можливістю притягнення також юридичних осіб за правилами естонського права.

У Латвії широко застосовується адміністративне провадження за загальними правилами Закону про адміністративну відповідальність [166] (штраф, інші стягнення накладає адміністративний орган, а рішення може пройти «досудове» оскарження вищому органу і далі – до суду загальної юрисдикції), а екологічні порушення часто прив'язані до дозвільних режимів у сфері забруднення (викиди, скиди, установки, інтегровані дозволи), де контроль і приписи зазвичай здійснює державна екологічна служба; кримінальні злочини проти довкілля розслідуються за кримінально-процесуальними правилами, при цьому розслідування таких справ у Латвії

віднесено до компетенції Державної поліції (із залученням спеціалістів), а докази часто формуються на базі матеріалів контролю та експертиз.

У Литві картина подібна: базові обов'язки щодо охорони довкілля, повноваження органів адміністрування і контролю та принцип «відповідальність не зупиняє органи від припинення, обмеження діяльності» закріплюються у Законі про охорону довкілля [166], адміністративна відповідальність реалізується через кодекс (режим) адміністративних правопорушень (штрафи, приписи та інші заходи впливу уповноважених органів), а кримінальна – через Кримінальний кодекс, який містить групу складів «злочини проти довкілля» (зокрема щодо забруднення, порушення правил поводження з небезпечними матеріалами та інших діянь, що створюють істотну шкоду або небезпеку) [166].

Для всіх згаданих юрисдикцій практично важливо, що процедури зазвичай розвиваються «каскадом»: спершу контроль і адміністративне реагування (припис, строк на усунення, штраф, пеня, зупинення, обмеження діяльності), далі – за наявності істотної шкоди, небезпеки або умисності, грубої недбалості – кримінальна справа з повним доказовим стандартом та санкціями, і паралельно або після цього – відшкодування шкоди довкіллю та витрат на відновні заходи, причому саме відповідність дозвільним умовам і належне ведення моніторингу, звітності часто стають ключовими «точками», на яких будується доведення порушення як у адміністративній, так і в кримінальній площині.

Враховуючи вищезазначене, доцільно виділити особливостей порядку притягнення до юридичної відповідальності у сфері забезпечення екологічної та біологічної безпеки в ЄС, які доцільно імплементувати в національне законодавство.

По-перше, треба акцентувати увагу на «ефективності, пропорційності та стримувальному ефекті» санкцій (це традиційна вимога права ЄС до національних санкцій за порушення права Європейського Союзу), що на практиці означає широке використання великих адміністративних штрафів,

санкцій за оборотом (в залежності від обороту підприємства), тимчасового закриття, призупинення дозволів, а також комплексних програм комплаєнсу як умов відновлення діяльності; в Україні така логіка теж зростає, але нормативно вона часто «розмита» між різними законами та кодифікаціями [86; 134].

По-друге, це сильніша роль дозвільної системи як «центру тяжіння» відповідальності: порушення умов інтегрованого дозволу, планів управління відходами, екологічних умов проєктів часто є формально достатньою підставою для санкції ще до настання шкоди, тоді як доведення фактичних наслідків переважно необхідне для кримінального рівня або для масштабних відновних вимог; в Україні аналогічну «превентивну» роль відіграють ОВД, дозволи, ліміти, але практична вага сильно залежить від якості контролю і доказів [87; 132].

По-третє, після ухвалення директиви 2024/1203 посилюється кримінально-правовий компонент: держави-члени мають забезпечити криміналізацію визначених діянь, мінімальні підходи до санкцій (включно з обтяжуючими обставинами) і кращу статистику (моніторинг), що робить притягнення до відповідальності більш системним і порівнюваним між країнами ЄС [128].

По-четверте, «екологічна шкода» в ЄС часто переслідується у відновній парадигмі (prevention, remedy) через компетентний орган за ELD (Environmental Liability Directive – Директива про екологічну відповідальність в ЄС 2004/35/EC), і це може працювати навіть тоді, коли штраф або вирок ще не набрав чинності: пріоритет – швидке припинення шкоди та відновлення, а питання покарання – окремо [131].

Якщо узагальнити «матрицю» підстав і процедур у двох системах, то в Україні юридичне переслідування за порушення біо- та еко-безпеки найчастіше стартує з матеріалів державного контролю та приписів за спеціальними законами (довкілля, відходи, харчі, ГМО, громадське здоров'я), переходить у адміністративне провадження за КУпАП або (за

наявності ознак злочину) у кримінальне провадження за КК, КПК, і майже завжди має «паралельний трек» відшкодування шкоди, витрат на ліквідацію наслідків.

Натомість у ЄС «старт» аналогічний (інспекція – офіційний контроль – припис), але підстави і стандарти формуються правом ЄС, санкції встановлює національний закон держави-члена, а для найсерйозніших порушень існує посилений наднаціональний стандарт криміналізації та мінімальної суворості після директиви 2024/1203, плюс окремий сильний механізм публічно-правової відновної відповідальності за екологічну шкоду за директивою 2004/35/ЄС [33; 41; 86; 128; 131].

Таким чином, підстави, порядок та особливості притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС формуються навколо спільної мети – запобігання шкоді життю і здоров'ю людини, довкіллю та біологічним системам, але реалізуються різними правовими моделями. В Україні відповідальність має переважно кодифікований і реактивний характер: підставою є встановлений склад правопорушення у адміністративному чи кримінальному законодавстві або факт заподіяння шкоди, а порядок притягнення запускається через державний контроль, фіксацію порушення, застосування санкцій і, за необхідності, судовий розгляд із паралельним відшкодуванням шкоди. Для ЄС характерна превентивно-відновна та багаторівнева модель: право Союзу встановлює обов'язкові стандарти поведінки, управління ризиками і мінімальні вимоги до санкцій, тоді як держави-члени забезпечують ефективні, пропорційні й стримувальні заходи відповідальності, з особливим акцентом на швидке припинення порушення та відновлення довкілля. Таким чином, ключова відмінність полягає в тому, що українська система більше орієнтована на покарання за вже вчинене порушення, тоді як європейська – на управління ризиком, превенцію і обов'язкове відновлення, що поступово стає орієнтиром і для гармонізації українського законодавства з правом ЄС.

Висновки до розділу 2

1. Проведене дослідження адміністративно-правових засад діяльності суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні дає можливість сформулювати висновок про те, що важливим кроком для вдосконалення системи суб'єктів, що забезпечують екологічну та біологічну безпеку в Україні, є прийняття перспективного Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист», проєкт якого наразі перебуває у Верховній Раді України та очікує розгляду. Наявна нормативна база тривалий час була розпорошеною, що ускладнювало координацію між різними органами влади, науковими установами, підприємствами та медичними структурами. Перспективний закон формує чітку архітектуру управління, визначає повноваження та функції кожного з суб'єктів біобезпеки, запроваджує стандартизовані процедури взаємодії, моніторингу, реагування та контролю. Це дозволяє уникнути дублювання функцій, підвищує ефективність розподілу ресурсів і забезпечує скоординовані дії у ситуаціях, що потребують оперативного втручання.

Крім того, вказаний закон удосконалює механізми взаємодії між екологічними службами, медичними та ветеринарними установами, правоохоронними органами, лабораторіями та органами місцевого самоврядування. Така інтеграція створює можливість більш точного аналізу екологічних та біологічних ризиків, своєчасного виявлення загроз і формування єдиного інформаційного простору, що суттєво посилює здатність держави запобігати розповсюдженню небезпечних агентів та ефективно управляти біологічними інцидентами. Запропонований закон також стимулює модернізацію інфраструктури, підвищення кваліфікації персоналу та впровадження сучасних методів моніторингу, що робить систему суб'єктів екологічної та біологічної безпеки більш професійною, стійкою та технологічно оснащеною.

Запровадження чітких правил щодо поводження з біологічними матеріалами, контролю за лабораторними дослідженнями, транспортуванням,

утилізацією небезпечних речовин і реагуванням на інциденти створить умови для підвищення рівня екологічної безпеки, зменшить ризики для довкілля та здоров'я населення. Загалом, перспективний закон «Про біологічну безпеку та біологічний захист» покликаний сформувати сучасну, комплексну та взаємопов'язану систему суб'єктів, що гарантуватиме екологічну та біологічну безпеку на національному рівні, підсилюватиме інституційну спроможність держави та сприятиме ефективному виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері біобезпеки й біозахисту.

Не менше значення має законодавче та адміністративно-правове забезпечення належного фінансування діяльності суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні, що повинно знайти своє відображення в проєкті бюджету України на наступний рік.

2. Проведене дослідження адміністративно-правових моделей забезпечення біологічної та екологічної безпеки у Німеччині, Франції та Великій Британії дало можливість сформулювати висновок про те, що імплементація позитивного досвіду правового регулювання відповідних суспільних відносин у вказаних країнах має важливе теоретичне й практичне значення для України, особливо в контексті євроінтеграційних процесів. Результатом дослідження є систематизація комплексу напрацювань вказаних держав – від конституційного закріплення екологічних принципів до інституційно розвинених механізмів нагляду, контролю та участі громадськості. Крім того, продемонстровано, що узгоджене правове регулювання здатне підсилити державну спроможність у сфері управління ризиками.

Перспективними напрямками запозичення відповідного позитивного досвіду зарубіжних країн є створення незалежних органів екологічного нагляду, модернізація дозвільних процедур, кодифікація екологічного законодавства та посилення системи біобезпеки відповідно до європейських стандартів. Така імплементація повинна мати не декларативний, а практичний характер, а саме – реально підвищити ефективність управління,

забезпечити прозорість державних рішень і сформувати більш стійку, прогнозовану та відповідальну систему екологічної та біологічної безпеки в Україні. Адаптація найкращих європейських практик може стати одним із ключових інструментів модернізації українського законодавства й управлінської практики у цій критично важливій сфері.

Досвід Республіки Польща та країн Балтії демонструє, що ефективне забезпечення екологічної й біологічної безпеки ґрунтується не стільки на кількості нормативних актів, скільки на системності адміністративно-правових інструментів: чітких принципах, превентивних процедурах, інтегрованих дозволах, визначених компетенціях і реальній юридичній відповідальності. Імплементация саме цих системних елементів у національне законодавство здатна підвищити рівень захищеності довкілля та населення без створення надмірного регуляторного навантаження і з урахуванням європейських стандартів правового врядування.

3. Юридична відповідальність за порушення вимог біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС ґрунтується на спільній логіці «запобігання ризику – державний контроль (нагляд) – фіксація порушення – застосування санкції та (або) відшкодування шкоди – судовий і адміністративний контроль законності», але відрізняється інституційною архітектурою: в Україні це переважно кодифіковані склади правопорушень у КУпАП і КК плюс спеціальні закони; у ЄС – «рамка» з директив та регламентів, а конкретні санкції встановлюють держави-члени, із «мінімальними стандартами» ЄС для криміналізації та ефективності покарань.

Підстави та порядок притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері біологічної та екологічної безпеки в Україні визначені нормами адміністративного, кримінального та цивільного права, однак система відповідальності залишається переважно каральною й реактивною: санкції часто не співмірні шкоді, процедури притягнення є

тривалими, а механізми відшкодування та відновлення порушеного стану довкілля застосовуються не досить ефективно.

Натомість у країнах ЄС юридична відповідальність у цій сфері має комплексний і превентивний характер: чітко визначені підстави відповідальності, діють уніфіковані адміністративні процедури, широко застосовуються принципи «забруднювач платить» та екологічної відповідальності, а пріоритет надається швидкому припиненню порушень, відшкодуванню шкоди та обов'язковому відновленню довкілля і біобезпеки.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ З УРАХУВАННЯМ ВІДПОВІДНОГО ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ КРАЇН ЄС

Важливість визначення перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні зумовлена зростанням ролі біологічної та екологічної безпеки як складових національної безпеки України в умовах сучасних глобальних і внутрішніх викликів. Інтенсифікація техногенного навантаження на довкілля, наслідки зміни клімату, деградація екосистем, поширення небезпечних біологічних агентів, а також ризики, пов'язані з воєнними діями та надзвичайними ситуаціями, актуалізують необхідність перегляду та вдосконалення адміністративно-правових засад державного регулювання у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки. За цих умов ефективність публічного адміністрування значною мірою залежить від якості нормативно-правового забезпечення, чіткості компетенції органів публічної влади та дієвості механізмів адміністративного контролю й відповідальності.

Особливої значущості проблема набуває у контексті євроінтеграційних процесів України, що передбачають гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами у сфері охорони довкілля та біологічної безпеки. Чинна система адміністративно-правового регулювання характеризується фрагментарністю, наявністю колізій і прогалин, недостатньою узгодженістю між галузями права та інституційною розпорошеністю управлінських повноважень. Це зумовлює потребу в науково обґрунтованому аналізі актуальних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної

безпеки з метою підвищення рівня захисту життя і здоров'я населення, збереження природних ресурсів та сталого розвитку держави.

Особливої актуальності визначення перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану, запровадженого в Україні, оскільки збройна агресія супроводжується масштабними негативними наслідками для стану довкілля та біологічної безпеки. Руйнування об'єктів критичної інфраструктури, промислових підприємств, гідротехнічних споруд, пошкодження систем водопостачання і водовідведення, забруднення ґрунтів, водних ресурсів та атмосферного повітря створюють підвищені ризики виникнення екологічних катастроф і біологічних загроз для населення. У таких умовах зростає значення адміністративно-правових механізмів оперативного реагування, міжвідомчої координації, державного контролю та нагляду, а також притягнення до відповідальності за порушення вимог екологічної та біологічної безпеки, що обумовлює необхідність їх наукового переосмислення та вдосконалення з урахуванням специфіки воєнного стану.

Перспективні напрями удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні логічно вибудовувати як перехід від «реактивного» контролю (перевірка постфактум, фрагментарні дозволи, слабка відповідальність, розірвані реєстри) до «проактивного» управління ризиками, де держава встановлює зрозумілі правила запобігання шкоді, забезпечує прозорість даних, стабільність дозволів і невідворотність санкцій, а бізнес і громади мають інструменти комплаєнсу й участі. Стрижневим кроком в екологічній сфері є завершення переходу від галузевих «розрізнених» дозволів до інтегрованого підходу: європейська логіка полягає в тому, що значущі промислові установки мають отримувати єдиний комплексний дозвіл із технологічними вимогами, лімітами викидів/скидів, планами моніторингу, управління відходами та аварійною готовністю; у національному праві це доцільно реалізувати через

системну модернізацію дозвільних процедур, закріпивши ризик-орієнтовану класифікацію об'єктів (низький, середній, високий ризик), обов'язковість найкращих доступних технологій для високоризикових установок, а також уніфікований цифровий «паспорт установки» з усіма дозволами, результатами перевірок і моніторингу. Нормативно це потребує не стільки косметичних правок, скільки перепрошивання адміністративного механізму в базовому Законі «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) як рамці управління ризиками та відповідальності [86], а також узгодження підзаконних актів щодо дозвільної системи, контролю, державного моніторингу і державної статистики так, щоб дані були сумісними і відтворюваними, а не «відомчими». Важливо, що Україна вже заклала правову основу для публічних екологічних даних через закон про національний PRTR (Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів»), який набрав чинності 8 жовтня 2023 року (практичне функціонування реєстру перебуває на етапі імплементації); однак адміністративно-правовий ефект PRTR буде повним лише тоді, коли звітність стане не формальною, а верифікованою (аудит методик, відповідальність за недостовірні дані, автоматичні перехресні звірки з дозволами, лабораторними протоколами, митною статистикою) і коли PRTR буде юридично пов'язаний із санкціями та ризик-плануванням перевірок [80].

У цьому контексті варто посилити зв'язок ОВД, СЕО із дозвільними рішеннями не декларативно, а процесуально: чинний Закон «Про оцінку впливу на довкілля» (2017 р.) уже створює процедуру превенції шкоди, але проблемним залишається «провисання» стадії post-ОВД (контроль виконання умов висновку, їх зміна, відповідальність за невиконання) [87]. Тому доцільно законодавчо запровадити: обов'язкові плани екологічного менеджменту як додаток до висновку ОВД, які стають частиною дозволу; чіткий режим істотної зміни проєкту (коли потрібна повторна ОВД, оновлення умов); інститут фінансового забезпечення виконання природоохоронних умов для

високоризикових видів діяльності (екологічні гарантії/депозити/страхування).

Окремий перспективний блок – імплементація «режиму великих промислових аварій» за зразком Seveso III: не як окрема формальність, а як адміністративно-правова система попередження аварій із небезпечними речовинами, що включає обов'язок оператора мати політику запобігання аваріям, систему управління безпекою, сценарне моделювання, інформування населення й зовнішні плани реагування за участю органів влади; у нашому праві це може бути або новий рамковий закон про контроль небезпек великих аварій, або комплексні зміни до законів про техногенну і пожежну безпеку з прямою інтеграцією екологічних наслідків та процедурною зв'язкою з інтегрованими дозволами і держнаглядом.

The Seveso III Directive (2012/18/EU) є директивою Європейського Союзу, спрямованою на запобігання великим аваріям, пов'язаним із небезпечними хімічними речовинами, а також на обмеження їх негативних наслідків для життя і здоров'я людини та довкілля. Вона була прийнята у 2012 році та замінила попередню директиву Seveso II (96/82/EC), ставши третьою редакцією так званого «севезького законодавства», яке виникло у відповідь на масштабну техногенну аварію в італійському місті Севезо у 1976 році. Основною метою директиви є встановлення єдиних підходів до управління ризиками на промислових об'єктах, де виробляються, зберігаються або використовуються небезпечні хімічні речовини у значних кількостях, зокрема на хімічних підприємствах, нафтобазах, складах та інших об'єктах підвищеної небезпеки [135].

Директива Seveso III передбачає класифікацію таких об'єктів на об'єкти нижнього та верхнього рівнів небезпеки залежно від кількості та характеру небезпечних речовин, що на них знаходяться, і встановлює диференційований обсяг правових обов'язків для операторів відповідних підприємств. До ключових вимог належать запровадження політики запобігання великим аваріям, створення та функціонування систем

управління безпекою, підготовка звітів з безпеки, розроблення внутрішніх і зовнішніх планів реагування на аварійні ситуації, а також постійний аналіз і зменшення ризиків. Водночас на держави-члени Європейського Союзу покладається обов'язок здійснювати ефективний адміністративний нагляд, проводити регулярні інспекції, забезпечувати просторове планування з урахуванням ризиків великих аварій, а також організовувати належне інформування населення про потенційні загрози та правила поведінки у разі надзвичайних ситуацій.

Важливою особливістю Seveso III Directive є посилення вимог щодо доступу громадськості до інформації та участі громадян у процесі прийняття рішень у сфері промислової та екологічної безпеки, що відповідає сучасним європейським стандартам відкритості та превентивного управління ризиками. Для України положення цієї директиви мають особливе значення у контексті євроінтеграційних процесів, гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу, а також удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли ризики техногенних і екологічних аварій суттєво зростають [135].

Водночас Україні потрібна не лише «промислова», а й «хімічна» складова екологічної безпеки: гармонізація класифікації/маркування небезпечних речовин і контроль обігу (за духом CLP/REACH) має сенс насамперед як адміністративний інструмент відстеження небезпечних ланцюгів постачання, мінімізації ризиків отруєнь, викидів і підвищення якості інспектування. Практично це означає створення єдиного органу (або чітко визначеної «головної» компетенції) щодо хімічної безпеки, реєстру небезпечних речовин (сумішей), стандартів лабораторного контролю та єдиного протоколу обміну даними між екоінспекцією, ДСНС, МОЗ, митницею і органами місцевого самоврядування. У водній політиці та політиці щодо відходів перспективним є перехід від карального «зафіксували порушення» до управління життєвим циклом і стимулів: розширена

відповідальність виробника, інфраструктурні плани регіонів, плата за розміщення відходів, що реально економічно стимулює переробку, а також дозвільні вимоги до операторів відходів із цифровим відстеженням потоків.

На рівні адміністративного права це забезпечується поєднанням: ліцензування, реєстрації операторів, електронних маніфестів, ризик-орієнтованих перевірок, адміністративно-господарських санкцій, а також механізмів відновлення порушених екосистем (reclamation/restoration) як обов'язку правопорушника.

Біологічна безпека потребує окремої «рамки», і тут ключова проблема України багато років полягає у фрагментарності: є, наприклад, закон про державну систему біобезпеки щодо ГМО 2007 р. (Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [68]), але відсутня цілісна, єдина для країни модель біобезпеки і біозахисту (biosafety & biosecurity) як міжсекторальної системи управління ризиками, що охоплює лабораторні мережі, ветеринарний і фітосанітарний нагляд, контроль патогенів, біовідходів, обіг небезпечних біологічних агентів, готовність до спалахів та інцидентів.

Тому перспективним виглядає прийняття нового рамкового Закону «Про біологічну безпеку та біологічний захист» (назва може бути іншою), який: по-перше – визначає уповноважений центральний орган і координацію (з реальними повноваженнями, а не дорадчими функціями); по-друге – запроваджує класифікацію біоризиків і режим доступу/обліку для патогенів та чутливих матеріалів; по-третє – встановлює стандарти для лабораторій (акредитація, біозахист, біовідходи, аудит інцидентів), порядок розслідування інцидентів без «каральної паніки», але з обов'язковими коригувальними діями; по-четверте – інтегрує підхід One Health (людина–тварина–довкілля) через спільні протоколи даних і реагування; по-п'яте – прямо узгоджується з вимогами Міжнародних медико-санітарних правил

ВООЗ щодо спроможностей виявляти, оцінювати, повідомляти та реагувати на загрози [170].

Паралельно має сенс оновити підзаконні акти МОЗ, Мінагро, Держпродспоживслужби щодо епіднагляду, транспортування біоматеріалів, біовідходів, санітарних правил для лабораторій, а також створити адміністративну процедуру «надзвичайної біологічної події»: чіткі тригери, повноваження, режим інформації, взаємодія з місцевою владою і комунікація ризику населенню. Зарубіжний досвід для першочергової імплементації в даному випадку – не «одна країна», а конкретні інституційні моделі: європейський режим профілактики великих аварій (Seveso) як зразок превентивної безпеки; практики ЄС щодо відкритих екологічних даних і реєстрів (PRTR, доступ до інформації) як антикорупційний і управлінський інструмент; модель «незалежної компетентної агенції» для ризик-оцінки (на кшталт EFSA у харчовій сфері) – Україні критично потрібен інституційно відділений від політичного циклу центр оцінювання екологічних і біоризиків, який формує стандарти, методики і профілі ризику для нагляду; британсько-скандинавська традиція risk-based inspection і «дружнього до комплаєнсу» регулювання, де інспекція не замінює суд, але її приписи юридично бездоганні, а штрафи реально співмірні вигоді порушника; практики США, Канади щодо incident command system і післяінцидентного навчання (lessons learned) як обов'язкового елементу біобезпеки.

Адміністративно-правові засоби, що найбільш відчутно покращують ситуацію, майже завжди приземлені: прозора дозвільна система і реєстри; інспекція, яка працює за ризиком і методикою; невідворотність санкції; економічні стимули; процесуальна участь громадськості; і, що важливо, якісні адміністративні процедури. Саме тому доцільно закріпити на рівні законів і підзаконних актів стандарти доказування для еко- та біонагляду (протоколи відбору проб, ланцюг збереження, вимоги до акредитації лабораторій, допустимість даних дистанційного зондування як доказу), єдиний порядок приписів і зупинення діяльності (щоб кожне рішення

витримувало судовий контроль), а також механізми відшкодування шкоди довкіллю і біоресурсам, де ключовим є не «покарати штрафом», а зобов'язати відновити або компенсувати відновлення (restoration orders), включно з можливістю накладення забезпечувальних заходів (екологічні гарантії, арешт майна в частині забезпечення відновлення, тощо). Окремо варто модернізувати адміністративну відповідальність: підвищити верхні межі штрафів для високоризикових порушень до рівня, який перевищує економічну вигоду, ввести градацію санкцій за повторність і за приховування, фальсифікацію екологічних даних, а також інструменти «адміністративного комплаєнсу» (зниження санкції за саморозкриття і швидке усунення порушень, якщо шкода не настала або мінімізована). Це не «поблажка бізнесу», а спосіб отримувати швидший екологічний ефект при обмежених ресурсах контролю.

Юридично регламентовані інструменти штучного інтелекту можуть суттєво підсилити механізм забезпечення екологічної та біологічної безпеки, але лише якщо їх вбудувати в право як частину адміністративної процедури, а не як «чорну скриньку». Найперспективнішими напрямками застосування є: інтелектуальна система ризик-профілювання для планування перевірок і реагування (поєднання даних PRTR, дозволів, супутникових знімків, скарг громадян, митної статистики, аварійності) з обов'язковою вимогою пояснюваності критеріїв; автоматизоване виявлення порушень за даними дистанційного зондування (самовільні рубки, незаконні кар'єри, розливи, пожежі, зміни водних об'єктів) і формування доказових пакетів із фіксацією метаданих; раннє попередження про біологічні загрози через аналіз епід- і ветданих (One Health) з тригерами для лабораторної верифікації, а не для автоматичних каральних рішень; підтримка дозвільних рішень (перевірка повноти документів, зіставлення з умовами ОВД, виявлення колізій) і контроль виконання умов дозволу через «розумні» чек-листи; інструменти комунікації ризику і участі громадськості (чат-боти для повідомлень про інциденти, системи пріоритизації звернень, публічні дашборди). Щоб це було

юридично коректно, потрібні правила: межі автоматизації (жодних «автосанкцій» без людини), обов'язкове протоколювання (audit trail), вимоги до якості даних і тестування моделей, незалежний аудит, управління конфліктом інтересів постачальників, кібербезпека, захист персональних даних, а також можливість оскарження рішення з доступом до мотивів (чому система віднесла об'єкт до високого ризику). Тут логічно орієнтуватися на підхід ЄС за AI Act – не копіювати дослівно, а імплементувати принципи ризик-орієнтованого регулювання, прозорості, людського нагляду і відповідальності провайдера, користувача. Крім того, варто врахувати і календар набуття чинності ключових вимог AI Act у ЄС, враховуючи те, що вказаний акт набуває чинності та діє поетапно [174].

Для України практичним кроком може бути прийняття підзаконного «Порядку використання алгоритмічних систем у державному екологічному та біологічному нагляді», який визначить класи систем (аналітика, рекомендації, підтримка рішення), стандарти валідації, правила доказовості даних і межі автоматизації, а також «реєстр алгоритмічних систем» держави з описом моделі, цілей, наборів даних і відповідальних осіб.

Не менш важливим в контексті вищезазначеного є прийняття національного закону, яким будуть врегульовані питання використання технології штучного інтелекту. Слід підкреслити, що прийняття Закону України «Про штучний інтелект» є стратегічно важливим кроком для розвитку правової системи та цифрової трансформації держави, а також необхідною умовою удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні. Стрімке впровадження технологій штучного інтелекту у сферу публічного управління, зокрема в екологічний моніторинг, прогнозування техногенних і природних ризиків, контроль за станом біорізноманіття та запобігання біологічним загрозам, зумовлює потребу у чіткому, системному та превентивному правовому регулюванні їх застосування саме на рівні окремого закону.

За відсутності спеціального законодавчого акта використання систем штучного інтелекту в адміністративній діяльності органів державної влади відбувається фрагментарно, що створює ризики непрозорості управлінських рішень, зниження рівня правової визначеності та ускладнення притягнення до відповідальності у разі заподіяння шкоди довкіллю або об'єктам біологічної безпеки. Закон України «Про штучний інтелект» має закласти правові основи безпечного, етичного та відповідального використання таких технологій, визначити їх правовий статус, встановити вимоги до якості даних, алгоритмічної прозорості, людського контролю та оцінки ризиків, що є особливо важливим у сферах, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища та захистом життя і здоров'я людини.

У контексті екологічної безпеки застосування штучного інтелекту здатне суттєво підвищити ефективність державного нагляду і контролю, проте лише за умови чіткого нормативного закріплення адміністративних процедур його використання, меж автоматизованого прийняття рішень і відповідальності суб'єктів публічного адміністрування. Не менш значущим є правове врегулювання застосування штучного інтелекту у сфері біологічної безпеки, де будь-які помилки алгоритмів або зловживання можуть мати масштабні та незворотні наслідки, що потребує обов'язкового державного контролю, сертифікації та тестування відповідних систем.

Таким чином, прийняття Закону України «Про штучний інтелект» сприятиме формуванню цілісної адміністративно-правової моделі використання інноваційних технологій, орієнтованої на пріоритет екологічної та біологічної безпеки, підвищення якості управлінських рішень і забезпечення сталого розвитку держави в умовах сучасних технологічних викликів.

Особливу роль необхідно приділити адміністративно-правовим засадам запобігання та протидії екологічним та біологічним загрозам в умовах дії правового режиму воєнного стану.

В умовах дії правового режиму воєнного стану удосконалення адміністративно-правових засад запобігання та протидії екологічним і біологічним загрозам має бути спрямоване на підвищення превентивності, оперативності та стійкості публічного управління. Ключовим напрямом є запровадження ризик-орієнтованого підходу до державного нагляду з концентрацією контрольних і регуляторних заходів на об'єктах підвищеної небезпеки, зокрема критичній інфраструктурі, промислових підприємствах, сховищах небезпечних речовин, лабораторіях та об'єктах поводження з відходами, а також забезпечення можливості застосування спрощених і прискорених адміністративних процедур реагування у разі виникнення загроз.

Важливим напрямом є нормативне закріплення спеціальних адміністративно-правових режимів екологічного та біологічного реагування в умовах воєнного стану, що передбачають чіткий розподіл повноважень між органами публічної влади, механізми міжвідомчої координації, використання інструментів аварійного та дистанційного моніторингу, а також правові підстави для тимчасового обмеження або зупинення діяльності небезпечних об'єктів. Особливого значення набуває удосконалення правового режиму збору, верифікації та обміну екологічною і біологічною інформацією, включно з використанням цифрових реєстрів і сучасних інформаційних технологій, що дозволяє забезпечити управління ризиками навіть за умов обмеженого доступу до окремих територій.

Крім того, в умовах повномасштабної війни з російською федерацією, яка систематично не дотримується законів та звичаїв ведення війни, суттєво зростає загроза застосування біологічної зброї.

Відповідно, в національному законодавстві необхідно передбачити правові інструменти регулювання суспільних відносин на випадок умисного поширення російськими збройними силами небезпечних інфекційних хвороб, патогенних вірусів, бактерій тощо.

Отже, в національному законодавстві України має бути сформована цілісна система правових інструментів (правових засобів), спрямованих на регулювання суспільних відносин у разі умисного поширення інфекційних хвороб, патогенних вірусів, бактерій чи інших біологічних агентів з боку збройних сил держави-агресора, що за своєю суттю становить застосування біологічної (бактеріологічної) зброї. Передусім необхідно забезпечити чітку кримінально-правову кваліфікацію таких дій як особливо тяжких міжнародних злочинів, що посягають на життя і здоров'я цивільного населення, біологічну безпеку держави та основи міжнародного правопорядку. Кримінальне законодавство має прямо передбачати відповідальність за розроблення, виробництво, накопичення, передання, випробування та умисне застосування біологічних агентів, а також за віддання відповідних наказів чи свідоме невжиття заходів для запобігання таким діям, із закріпленням принципу командної відповідальності. Такі норми повинні бути гармонізовані з міжнародними зобов'язаннями України, зокрема з положеннями Конвенція про заборону біологічної зброї, а також із нормами міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права.

Чинний Кримінальний кодекс України вже містить норми, які встановлюють кримінальну відповідальність за дії, пов'язані з біологічною (бактеріологічною) зброєю, однак ці норми мають загальний і фрагментарний характер, що й зумовлює потребу їх подальшого розвитку та конкретизації. Зокрема, стаття 439 КК України передбачає відповідальність за застосування зброї масового знищення, до якої в міжнародно-правовому розумінні належить і біологічна зброя. Диспозиція цієї статті охоплює застосування такої зброї, забороненої міжнародними договорами, і кваліфікує відповідні дії як особливо тяжкий злочин проти миру та безпеки людства. Водночас стаття 440 КК України встановлює кримінальну відповідальність за розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут або транспортування зброї масового знищення, що також поширюється на біологічні агенти та засоби їх доставки [40].

Однак ці норми мають низку суттєвих обмежень. По-перше, вони сформульовані узагальнено і не містять спеціалізованих ознак, притаманних саме біологічній зброї, таких як умисне створення або поширення інфекційних захворювань шляхом прихованого епідеміологічного впливу. По-друге, чинні статті не деталізують механізми командної відповідальності, відповідальності за бездіяльність командирів або політичного керівництва, а також не враховують специфіку доказування біологічних атак, що істотно відрізняється від застосування ядерної чи хімічної зброї. По-третє, в національному кримінальному праві відсутня чітка системна прив'язка цих складів злочинів до категорій воєнних злочинів і злочинів проти людяності у сучасному розумінні міжнародного кримінального права.

Отже, кримінальна відповідальність за розроблення, виробництво, накопичення, передання, випробування та застосування біологічних агентів у КК України формально існує, однак вона потребує нормативного уточнення, розширення та систематизації. Йдеться не про створення принципово нової відповідальності, а про адаптацію й конкретизацію чинних норм з урахуванням реалій збройної агресії, сучасних форм біологічних загроз та стандартів міжнародного кримінального права. Це дозволить підвищити ефективність правозастосування, полегшити кваліфікацію відповідних діянь і забезпечити належну правову основу для притягнення винних осіб до відповідальності як на національному, так і на міжнародному рівні.

Водночас важливим елементом правового регулювання є закріплення принципу універсальної юрисдикції, який надає національним судам право переслідувати осіб, винних у застосуванні біологічної зброї, незалежно від їх громадянства та місця вчинення злочину, у тому числі шляхом заочного кримінального провадження. Процесуальне законодавство повинно передбачати спеціальні механізми доказування таких злочинів, зокрема визнання допустимими та належними доказів, отриманих у результаті епідеміологічних розслідувань, судово-біологічних і молекулярно-генетичних експертиз, аналізу даних дистанційного зондування Землі,

матеріалів розвідувальних органів, а також висновків міжнародних експертів і спеціалізованих установ, включно з такою міжнародною інституцією як Всесвітня організація охорони здоров'я.

Окремого нормативного врегулювання потребує запровадження спеціального правового режиму біологічної надзвичайної ситуації воєнного походження, який би надавав державі можливість оперативно застосовувати комплекс протиепідемічних і медико-санітарних заходів, тимчасово обмежувати окремі права і свободи людини в обсязі, необхідному для захисту життя і здоров'я населення, забезпечувати централізоване управління системою охорони здоров'я та мобілізацію матеріальних і людських ресурсів. У межах цього режиму мають бути законодавчо визначені вимоги до біобезпеки та біозахисту, зокрема щодо функціонування лабораторій, обігу небезпечних біологічних матеріалів, охорони об'єктів критичної біологічної інфраструктури та взаємодії між цивільними і військовими органами.

Не менш важливим є формування цивільно-правових і соціально-правових механізмів захисту потерпілих, які повинні включати створення державних реєстрів шкоди, завданої внаслідок біологічної атаки, гарантії відшкодування шкоди життю та здоров'ю, забезпечення довгострокової медичної допомоги і реабілітації, а також використання зібраних матеріалів для подальшого пред'явлення міжнародно-правових вимог про репарації. Доповненням до цього має стати інформаційно-правовий блок, спрямований на протидію дезінформації, маніпуляціям та навмисному поширенню паніки під час епідемії воєнного походження, із одночасним забезпеченням належного захисту персональних і медичних даних в умовах підвищеної біологічної загрози.

У сукупності зазначені правові інструменти мають забезпечити не лише ефективну реакцію держави на факти умисного поширення небезпечних інфекційних хвороб, але й створити нормативну основу для притягнення винних до відповідальності як за воєнні злочини та злочини проти людяності, а в окремих випадках – як за діяння, що за своїми

наслідками можуть наближатися до геноциду, тим самим інтегруючи національне законодавство України в систему сучасного міжнародного правопорядку у сфері біологічної безпеки.

Окремої уваги потребує розвиток адміністративно-правових механізмів біологічної безпеки і біологічного захисту на засадах міжсекторального підходу One Health, а також посилення процесуальних гарантій і відповідальності за порушення вимог екологічної та біологічної безпеки в умовах підвищеної суспільної небезпеки. Це передбачає адаптацію адміністративних санкцій, запровадження ефективних механізмів відшкодування екологічної шкоди та відновлення довкілля, що в сукупності забезпечує перехід від реактивного усунення наслідків до системного превентивного управління екологічними та біологічними загрозами в умовах збройної агресії.

До перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки слід віднести створення автоматизованої системи оповіщення громадян про виникнення відповідних загроз із можливістю онлайн-координації їхніх дій, визначення геолокації та побудови оптимальних маршрутів до найближчих сховищ і місць зберігання засобів індивідуального захисту. Реалізація такої ідеї має важливе практичне значення, оскільки дозволяє істотно підвищити ефективність механізмів державного управління у сфері безпеки життєдіяльності населення, забезпечити своєчасне інформування громадян, зменшити негативні наслідки надзвичайних ситуацій та наблизити національну систему реагування до стандартів, що сформувалися в державах – членах Європейського Союзу.

Запровадження зазначеної системи сприятиме переходу від переважно реактивної моделі державного реагування на екологічні й біологічні загрози до превентивної та ризик-орієнтованої моделі, заснованої на використанні сучасних інформаційних технологій. З адміністративно-правової точки зору така система може розглядатися як інструмент реалізації владних

управлінських повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, зокрема у частині оповіщення населення, координації дій у кризових ситуаціях, контролю за виконанням обов'язкових приписів, а також збору й аналізу інформації щодо поведінки населення під час виникнення загроз біологічній чи екологічній безпеці.

Практична реалізація зазначеної ідеї доцільна шляхом розроблення спеціального мобільного застосунку, який кожен громадянин зможе добровільно встановити на власний мобільний пристрій (телефон, планшет або персональний комп'ютер). Такий застосунок може забезпечувати автоматичне надсилання повідомлень про загрозу з урахуванням рівня небезпеки та конкретної геолокації користувача, надавати актуальні рекомендації щодо порядку дій, забезпечувати побудову маршрутів евакуації з урахуванням реальної обстановки, а також створювати можливість двостороннього зв'язку між громадянами та компетентними органами. У результаті держава отримує дієвий механізм оперативної взаємодії з населенням, а громадяни – доступний і зрозумілий інструмент захисту власного життя і здоров'я.

Сфера застосування такої системи охоплює широкий спектр ситуацій, пов'язаних із забезпеченням екологічної та біологічної безпеки, зокрема аварії на промислових об'єктах, хімічне чи радіаційне забруднення довкілля, епідемії та пандемії, локальні спалахи інфекційних захворювань, а також інші надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру. Водночас її функціонування потребує належного нормативно-правового забезпечення, яке має передбачати визначення правового статусу такої системи, повноважень органів, відповідальних за її адміністрування, обов'язків щодо актуалізації інформації про об'єкти цивільного захисту, а також гарантій захисту персональних даних і геолокаційної інформації користувачів.

Таким чином, створення автоматизованої системи оповіщення та координації дій громадян із використанням мобільного застосунку є перспективним і реалістичним напрямом удосконалення адміністративно-

правового регулювання у сфері забезпечення біологічної та екологічної безпеки, який має значний практичний потенціал, відповідає сучасним європейським підходам до цифрового врядування та сприяє підвищенню рівня захищеності населення в умовах зростання глобальних і внутрішніх ризиків.

Схожу ідею запропонував Д. Бондар в своєму дисертаційному дослідженні на тему «Адміністративно-правове регулювання використання інформаційних технологій у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності». Він, зокрема, зазначає, що ключовим інструментом оптимізації публічного управління у сферах цивільного захисту та забезпечення безпеки життєдіяльності є цифровізація, тобто використання інноваційних інформаційних технологій для мобілізації людських та матеріально-технічних ресурсів з метою ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків. До інноваційних цифрових інструментів ним віднесено інформаційно-телекомунікаційні системи, автоматизовані та роботизовані системи, мобільні застосунки та інше програмне забезпечення, а також технологію штучного інтелекту [5, с. 17].

В цілому слід погодитись із такою позицією, адже саме цифровізація управлінських процесів дозволяє акумулювати всі наявні ресурси та підтримувати постійний зв'язок між суб'єктами забезпечення життєдіяльності, включаючи забезпечення екологічної та біологічної безпеки.

У рамках свого дослідження Д. Бондар виконав науково-дослідну роботу, за результатами якої ним розроблено та здійснено державну реєстрацію винаходу (корисної моделі) «Спосіб залучення добровольців до ліквідації наслідків надзвичайних подій засобами інноваційної інформаційної платформи». Вказана корисна модель належить до сфери забезпечення безпеки життєдіяльності людей в умовах надзвичайних ситуацій та надання допомоги у ліквідації їх наслідків шляхом організації та координування дій добровольців засобами інноваційної інформаційної платформи [5, с. 17-18].

Слід зазначити, що у випадку виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної із біологічним зараженням, поширенням небезпечних вірусних або бактеріальних інфекцій тощо залучення добровольців є можливим лише за умови проходження ними спеціальної підготовки та наявності спеціальних костюмів біологічного захисту.

Запропонована Д. Бондарем корисна модель «Спосіб залучення добровольців до ліквідації наслідків надзвичайних подій засобами інноваційної інформаційної платформи» за своїми характеристиками має низку переваг: забезпечення оповіщення добровольців для реагування на події засобами мобільних платформ (миттєві пуш-сповіщення у мобільний додаток); координація діяльності добровольців через мобільний застосунок; можливість самостійного обрання події для надання допомоги; можливість визначення дати, часу та зони відповідальності для реагування на надзвичайні події; можливість побудови маршруту слідування до місця події у разі підтвердження участі у наданні допомоги; наявність адміністративного складника для координування залучення добровольців, формування списків на оповіщення, обліку залученості, адміністрування бази даних надзвичайних подій; можливість обліку аналітичних даних про надзвичайні події, на ліквідацію яких залучались добровольці [5, с. 17-18].

Суттю зазначеної корисної моделі є створення системи оповіщення та реагування на надзвичайні події на основі інформаційної системи, яка передбачає формування єдиної бази даних добровольців, їх залучення до ліквідації надзвичайних подій та координування дій шляхом використання мобільного застосунку. Отже, запропонований Д.В. Бондарем інноваційний спосіб дає можливість автоматизувати процеси залучення та координації дій добровольців під час ліквідації наслідків масштабних надзвичайних подій [5, с. 17-18].

Таким чином, вказана ідея цілком може бути реалізована і для розробки мобільного застосунку з метою оповіщення та координації дій громадян у разі виникнення загрози екологічній та біологічній безпеці.

До найбільш перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки доцільно віднести також адміністративно-правову регламентацію створення та функціонування єдиного веб-порталу «Екологічна та біологічна безпека» як комплексного державного інформаційно-аналітичного ресурсу. Такий веб-портал має стати централізованою цифровою платформою, що забезпечуватиме систематизований, відкритий і своєчасний доступ до інформації у сфері екологічної та біологічної безпеки для органів публічної влади, суб'єктів господарювання, науковців, громадських організацій та населення.

Змістовне наповнення зазначеного веб-порталу доцільно сформулювати за кількома ключовими напрямками. По-перше, він повинен містити актуальну та достовірну інформацію про стан екологічної та біологічної безпеки в державі та її регіонах, зокрема дані щодо рівня забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів та земель, із можливістю їх територіальної диференціації, візуалізації та порівняльного аналізу в динаміці. По-друге, важливим елементом порталу має стати оперативне інформування про надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру, зокрема техногенні аварії, катастрофи, спалахи інфекційних захворювань, епідемії, епізоотії та інші загрози біологічній безпеці, а також про запроваджені у зв'язку з цим обмежувальні та протиепідемічні заходи.

Окремий функціональний блок порталу має бути присвячений інформації про систему суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки, включаючи органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, спеціалізовані служби, наукові установи та інші інституції, з визначенням їхніх повноважень, сфер відповідальності та механізмів взаємодії. Доцільним є також створення засобів електронної комунікації з такими суб'єктами, що дозволить громадянам і організаціям оперативно отримувати консультації, подавати звернення, повідомлення про загрози чи порушення екологічного та санітарно-епідеміологічного законодавства.

Крім того, веб-портал повинен включати аналітичні матеріали, результати моніторингу, статистичні звіти, прогнози ризиків, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері екологічної та біологічної безпеки, з урахуванням змін і доповнень до законодавства. Важливою складовою порталу мають стати також інформаційні ресурси для наукових досліджень та практичної діяльності, зокрема методичні рекомендації, бази даних, посилання на наукові публікації та міжнародні стандарти.

Запровадження та нормативне закріплення функціонування такого єдиного веб-порталу сприятиме підвищенню прозорості діяльності органів публічної влади, удосконаленню міжвідомчої координації, посиленню превентивного характеру заходів у сфері екологічної та біологічної безпеки, а також формуванню належного рівня екологічної та біологічної обізнаності населення. У підсумку це дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні в умовах сучасних викликів і загроз.

Підсумовуючи вищевикладене слід підкреслити важливість активізації законотворчої діяльності щодо розробки та прийняття перспективного Закону України «Про біологічну та екологічну безпеку».

Активізація законотворчої діяльності щодо розробки та прийняття перспективного Закону України «Про біологічну та екологічну безпеку» є об'єктивно необхідною з огляду на те, що чинне нормативне регулювання у відповідній сфері суспільних відносин залишається фрагментарним, міжгалузевим і «розпорошеним» між актами екологічного, санітарно-епідемічного, ветеринарного, фітосанітарного, техногенного, надзвичайного, інформаційного та безпекового законодавства, що ускладнює формування єдиних стандартів оцінки ризиків, координацію суб'єктів публічної адміністрації, належне планування превентивних заходів і забезпечення оперативного реагування на біологічні та екологічні загрози.

У сучасних умовах (зростання частоти та масштабів техногенних інцидентів, ризиків транскордонного перенесення інфекцій, появи нових патогенів, епізоотій та епіфітотій, наслідків зміни клімату й деградації екосистем) держава потребує не лише секторальних рішень, а системного «рамкового» закону, який закріплював би базові дефініції, принципи, інституційну архітектуру, інструменти моніторингу, порядок управління ризиками, механізми міжвідомчої взаємодії та стандарти інформування населення, а також забезпечував би виконання стратегічних документів держави у сфері біобезпеки та біологічного захисту. У цьому контексті показовим є існуючий урядовий законопроект «Про біологічну безпеку та біологічний захист» (реєстр. № 14091 від 30.09.2025) [64], який формально спрямований на створення ціліснішого регулювання біобезпеки, однак станом на кінець 2025 року не був включений до порядку денного, що само по собі підкреслює потребу активізації нормотворчого процесу та політико-адміністративної уваги до теми.

Аналіз змістовної логіки законопроекту №14091 у поєднанні з супровідними матеріалами дозволяє виокремити низку типових недоліків, які важливо врахувати під час формування більш перспективного, «інтегрованого» законодавчого рішення: по-перше, закладене в самій назві та концепції поєднання «біологічної безпеки» з «біологічним захистом» методологічно зміщує акцент із результату (стану безпеки як публічного блага та конституційно значимої цінності) на інструментарій (комплекс заходів захисту), тоді як у правовому регулюванні доцільніше чітко вибудовувати ієрархію «мета – принципи – система управління – інструменти», де «захист» є лише одним із інструментів досягнення «безпеки», поряд із профілактикою, моніторингом, контролем, наглядом, біоризик-менеджментом, готовністю та реагуванням; по-друге, законопроект за своєю природою тяжіє до санітарно-епідемічної та медико-біологічної площини (що підтверджується і профілем головного комітету), а екологічний вимір у ньому радше згадується як супутній, що створює ризик неповного

охоплення тих суспільних відносин, де біологічні загрози проявляються саме через стан довкілля (забруднення води й ґрунтів, вплив промислових викидів на епідемічні процеси, деградацію екосистем як фактор зоонозів, біологічні ризики у поводженні з відходами, ураження біорізноманіття, інвазійні види тощо); по-третє, як це зазвичай трапляється в рамкових проєктах, існує ризик декларативності окремих норм і недостатньої процедурної визначеності (хто, на якій підставі, у які строки, за якими показниками та методиками здійснює моніторинг та оцінку ризиків; як відбувається міжвідомчий обмін даними; які мінімальні стандарти відкритості інформації; як запускається та координується реагування), що в підсумку знижує адміністративно-правову «керованість» сфери; по-четверте, на рівні законопроектної роботи вже фіксується наявність зауважень з боку Головного науково-експертного управління та антикорупційної експертизи комітету, що свідчить про потребу поглибленого доопрацювання окремих положень із погляду якості норм, юридичної визначеності, узгодженості з чинною системою актів та мінімізації потенційних дискреційних ризиків.

Відповідно, покращення вказаного законопроекту (або розробка більш комплексного перспективного акта) доцільно здійснювати шляхом: чіткого розмежування у законі категорій «біологічна безпека», «біологічний захист», «біологічний ризик», «біологічна загроза», «біоінцидент – біологічна подія» та закріплення єдиного ризик-орієнтованого підходу; встановлення обов'язкових процедур моніторингу, раннього виявлення, повідомлення, міжвідомчої координації та реагування (із визначенням відповідальних суб'єктів, повноважень, строків, стандартів даних і порядку взаємодії центрального та місцевого рівнів); інтеграції екологічних компонентів у біобезпекове управління (зокрема через взаємоузгодження з державною системою моніторингу довкілля, механізмами оцінки впливу на довкілля, контролем за небезпечними факторами у воді, повітрі, ґрунтах); нормативного закріплення стандартів прозорості та доступу до інформації (у тому числі через створення єдиного профільного веб-порталу як інструмента

комунікації, аналітики та повідомлень про загрози); деталізації юридичної відповідальності й наглядово-контрольних механізмів, включаючи вимоги до біобезпеки лабораторій, перевезення, зберігання біологічних матеріалів, поводження з біологічними відходами та виконання протиепідемічних, карантинних заходів (з урахуванням балансу прав людини та публічного інтересу).

Окремого обґрунтування потребує саме формулювання назви перспективного законопроекту як «Про біологічну та екологічну безпеку». Такий підхід є більш методологічно коректним і юридично містким, оскільки назва має відображати не перелік інструментів, а предмет правового регулювання та очікуваний стан публічної безпеки: «біологічна безпека» охоплює весь комплекс суспільних відносин щодо запобігання біологічним ризикам і мінімізації їх наслідків, а «біологічний захист» логічно виступає складовою (підсистемою) забезпечення біологічної безпеки, тобто не потребує обов'язкового винесення у назву як рівнозначної категорії, адже сфера біобезпеки за своєю суттю так чи інакше включає засоби біологічного захисту, але не зводиться до них; натомість включення в назву «екологічної безпеки» дозволяє нормативно зафіксувати інтегрований характер загроз і управлінських рішень, коли біологічні ризики нерозривно пов'язані зі станом довкілля та екосистем (вода, повітря, ґрунти, біорізноманіття, відходи, техногенні впливи), а також забезпечити узгодженість компетенцій і даних між «медико-біологічними» та «екологічними» блоками державного управління; крім того, така назва краще відповідає логіці рамкового закону, який має встановити єдині принципи та систему координації у двох тісно взаємопов'язаних сферах без надмірного звуження предмета до «захисту» як набору заходів, і водночас – створює більш придатну правову основу для імплементації стратегічних документів держави, міжвідомчої взаємодії, відкритості інформації та ризик-орієнтованого управління в умовах комплексних викликів біологічного й екологічного характеру.

Таким чином, розробка та прийняття перспективного Закону України «Про біологічну та екологічну безпеку» (а не «...захист») має стати системоутворюючим кроком у формуванні цілісного, узгодженого та ефективного адміністративно-правового механізму протидії сучасним біологічним і екологічним загрозам, оскільки саме категорія «безпека» відображає кінцеву мету державного регулювання – досягнення належного, гарантованого стану захищеності людини, суспільства, довкілля і держави, тоді як «захист» є лише одним із інструментів її забезпечення; ухвалення такого закону дозволить подолати фрагментарність чинного правового регулювання, інтегрувати біологічні та екологічні компоненти в єдину нормативну конструкцію, закріпити ризик-орієнтований підхід до управління загрозами, забезпечити чіткий розподіл повноважень і координацію суб'єктів публічної адміністрації, підвищити прозорість і доступність інформації, а також створити правові передумови для своєчасного попередження, ефективного реагування та мінімізації негативних наслідків біологічних і екологічних ризиків, що в сукупності відповідатиме сучасним викликам, міжнародним стандартам і стратегічним інтересам України у сфері національної безпеки та сталого розвитку.

Висновки до розділу 3

Проведене дослідження перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні дозволяє сформулювати висновок про те, що до пакета першочергових нормотворчих рішень у даній сфері суспільних відносин має увійти: рамкове оновлення екологічного законодавства під логіку управління ризиками (інтегровані дозволи, моніторинг, відновлення, санкції, цифрові реєстри); спеціальний закон або комплексні зміни під «Seveso-подібний» режим великих аварій із небезпечними речовинами; доведення PRTR до «працюючого» інструменту правозастосування через верифікацію даних і зв'язок із контролем; новий рамковий закон про біологічну безпеку та

біологічний захист (поза вузькою ГМО-оптикою), інтегрований з IHR (International Health Regulations) і One Health; процесуальні стандарти еко- і біонагляду (докази, лабораторії, протоколи, припис-зупинення-оскарження); регламентоване використання ШІ в нагляді та дозвільних процедурах із чіткими гарантіями прав і якості.

У підсумку це змінить саму «архітектуру» адміністративно-правового механізму: держава перестане бути лише каральним контролером, а виступатиме як суб'єкт ризик-орієнтованого управління, який попереджає шкоду, вимірює її прозоро, швидко зупиняє небезпечну діяльність і змушує відновлювати довкілля та біобезпеку – і саме це, як показує зарубіжна практика, дає найбільший ефект при обмежених ресурсах.

До конкретних перспективних напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної та біологічної безпеки віднесено:

- правову регламентацію та практичну реалізацію ідеї створення національної електронної системи оповіщення громадян та органів публічної адміністрації про виникнення загроз екологічній та біологічній безпеці у формі спеціального мобільного застосування;

- адміністративно-правову регламентацію створення єдиного веб-порталу «Екологічна та біологічна безпека», який буде містити всю інформацію про стан екологічної та біологічної безпеки (рівень забруднення води, повітря, земель за регіонами, інформацію про техногенні аварії, епідемії, епізоотії та введенні у зв'язку з ними обмеження), інформацію про систему суб'єктів забезпечення екологічної та біологічної безпеки та засоби комунікації з ними, аналітику, нормативні документи, ресурси для досліджень чи практичної роботи тощо.

Основою для реформування адміністративно-правового механізму забезпечення біологічної та екологічної безпеки, має стати перспективний Закон України «Про біологічну та екологічну безпеку».

Вказаний Закон має стати системоутворюючим кроком у формуванні цілісного, узгодженого та ефективного адміністративно-правового механізму протидії сучасним біологічним і екологічним загрозам, оскільки саме категорія «безпека» відображає кінцеву мету державного регулювання – досягнення належного, гарантованого стану захищеності людини, суспільства, довкілля і держави, тоді як «захист» є лише одним із інструментів її забезпечення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється у порівняльно-правовому дослідженні адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та країнах ЄС. Унаслідок дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Визначено, що історію розвитку адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні та Європейському Союзі доцільно умовно поділити на чотири історичні періоди.

Перший період, який охоплює час до середини ХХ століття, можна охарактеризувати як додержавний і ранньоіндустріальний. У цей час не існувало цілісної концепції біологічної чи екологічної безпеки, а правове регулювання мало фрагментарний характер і зводилося переважно до санітарних заходів, боротьби з епідеміями та охорони окремих природних ресурсів. На території України відповідні норми формувалися в межах правових систем держав, до складу яких вона входила, тоді як у європейських країнах регулювання здійснювалося здебільшого на локальному або муніципальному рівні.

Другий період припадає на 1950–1980-ті рр. і пов'язаний з індустріалізацією та становленням державницької моделі управління. Для нього характерне різке зростання техногенного навантаження та формування перших систем державного адміністративного контролю у сфері охорони довкілля і санітарно-епідеміологічної безпеки. В Україні, яка перебувала у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік, домінувала жорстка централізована система управління з пріоритетом економічного розвитку над екологічними та біологічними чинниками безпеки. У країнах Західної Європи в цей період починає формуватися спеціалізоване екологічне законодавство, створюються органи державного управління у сфері охорони довкілля та закладаються основи міждержавної координації.

Третій період, який охоплює 1990-ті рр. – початок 2010-х, пов'язаний із постіндустріальним розвитком та інтеграційними процесами. У цей час відбувається усвідомлення глобального характеру екологічних і біологічних загроз, формується концепція сталого розвитку та розширюється інструментарій адміністративно-правового регулювання, зокрема через ліцензування, екологічну експертизу та оцінку впливу на довкілля. Для України цей етап означає становлення власної системи екологічного та адміністративного права, конституційне закріплення екологічної безпеки й поступову гармонізацію національного законодавства з європейськими стандартами. В Європейському Союзі саме в цей період активно розвивається наднаціональне екологічне та біобезпекове право.

Сучасний, четвертий період, що триває з 2010-х рр. і дотепер, характеризується сприйняттям біологічної та екологічної безпеки як складник національної та колективної безпеки. Адміністративно-правові механізми орієнтуються на управління ризиками, превенцію та реагування на нові загрози, зокрема пандемії, кліматичні зміни, техногенні аварії та воєнні дії. Для України цей етап пов'язаний із посиленням ролі держави в умовах надзвичайних ситуацій і поглибленням інтеграції з ЄС, тоді як для Європейського Союзу – з формуванням спільної політики біологічної та екологічної безпеки та координацією дій між державами-членами.

2. Встановлено, що в Україні адміністративно-правове регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки є фрагментарним і переважно реактивним: законодавство містить значний масив норм, але вони не досить інтегровані, слабо орієнтовані на управління ризиками та мають проблеми з ефективним правозастосуванням і координацією органів публічної влади.

Натомість в ЄС таке регулювання є системним і ризик-орієнтованим: воно ґрунтується на інтегрованих дозволах, превенції, моніторингу, відповідальності та відновленні довкілля, забезпечується розвиненою інституційною та процедурною базою й високим рівнем імплементації та

контролю.

3. Визначено, що система суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні є багаторівневою, але інституційно розпорошеною: повноваження розподілені між органами загальної та спеціальної компетенції, що ускладнює координацію, відповідальність і ефективно міжвідомче управління. Натомість у країнах ЄС система суб'єктів є інституційно скоординованою та функціонально збалансованою: чітко розмежовані регуляторні, наглядові й виконавчі повноваження, діє розвинена мережа спеціалізованих агентств і ефективні механізми міждержавної та міжсекторальної взаємодії.

4. Доведено, що адміністративно-правове регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки в державах-засновниках ЄС (Федеративна Республіка Німеччина, Французька Республіка, Італійська Республіка, Королівство Бельгія, Нідерланди тощо) характеризується системністю, превентивною спрямованістю та високим рівнем інституційної зрілості. У цих країнах сформовано стабільні механізми ризик-орієнтованого управління, широко застосовуються інтегровані дозвільні процедури, ефективні системи моніторингу й контролю, а також дієві інструменти юридичної відповідальності та відновлення довкілля, що забезпечує передбачуваність і сталість адміністративно-правового регулювання.

Натомість у нових державах-членах ЄС, зокрема у Республіці Польща та країнах Балтії, адміністративно-правове регулювання перебуває у стадії активної адаптації до *acquis* ЄС. Хоча національне законодавство загалом гармонізоване з правом ЄС, зберігаються окремі проблеми фрагментарності правозастосування, інституційної спроможності та ресурсного забезпечення. Водночас для цих країн характерним є динамічне впровадження європейських підходів до забезпечення біологічної та екологічної безпеки, зокрема розвиток ризик-орієнтованого нагляду, цифрових реєстрів та систем екологічного і біологічного моніторингу.

5. Охарактеризовано, що підстави та порядок притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері біологічної та екологічної безпеки в Україні визначені нормами адміністративного, кримінального та цивільного права, однак система відповідальності залишається переважно каральною й реактивною: санкції часто не співмірні шкоді, процедури притягнення є тривалими, а механізми відшкодування та відновлення порушеного стану довкілля застосовуються не досить ефективно.

Натомість у країнах ЄС юридична відповідальність у цій сфері має комплексний і превентивний характер: чітко визначені підстави відповідальності, діють уніфіковані адміністративні процедури, широко застосовуються принципи «забруднювач платить» та екологічної відповідальності, а пріоритет надається швидкому припиненню порушень, відшкодуванню шкоди та обов'язковому відновленню довкілля і біобезпеки.

6. Встановлено, що до перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки з урахуванням відповідного позитивного досвіду країн ЄС слід віднести: рамкове оновлення екологічного законодавства під логіку управління ризиками (інтегровані дозволи, моніторинг, відновлення, санкції, цифрові реєстри); прийняття спеціального закону або комплексних змін до чинних нормативно-правових актів під «Seveso-подібний» режим великих аварій із небезпечними речовинами; доведення PRTR (національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів) до рівня «працюючого» інструменту правозастосування через верифікацію даних і зв'язок із контролем; прийняття нового рамкового закону про біологічну безпеку та біологічний захист (поза вузькою ГМО-оптикою), інтегрованого з IHR (International Health Regulations) і One Health; затвердження процесуальних стандартів еко- і біонагляду (верифіковані докази, сертифіковані лабораторії, протоколи, припис–зупинення–оскарження); регламентоване використання ІІІ в нагляді та дозвільних

процедурах із чіткими гарантіями прав і якості.

У підсумку це змінить саму «архітектуру» адміністративно-правового механізму: держава перестане бути лише каральним контролером, а виступатиме як суб'єкт ризик-орієнтованого управління, який попереджає шкоду, вимірює її прозоро, швидко зупиняє небезпечну діяльність і змушує відновлювати довкілля та біобезпеку, і саме це, як показує зарубіжна практика, дає найбільший ефект у разі обмежених ресурсів.

Наведений перелік перспективних напрямів удосконалення національного законодавства у сфері адміністративно-правового регулювання забезпечення біологічної та екологічної безпеки не є вичерпним, адже сучасне європейське законодавство є досить динамічним і потребує постійного моніторингу та врахування останніх змін у національній правотворчій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
2. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посібник. Київ: Знання-Прогрес, 2002. 332 с.
3. Барбашова Н. Забезпечення екологічної безпеки: розвиток галузевого підходу в екологічному законодавстві. *Право України*. 2001. № 6. С. 78-79.
4. Безzubов Д.О. Правові виміри категорії «безпека». *Наука і правоохорона*. 2013. № 2 (20). С. 64-69.
5. Бондар Д.В. Адміністративно-правове регулювання використання інформаційних технологій у сфері забезпечення безпеки життєдіяльності: автореферат дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2025. 38 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т.14: Екологічне право / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. 776 с.
7. Ганьба О.Б., Мірошніченко В.І. Особливості сучасної методології правових наукових досліджень. *Парадигма пізнання: гуманітарні питання*. № 2 (13). 2016. С. 1-13.
8. Голобородько Т.В., Дубіна О.Д. Використання інформаційних технологій в публічному адмініструванні: досвід України та європейські орієнтири. *Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. URL.: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/6_2018/39.pdf
9. Голосніченко Д.І. Теорія Повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія. К.: Г.А.М., 2009. 356 с.

10. Горбулін В.П., Качинський А.Б. Засади національної безпеки України: підруч. Київ : Інтер-технологія, 2009. 272 с.
11. Денисова А.М. Механізм і засоби правового впливу (теоретико-правове дослідження): дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 «теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень»; Національна академія внутрішніх справ МВС України. К., 2012. 230 с.
12. Деякі питання проведення апробації (випробування) та реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин: постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2009 р. № 808. *Офіційний вісник України*. 2009. № 59. Ст. 2071.
13. Дзьобань О.П. Національна безпека України: концептуальні засади та світоглядний сенс: монограф. Харків : Майдан, 2007. 284 с.
14. Дзюндзюк Б. Зарубіжний досвід взаємодії органів влади з громадянами в інформаційному суспільстві. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч.1. С. 185-192.
15. Дмитренко І.М. Щодо визначення поняття «біобезпека» та його місця в системі права України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2016. № 2. С. 138-143.
16. Екологічна та біологічна безпека України: колективна монографія / за науковою редакцією О.І. Дребот, А.І. Парфенюк. Київ: Видавництво НУБІП України, 2022. 322 с.
17. Екологічна та радіаційна безпека: довідник: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / О.Г. Ольгінський, С.В. Мінка, О.В. Третьяков та ін. Харків : Вид-во НКА, 2003. 320 с.
18. Екологічне право України: академічний курс. друге видання / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
19. Жуков М. Про ключові тези принципу «належного урядування» в рішеннях ЄСПЛ та ВС. Асоціація правників України. Дата оновлення: 26 червня 2020. URL: <https://uba.ua/ukr/news/7677/>

20. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 137-140.
21. Завгородня В.М. Проблеми формування юридичної термінології у сфері правового забезпечення біологічної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 9 (141). С. 117-120.
22. Заржицький О. Екологічна безпека та безпека праці у системі правового механізму національної безпеки. *Право України*. 1999. № 9. С. 66-68.
23. Звіти щодо виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Державна служба фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/mizhnarodne-spivrobotnictvo/evropeiska-integracija/zvit-shhodo-vikonannya-ugodi-pro-asocziacziyu-mizh-ukrajinoyu-ta-jeC.html>.
24. Золотухіна Л.О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення реалізації публічного інтересу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 4 (38). С. 61-64.
25. Каленіченко Л.І. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. 2020. № 1 (67). Том 1. С. 12-17.
26. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення. Київ: НІСД, 2001. 312 с.
27. Качинський А.Б., Єгоров Ю.В. Екологічна безпека України: системні принципи та методи її формалізації. *Національна безпека: український вимір*. 2009. № 4 (23). С. 71-79.
28. Кашинцева О., Іолкін Я. Біобезпека держави у сфері охорони здоров'я: постановка проблеми та визначення ключових напрямів дослідження в умовах війни. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. № 3. С. 89-96.
29. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. № 4. 2015. С. 33-46.

30. Коваленко Т.О. Правові аспекти біологічної безпеки України. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 17-24.
31. Коваленко Т.О., Марченко С.І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 296 с.
32. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n10971>.
33. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07 грудня 1984 р. № 80731-X (статті 1 – 212-24). Дата оновлення: 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
34. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.
35. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
36. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
37. Конституція України від 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
38. Кошелєва Л. Основні теоретичні підходи до визначення публічного адміністрування. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2 (37). С. 13-19.
39. Криволапчук В.О. Сучасний погляд на методи адміністративного права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 184-192.
40. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

41. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 01.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
42. Кузьменко О.В. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб.; за заг. ред. О.В. Кузьменко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
43. Курзова В.В. Поняття біобезпеки як складного багатоаспектного суспільно-правового явища. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 4. С. 58-62.
44. Курзова В.В. Правовий зміст поняття «біонебезпека» у контексті співвідношення базових категорій «загроза» – «небезпека». *Європейські перспективи*. 2011. № 4. Ч. 2. С. 103-110.
45. Курзова В.В. Пріоритетні напрями забезпечення біобезпеки за сферою національних інтересів. *Європейські перспективи*. 2011. № 4. Ч. 1. С. 113-117.
46. Кушакова-Костицька Н.В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень: об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність. *Філософські та методологічні проблеми права*. № 1-2. 2013. С. 23-31.
47. Ліпкан В.А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монограф. Київ : Текст, 2003. 600 с.
48. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. № 4. 2011. С. 33-43.
49. Макаренко Л.О. Права і безпека людини в умовах сучасних викликів та загроз. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 123-129.
50. Малишко М.І. Екологічне право України: навч. посібник. Київ: Юридична книга, 2001. 389 с.
51. Махмуд А.А. Екологічна безпека як предмет політики міжнародного співробітництва: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2000. 16 с.

52. Муравська Ю., Сліпченко Т. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні та світі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1 (37). С. 188-195.

53. Оверковська Т.К. Забезпечення біологічної безпеки: теоретико-правові аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 291-295.

54. Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I-IV груп патогенності молекулярно-генетичними методами: державні санітарні норми і правила, затверджені наказом МОЗ України від 24.01.2008 № 26. *Офіційний вісник України*. 2008. № 11. Ст. 274.

55. Пашинський В.Й. Методологічний інструментарій дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення оборони держави. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 3-4. С. 98-102.

56. Пилипчук В.Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки країни (кінець ХХ – початок ХХІ століття): монограф. Київ : НКЦ «Інститут оперативної діяльності та державної безпеки» СБ України, 2008. 256 с.

57. Піддубний О.Ю. Правовідносини у сфері біологічної безпеки та трансферу біотехнологій – проблеми співвідношення. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування*. Серія «Право». 2011. Вип.157. С. 161-166.

58. Погібко О.І. Нормативно-правові питання розвитку системи забезпечення воєнної безпеки – складової національної безпеки і оборони України. *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць Одеської національної юридичної академії*. Вип. 51. Одеса : Юрид. літ-ра, 2009. С. 470-476.

59. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Х.: Право, 2008. 240 с.

60. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про біологічну безпеку та біологічний захист». Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57476>.

61. Правоторова О.М. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації в механізмі адміністративно-правової охорони. *Актуальні проблеми держави і права*. 2019. С. 195-201.

62. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вересня 2012 р. № 5203-VI. Дата оновлення: 19.11.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17/ed20221119#Text>

63. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

64. Про біологічну безпеку та біологічний захист: проєкт Закону України № 14091 від 30.09.2025. Верховна Рада України. Законопроекти. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57476>.

65. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2498-12>.

66. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 23.03.2021 р., введено в дію Указом Президента України від 23 березня 2021 року № 111/2021. Дата оновлення: 25.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>.

67. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042-VIII. Дата оновлення: 07.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19#Text>.

68. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31 травня 2007 р. № 1103-V. Дата оновлення: 16.05.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>.

69. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

70. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. Дата оновлення: 07.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

71. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994. № 4004-XII. Втрата чинності: 01.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4004-12>.

72. Про забезпечення хімічної безпеки та управління хімічною продукцією: Закон України від 01.12.2022 № 2804-IX. Дата оновлення: 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2804-20#Text>.

73. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії біобезпеки та біологічного захисту на 2022-2025 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 липня 2022 р. № 573-р. Офіційний вісник України. 2022. № 56. Ст. 3344.

74. Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення державної апробації (випробування) генетично модифікованих організмів у відкритій системі: постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 р. № 308. Офіційний вісник України. 2009. № 24. Ст. 810.

75. Про затвердження Порядку визначення окремого ветеринарно-санітарного статусу тваринної субпопуляції одного або декількох господарств з єдиною системою управління біологічною безпекою щодо однієї або кількох хвороб, стосовно яких запроваджено заходи нагляду, контролю та біологічної безпеки: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 03.05.2019 № 239. *Офіційний вісник України*. 2019. № 47. Ст. 1632.

76. Про затвердження Порядку оцінки рівня небезпеки впливу біологічних агентів на працівників: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 22 лютого 2023 р. № 365. *Офіційний вісник України*. 2023. № 45. Ст. 2426.

77. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків, пов'язаних із впливом небезпечних хімічних речовин та Граничних біологічних величин хімічних речовин: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 3 січня 2023 р. № 8. *Офіційний вісник України*. 2023. № 14. Ст. 907.

78. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 06.04.2000. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: № 1645-III, <https://zakon.rada.gov.ua/go/1645-14>.

79. Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14.01.1998 № 15/98-ВР. Дата оновлення: 17.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15/98-вр#Text>.

80. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів: Закон України 20 вересня 2022 р. № 2614-IX. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text>.

81. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.

82. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 № 2245-III. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>.

83. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 16. Ст. 70.

84. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. Дата оновлення: 07.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр#Text>.

85. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 №. 2707-XII. Дата оновлення: 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>.

86. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

87. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>.

88. Про приєднання України до Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття: Закон України від 12 вересня 2002 р. № 152-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 44. Ст. 320.

89. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття: Закон України від 29 листопада 1994 р. № 257/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 49. Ст. 433.

90. Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 08.07.2011 № 3677-VI. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3677-17#Text>.

91. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію біобезпеки та біологічного захисту: Указ Президента України від 17.12.2021 № 668/2021. Дата оновлення: 17.12.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2021#Text>.

92. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України від 23 березня 2021 р. № 111/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1112021-37505>.

93. Про рослинний світ: Закон України від 09.04.1999 № 591-XIV. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.

94. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022. Дата оновлення: 01.01.2026. № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2573-20>.

95. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. Дата оновлення: 31.10.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2354-19>.

96. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1363-р від 20.10.2021. Дата оновлення: 20.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-p#Text>.

97. Про схвалення Стратегії забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту за принципом «єдине здоров'я» на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.11.2019 № 1416-р. Дата оновлення: 20.09.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-2019-p#Text>.

98. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.

99. Про удосконалення функціонування системи індикації біологічних патогенних агентів: наказ МОЗ України і АМН України від 21.03.2003 №127/27. *Збірник нормативно-директивних документів з охорони здоров'я: виробничо-практичний журнал*. Київ: Київський міський науковий інформаційно-аналітичний центр медичної статистики, 2003. № 3. С. 119-131.

100. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. Дата оновлення: 31.10.2025. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/go/2320-20>.

101. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України 30 вересня 2019 р. № 722/2019. Дата оновлення: 02.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

102. Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002 № 3055-III, Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.

103. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2009. 20 с.

104. Рабінович П.М. Методологія юридичної науки. Юридична енциклопедія: в 6 т. / голова редкол. Ю.С. Шемшученко. К.: Вид-во Українська енциклопедія імені М.П. Бажана, 1998-2004. Т. 3: К-М. 2001. 789 с.

105. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / В. Горбулін, С. Пирожков та ін. Київ: ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2005. 232 с.

106. Струтинська-Струк Л.В. Правове поняття біобезпеки як складової екологічної безпеки: проблеми визначення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. 2004. Вип. 212. С. 84-89.

107. Сунегін С.О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації. *Науково-практичний юридичний журнал «Альманах права»*. 2012. Вип. 3. С. 275-279.

108. Таран Є.І. Співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» у трансформаційних процесах України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70) № 2. С. 33-37.

109. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

110. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, ратифікована із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014. Дата оновлення: 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

111. Хіміч О. Екологічна безпека як елемент національної безпеки. *Право України*. 2002. № 11. С. 44-48.

112. Шамсутдінов О. Біологічна безпека України: логіко-правове дослідження. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 66-75. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-6-66-75>

113. Шевченко О.О., Коваленко М.М. Наближення публічного управління в Україні до Європейських стандартів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2017. Том 28 (67) № 1. С. 27-32. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2017/1_2017/7.pdf

114. Юровська В.В. Диспозитивний метод адміністративного права як орієнтир подальших реформаційних процесів у сфері публічної адміністрації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (1). С. 170-176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2017_6%281%29__40

115. Aarhus Convention – Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters. Aarhus, Denmark, 25 June 1998. URL: https://treaties.un.org/doc/treaties/1998/06/19980625%2008-35%20am/ch_xxvii_13p.pdf.

116. Access to European Union law. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=en>.

117. Act on Regulatory Offences (Gesetz über Ordnungswidrigkeiten – OWiG) in the version published on 19.02.1987, last amended by Article 4 of the Act of 17.07.2025. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_owig/englisch_owig.html?utm_source.

118. Atkritumu apsaimniekošanas likums 14.12.2000 (Waste Management Law 14.12.2000). URL: <https://likumi.lv/ta/id/221378-atkritumu-apsaimniekosanas-likums>.

119. Boletín Oficial del Estado (BOE). URL: <https://www.boe.es/index.php?lang=en>.

120. Bundes-Immissionsschutzgesetz (BImSchG, Federal Immission Control Act). Gesetze im Internet. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bimschg/>.

121. Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity on 29 January 2000. URL: <https://bch.cbd.int/protocol>.

122. Charte de l'environnement de 2004 (Charter for the Environment (2004). Conseil constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/charte-de-l-environnement-de-2004>.

123. Code de l'environnement (French Environmental Code). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006074220/.

124. Communicable Diseases Prevention and Control Act 12.02.2003. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/502062021001/consolide>.

125. Convention on Biological Diversity. Rio de Janeiro, 5 June 1992. URL: <https://www.cbd.int/convention/text>.

126. Czech Environmental Inspectorate (CEI/ČIŽP). URL: <https://www.cizp.gov.cz/en>.

127. Decision no 1386/2013/eu of the European Parliament and of the Council of 20 November 2013 on a General Union Environment Action Programme to 2020 «Living well, within the limits of our planet». EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32013D1386>.

128. Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj/eng>.

129. Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2000 establishing a framework for Community action in the field of water policy. Official Journal L 327 , 22/12/2000 P. 0001 – 0073. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32000L0060>.

130. Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02001L0018-20210327>.

131. Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2004/35/oj/eng>.

132. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj/eng>.

133. Directive 2009/41/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 on the contained use of genetically modified micro-organisms (Recast). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/41/oj/eng>.

134. Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial emissions (integrated pollution prevention and control). EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32010L0075>.

135. Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances, amending and subsequently repealing Council Directive 96/82/EC.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32012L0018>.

136. Directive 2014/52/eu of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 amending Directive 2011/92/EU on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0052>.

137. Directorate-General for Environment (DG ENV). European Commission. URL: https://commission.europa.eu/about/departments-and-executive-agencies/environment_en.

138. Environment Act 2021. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/30/pdfs/ukpga_20210030_en.pdf.

139. Environmental Impact Assessment and Environmental Management System Act 22.02.2005. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/520012015014>.

140. Environmental Protection Agency (EPA Ireland). URL: <https://www.epa.ie/>.

141. Epidemioloģiskās drošības likums 11.12.1997 (Epidemiological Safety Law 11.12.1997). URL: <https://likumi.lv/ta/id/52951-epidemiologiskas-drosibas-likums>.

142. European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC), EU agency. URL: <https://www.ecdc.europa.eu/en>.

143. European Food Safety Authority (EFSA), EU agency. URL: <https://www.efsa.europa.eu/en>.

144. Federal Environment Agency (Umweltbundesamt, UBA). URL: <https://www.umweltbundesamt.de/>.

145. Federal Ministry for the Environment, Nature Conservation, Nuclear Safety and Consumer Protection (BMUV). URL: <https://www.bundesumweltministerium.de/en/>.

146. Finlex. Ministry of Justice. URL: <https://www.finlex.fi/en>.
147. General Part of the Environmental Code Act. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/517062022003/consolide>.
148. German Environment Agency (Umweltbundesamt, UBA). URL: <https://www.umweltbundesamt.de/en>.
149. Gesetz über Naturschutz und Landschaftspflege (BNatSchG, Act on Nature Conservation and Landscape Management (Federal Nature Conservation Act). Gesetze im Internet. Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bnatschg_2009/.
150. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Basic Law for the Federal Republic of Germany). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html.
151. Internetowy System Aktów Prawnych (ISAP). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/>.
152. Law On Specially Protected Nature Territories 02.03.1993. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lat42014E.pdf>.
153. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas 21.01.1992 (Law on Environmental Protection 21.01.1992). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2493/AdvnPehOcx>.
154. Lietuvos Respublikos genetiškai modifikuotų organizmų įstatymas 12.06.2001 (Law on Genetically Modified Organisms 12.06.2001). URL: <https://www.e-tar.lt/portal/it/legalAct/TAR.10BD9188E48C/JsGWDSWIqL>.
155. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymas 09.11.1993 (Law on Protected Areas 09.11.1993). URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5627/wuICZiGqHk>.
156. Likums «Par ietekmes uz vidi novērtējumu» 14.10.1998 (Law on Environmental Impact Assessment 14.10.1998). URL: <https://likumi.lv/ta/id/51522-par-ietekmes-uz-vidi-novertejumu>.
157. Loi Climat et Résilience (Law on Climate and Resilience). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/article_jo/JORFARTI000043957078.

158. Ministerio para la Transición Ecológica y el Reto Demográfico (MITECO). URL: <https://www.miteco.gob.es/en.html>.

159. Ministero dell'Ambiente e della Sicurezza Energetica (MASE). URL: <https://www.mase.gov.it/portale>.

160. Ministerstvo životního prostředí (Ministry of the Environment, Czech Republic). URL: <https://www.mzp.gov.cz/>.

161. Ministry of Climate and Environment (Ministerstwo Klimatu i Środowiska). URL: <https://www.gov.pl/web/climate>.

162. Ministry of Ecological Transition. URL: <https://www.ecologie.gouv.fr/en>.

163. Ministry of Infrastructure and Water Management. URL: <https://www.government.nl/ministries/ministry-of-infrastructure-and-water-management>.

164. Ministry of the Environment (Finland). URL: <https://ym.fi/en/front-page>.

165. National Institute for Public Health and the Environment (RIVM). URL: <https://www.rivm.nl/en>.

166. National law of EU countries. URL: <https://n-lex.europa.eu/n-lex/index>.

167. Nationale Strategie zur Biologischen Vielfalt 2030 (National Strategy on Biological Diversity 2030). Beschluss des Bundeskabinetts vom 18. Dezember 2024. URL: https://www.bundesumweltministerium.de/fileadmin/Daten_BMU/Download_PDF/Naturschutz/nbs_2030_strategie_bf.pdf.

168. Nature Conservation Act 21.04.2004. Entry into force 10.05.2004. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/515112018002/consolide>.

169. One Health. European Centre for Disease Prevention and Control. An agency of the European Union. 07.05.2024. URL: <https://www.ecdc.europa.eu/en/one-health>.

170. One Health. World Health Organization (WHO). URL: https://www.who.int/health-topics/one-health#tab=tab_1.

171. Par piesārņojumu 15.03.2001 (Law On Pollution 15.03.2001). URL: <https://likumi.lv/ta/id/6075-par-piesarnojumu>.

172. Regulation (EC) No 1272/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on classification, labelling and packaging of substances and mixtures, amending and repealing Directives 67/548/EEC and 1999/45/EC, and amending Regulation (EC) No 1907/2006. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32008R1272>.

173. Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), establishing a European Chemicals Agency, amending Directive 1999/45/EC and repealing Council Regulation (EEC) No 793/93 and Commission Regulation (EC) No 1488/94 as well as Council Directive 76/769/EEC and Commission Directives 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC and 2000/21/EC. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32006R1907>.

174. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/>.

175. Republic of Lithuania Law on Environmental Impact Assessment of the Proposed Economic Activity 15.08.1996. URL: <https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?category=TAD&documentId=TAIS.373789&jfwid=-kogy9qlzc>.

176. Republic of Lithuania Law on Waste Management 16.06.1998. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/lit4748E.pdf>.

177. Republic of Lithuania Law on Water 21.10.1999. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?documentId=TAIS.123809&category=TAD>.
178. Robert Koch Institute. URL: https://www.rki.de/EN/Home/home_node.html.
179. Sveriges riksdag. Documents and laws. URL: <https://www.riksdagen.se/en/documents-and-laws/>.
180. Swedish Environmental Protection Agency (Naturvårdsverket). URL: <https://www.naturvardsverket.se/en/>.
181. SZÚ – Infections in the Czech Republic. ISIN. URL: <https://szu.gov.cz/en/publications-data/infections-in-the-czech-republic/>.
182. The Danish Environmental Protection Agency (Miljøstyrelsen). URL: <https://eng.mst.dk/>.
183. The Danish Ministry of Environment and Gender Equality. URL: <https://eng.mim.dk/>.
184. The European Green Deal: Communication from the Commission, Brussels, 11.12.2019, COM(2019) 640 final. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>.
185. The Office for Environmental Protection (The OEP). URL: <https://www.theoep.org.uk/office-environmental-protection>.
186. Ustawa z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19850120049>.
187. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20040920880>.
188. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20010620627>.
189. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Дата оновлення: 15.11.2008. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20081991227>.

190. Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi. Дата оновлення: 01.01.2009. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20082341570>.

191. Vides aizsardzības likums 02.11.2006 (Environmental Protection Law 02.11.2006). URL: <https://likumi.lv/ta/id/147917-vides-aizsardzibas-likums>.

192. Waste Act 28.01.2004. Entry into force 01.05.2004. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/518042023003/consolide>.

193. Water Act 30.01.2019. Entry into force 01.10.2019. URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/527122019007/consolide>.

194. WOAHA (World Organisation for Animal Health). URL: <https://www.woah.org>.

195. Žmonių užkrečiamųjų ligų profilaktikos ir kontrolės įstatymas 25.09.1996 (Law on the Prevention and Control of Communicable Diseases in Humans 25.09.1996). URL: <https://e-seimasx.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?category=TAD&documentId=TAIS.373789&jfwid=-kogy9qlzc>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Тимчишин К. Адміністративно-правові засади забезпечення екологічної та біологічної безпеки у Республіці Польща та балтійських державах. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7(67). Р. 441–448. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2024.7.67>.

2. Тимчишин К.В. Актуальні напрями удосконалення адміністративно-правових засад забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2023. № 4(82). С. 483–489. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.77>.

3. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Німеччині, Франції та Великій Британії: позитивний досвід для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 10. С. 373–376. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-10/83>.

4. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в країнах Європейського Союзу. *Право та державне управління*. 2024. № 4. С. 667–675. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.92>.

5. Тимчишин К.В. Суб'єкти забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні: адміністративно-правові засади діяльності та напрями їх удосконалення. *Право і суспільство*. 2025. № 5. Т. 2. С. 379–386. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.49>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тимчишин К.В. Адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні. *Proceedings of the International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”*, Riga, the Republic of Latvia, December 25–26, 2024. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2024. P. 383–386. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-94>.

2. Тимчишин К.В. Актуальні питання адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної та біологічної безпеки в Україні. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.* Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 654–656. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-178>.

СХЕМА ПЕРСПЕКТИВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО БІОЛОГІЧНУ ТА ЕКОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ»

Розділ I

Загальні положення

Цей Закон визначає правові, організаційні та адміністративно-правові засади забезпечення біологічної та екологічної безпеки в Україні як складової національної безпеки, встановлює цілі, принципи та механізми державної політики у зазначеній сфері, регламентує повноваження суб'єктів публічної адміністрації, права й обов'язки фізичних та юридичних осіб, а також засади запобігання, виявлення та реагування на загрози біологічного й екологічного характеру.

Метою цього Закону є забезпечення захисту життя і здоров'я людини, довкілля, біологічних ресурсів та екосистем від негативного впливу факторів природного, техногенного, соціального та воєнного характеру, а також формування стійкої, ризик-орієнтованої системи управління біологічною та екологічною безпекою відповідно до європейських стандартів і зобов'язань України.

У цьому Законі терміни «біологічна безпека», «екологічна безпека», «біологічний ризик», «екологічний ризик», «загроза біологічній та екологічній безпеці», «управління ризиками», «превентивні заходи», «надзвичайна ситуація біологічного або екологічного характеру» застосовуються у значеннях, визначених цим Законом та узгоджених із законодавством Європейського Союзу і міжнародними договорами України.

Біологічна та екологічна безпека визнаються невід'ємними елементами публічних інтересів і підлягають державному забезпеченню на засадах пріоритету охорони життя і здоров'я людини, сталого розвитку та відповідальності перед прийдешніми поколіннями.

Розділ II

Принципи державної політики у сфері біологічної та екологічної безпеки

Державна політика у сфері біологічної та екологічної безпеки ґрунтується на таких основних принципах:

1. **Принцип обережності**, відповідно до якого відсутність повної наукової визначеності не може бути підставою для відкладення заходів щодо запобігання істотній або незворотній шкоді довкіллю та здоров'ю людини.
2. **Принцип превентивності**, що передбачає пріоритет запобігання загрозам над реагуванням на їх наслідки.
3. **Принцип управління ризиками**, який полягає у системному виявленні, оцінці, мінімізації та моніторингу біологічних і екологічних ризиків.
4. **Принцип «забруднювач платить»**, за яким суб'єкт, діяльність якого спричинила шкоду, несе фінансову та правову відповідальність за її відшкодування і відновлення довкілля.
5. **Принцип інтегрованості**, що забезпечує узгодженість рішень у сферах охорони довкілля, охорони здоров'я, промислової безпеки, аграрної політики, оборони та цивільного захисту.
6. **Принцип прозорості та участі громадськості**, який гарантує доступ до інформації про стан біологічної та екологічної безпеки та участь громадян у прийнятті управлінських рішень.

Розділ III

Система суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки

Систему суб'єктів забезпечення біологічної та екологічної безпеки становлять:

1. Верховна Рада України;
2. Президент України та Рада національної безпеки і оборони України;

3. Кабінет Міністрів України;
4. центральні органи виконавчої влади, що формують та реалізують державну політику у сфері охорони довкілля, охорони здоров'я, санітарно-епідеміологічного благополуччя, ветеринарної та фітосанітарної безпеки, цивільного захисту;
5. органи місцевого самоврядування;
6. юридичні та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з потенційними біологічними або екологічними ризиками;
7. інститути громадянського суспільства.

Повноваження суб'єктів публічної адміністрації мають бути чітко розмежовані за функціями формування політики, адміністративного управління, контролю та нагляду.

Розділ IV

Механізми забезпечення біологічної та екологічної безпеки

Забезпечення біологічної та екологічної безпеки здійснюється шляхом:

- державного моніторингу стану довкілля та біологічних загроз;
- оцінки впливу на довкілля і оцінки біологічних ризиків;
- ліцензування та дозвільних процедур щодо діяльності з підвищеним рівнем небезпеки;
- впровадження інтегрованих дозволів і спеціальних правових режимів для об'єктів підвищеної небезпеки;
- державного нагляду (контролю), що здійснюється на ризик-орієнтованих засадах;
- функціонування національних електронних реєстрів та інформаційних систем у сфері біологічної та екологічної безпеки;
- міжвідомчої та транскордонної координації.

Розділ V

Реагування на загрози та надзвичайні ситуації

У разі виникнення загроз біологічній чи екологічній безпеці запроваджуються спеціальні адміністративно-правові режими, які можуть передбачати тимчасові обмеження господарської діяльності, посилення контролю, обов'язкові санітарні, карантинні або природоохоронні заходи.

Рішення про запровадження таких режимів приймаються з урахуванням принципу пропорційності та підлягають обов'язковому оприлюдненню з метою інформування населення.

Розділ VI

Юридична відповідальність та відшкодування шкоди

Особи, винні у порушенні законодавства у сфері біологічної та екологічної безпеки, несуть адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність відповідно до закону.

Відшкодування шкоди довкіллю та здоров'ю населення є обов'язковим незалежно від притягнення винних осіб до інших видів юридичної відповідальності.

Розділ VII

Міжнародне співробітництво та адаптація до права ЄС

Україна здійснює міжнародне співробітництво у сфері біологічної та екологічної безпеки, забезпечує виконання міжнародних договорів та поетапну адаптацію національного законодавства до права Європейського Союзу.

Прикінцеві положення

Цей Закон є рамковим та підлягає реалізації через прийняття спеціальних законів і підзаконних нормативно-правових актів.